

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sofia Lundgren

Det straffrättsliga skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck mot kvinnor: reellt skydd eller fikonlöv?

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin för examen: VT 2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	9
1.3 Avgränsningar	10
1.4 Teori och metod	10
1.5 Material	13
1.6 Forskningsläget	16
1.7 Disposition	16
1.8 Allmänna utgångspunkter	17
1.8.1 Allmänt.....	17
1.8.2 Könrelaterat våld.....	17
1.8.3 Strukturell diskriminering.....	19
2.1 Hedersbegreppet	20
2.2 Definition och innebörd av hedersrelaterat våld och förtryck	21
2.3 Hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige	25
2.4 Analys	29
3.1 Straffrätt och våld mot kvinnor	34
3.2 Internationella mänskliga rättigheter	37
3.3 Svensk rätt	38
3.3.1 Straffbestämmelser.....	38
3.3.1.1 Brott mot liv och hälsa.....	38
3.3.1.2 Sexualbrott.....	39
3.3.1.3 Olaga frihetsberövande.....	39
3.3.1.4 Olaga tvång.....	40
3.3.1.5 Grov (kvinno)fridskränkning.....	40
3.3.1.6 Olaga förföljelse.....	41
3.3.1.7 Äktenskapstvång.....	41
3.3.1.8 Vilseledande till äktenskapsresa.....	42
3.3.1.9 Olaga hot.....	43
3.3.1.10 Ofredande.....	43
3.3.1.11 Brytande av telehemlighet.....	44

3.3.1.12	Könsstympning.....	44
3.3.2	Straffvärdesbedömningen.....	44
3.3.2.1	Brottsbalken.....	44
3.3.2.2	Praxis.....	45
4.1	Inledning.....	50
4.2	Analys av gällande lagstiftning.....	50
4.2.1	Allmänt.....	50
4.2.2	Den kollektiva och systematiska prägel.....	51
4.2.3	Straffbestämmelsernas utformning och anpassning.....	53
4.2.4	Psykiskt våld och förtryck.....	56
4.2.5	Särkriminalisering.....	58
4.3	Analys av regeringens och rättsväsendets arbete.....	60
4.3.1	Nationella åtgärder och utredningar.....	60
4.3.2	Diskussion och analys.....	66
4.4	Sammanfattande slutsatser.....	73
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....		78
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING.....		83

Summary

The purpose of this thesis is to examine whether the Swedish criminal justice system gives women adequate protection against honor related violence and oppression. The thesis also examines how structural inequalities effects the protection provided by the system. To achieve this, the thesis defines what honor related violence and oppression is, examines how the applicable Swedish law is designed and how the law is applied by the judicial system. The thesis uses feminist legal theory in combination with traditional legal theory and has its starting-point in various gender theories.

After a walkthrough of definitions of honor related violence and oppression, an examination of the applicable law, a short case study and an analysis of the judicial systems work the thesis has reached the following conclusions. Honor related violence and oppression constitutes serious violations of women's rights and is a relatively extensive problem in Sweden today. The Swedish criminal law does not explicitly deal with honor related violence and oppression, however, the general criminal provisions are often applicable. Several of the acts that constitutes honor related violence and oppression are criminalized in Sweden. Legal provisions includes murder, assault, unlawful threats, unlawful restraint, violation of integrity offence, abuse, marriage coercion and prohibition of female genital mutilation. However, honor related violence and oppression creates problems for the criminal justice system. A few examples of this is the collective and systematic character of the violence and the frequent use of psychological violence, oppression and control. The criminal justice system has to be contextualized to be able to capture the full picture of honor related crimes. In addition, several of the legal provisions have to be adjusted to be able to handle the violence and oppression in an adequate way. The criminal justice system also have to include psychological violence and oppression in a more suitable way since it constitutes an effective way to control women. An explicit legal provision may help to handle the issue more effectively. This can be done either through the introduction of an "honor crime" or through the inclusion of "honor motive" as a factor to raise the penal value in chapter 29 of the Swedish penal code. This helps to make the law clearer for judges and it sends an important symbolic message to the public.

Regarding the application of the law the thesis has identified several flaws in the handling of honor related cases. Within the court system there seems to be some ambiguities about how the complex term honor should be understood or a fear of stigmatizing some groups through faulty application of the law. This can be corrected through clearer legal provisions, better knowledge, more frequent use of experts in the court process and structural awareness. Several measures have been taken in recent years to help police and prosecutors in their work with honor related violence and oppression. Measures such as education of personnel and the development of guidelines and handbooks have been introduced. However, there are still several flaws

in the dealing with honor related cases. These flaws are due to lack of knowledge, inadequate routines and guidelines, ambiguous legal provisions, lack of resources and structural inequalities. To achieve change there is a need for education, structural awareness, the development of adequate guidelines and routines in addition to social measures. As it is today, the Swedish criminal justice system does not give women adequate protection against honor related violence and oppression. Several measures, both legislative, structural and with the application of law, are needed to guarantee women satisfactory protection.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att utreda det straffrättsliga skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck mot kvinnor, samt studera hur strukturella ojämlikheter påverkar kvinnors möjligheter till skydd mot denna typ av våld i Sverige. För att uppnå detta syfte behandlas frågor som exempelvis vad hedersrelaterat våld och förtryck är, hur den svenska lagstiftningen på området ser ut samt hur lagstiftningen tillämpas i praktiken. Till hjälp används en genusrättsvetenskaplig metod i kombination med en klassisk rättsdogmatisk metod och uppsatsen utgår från teorier kring genussystem och genusrättsvetenskap.

Efter en genomgång av vad hedersrelaterat våld och förtryck är, hur gällande rätt ser ut, en kortare studie av rättspraxis på området samt en undersökning av rättsväsendets arbete har uppsatsen kommit fram till följande slutsatser. Hedersrelaterat våld och förtryck utgör allvarliga kränkningar av kvinnors mänskliga rättigheter och är ett relativt utbrett problem i dagens Sverige. Den svenska straffrätten behandlar inte uttryckligen hedersvåld utan de allmänna straffbestämmelserna tillämpas på våldet. Många av de handlingar som utgör hedersrelaterat våld och förtryck är straffbelagda i svensk rätt. Tillämpliga straffbestämmelser är exempelvis mord, misshandel, olaga hot, olaga frihetsberövande, grov (kvinno)fridskränkning, äktenskapstvång, vilseledande till äktenskapsresa, ofredande och förbud mot könsstympning. Trots detta medför det hedersrelaterade våldet en del utmaningar för den svenska straffrätten. Dessa utmaningar är exempelvis våldets kollektiva och systematiska prägel samt de frekventa inslagen av psykiskt våld, förtryck och kontroll. Straffrätten måste kontextualiseras på ett bättre sätt för att fånga helhetsbilden av hedersproblematiken och flera av de nuvarande straffbestämmelserna måste ses över för att kunna hantera våldet på ett adekvat sätt. Straffrätten måste även bli bättre på att inkludera psykiskt våld och förtryck eftersom det utgör en viktig beståndsdel i kontrollen av kvinnor. En uttrycklig reglering kan underlätta, antingen genom införandet av ett "hedersbrott" eller en straffskärpningsgrund i 29 kap. BrB, då det tydliggör för rättstillämparen och har en viktig symbolisk funktion.

När det gäller rättstillämpningen har uppsatsen identifierat ett flertal brister i hanteringen av hedersrelaterade ärenden. Inom domstolsväsendet verkar det finnas oklarheter kring hur det komplexa hedersbegreppet ska hanteras samt eventuellt en rädsla för att stigmatisera vissa grupper genom en felaktig tillämpning. Mycket av detta kan förbättras genom en tydligare lagstiftning, ökad kunskap, mer frekvent användning av experter i rättprocessen samt strukturell medvetenhet. Under senare år har ett flertal insatser gjorts för att förbättra hanteringen av hedersrelaterat våld och förtryck, exempelvis utbildning och utveckling av handböcker och stöddokument. Trots detta finns stora brister i hanteringen. Dessa brister beror på okunskap, bristande rutiner och riktlinjer, oklara rättsregler, bristande resurser samt inte minst strukturella ojämlikheter. För att komma tillrätta med problemen krävs utbildning,

strukturell medvetenhet, utveckling av metodstöd och rutiner samt sociala åtgärder. I dagsläget kan det straffrättsliga systemet inte anses ge kvinnor ett tillräckligt skydd mot hedersrelaterat våld och förtryck. Ett flertal åtgärder, både på lagstiftningsnivå, tillämpningsnivå samt strukturell nivå, krävs för att garantera ett adekvat skydd.

Förord

Jag vill tillägna denna uppsats till min kära farfar Alf Lundgren som plötsligt gick bort under våren 2017.

Jag vill även tacka min handledare Karol Nowak som bidragit med värdefulla synpunkter, intressanta inlägg samt stöd och hjälp under uppsatsens gång.

Inte minst vill jag tacka min familj och mina vänner som gett mig ovärderligt stöd under dessa fem år. Ett extra tack till min pappa som noggrant korrekturläst mina uppsatser under hela utbildningen och gett värdefull feedback. Nu ska jag njuta av mitt sista ”sommarlov” med gott samvete!

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
CEDAW Kommitteen	UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FN	Förenta Nationerna
GAPF	Riksorganisationen Glöm aldrig Pela och Fadime
Istanbulkonventionen	Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence
JT	Juridisk Tidskrift
MUCF	Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
NCK	Nationellt centrum för kvinnofrid
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
VHEK	Riksorganisationen Varken hora eller kuvad

1 Inledning

1.1 Bakgrund

”Jag hade dragit skam över familjen och hotade deras ställning gentemot deras omgivning. Jag hade gjort något oförlåtligt, något som aldrig tidigare hade gjorts i min släkt.

Det skakade om deras värld och skrämde livet ur dem. I deras ögon hade jag alltså förvandlats från en fin kurdisk flicka till en uppkäftig hora som trodde att hon var något bara för att hon levde i Sverige. De var tvungna att bevisa för sin omgivning att de kunde hantera problemet, för att bevara sin heder. Ett beteende som mitt måste straffas och skulden skulle betalas i blod.”¹

~ Fadime Sahindal

Citatet ovan är taget från Fadimes tal i riksdagen 2001 där hon delade med sig av sina erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck. Några månader senare mörades hon av sin pappa. Mordet skakade Sverige och resulterade i en intensiv debatt om hedersrelaterat våld och förtryck.²

Hedersproblematiken uppmärksammades och sattes på agendan först under senare delen av 1990-talet, både internationellt och i länder runt om i västvärlden. Förenta Nationernas (FNs) dåvarande särskilda rapportör för våld mot kvinnor, Radhika Coomaraswamy, arbetade under denna tid för att uppmärksamma hedersvåld, tvångsäktenskap och arrangerade äktenskap samt andra ”cultural practices in the family” som viktiga frågor för kvinnors rättigheter.³ I Sverige är hedersvåld ett relativt nytt begrepp som först uppmärksammandes i anslutning till två s.k. hedersmord i slutet av 1990-talet (Sara 1996 och Pela 1999). Morden resulterade i en omfattande debatt i både media och inom politiken kring ämnen som heder, invandring och våld. Debatten intensifierades ytterligare efter mordet på Fadime 2002.⁴

Som ett resultat av detta inledde regeringen flera satsningar för att kartlägga och motverka mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. Satsningar har även gjorts inom rättsväsendet och ny lagstiftning har bland annat trätt i kraft för att öka skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Ett exempel är kriminaliseringen av äktenskapstvång. Utbildningssatsningar har även genomförts för att öka kunskapen och medvetenheten kring problemet.⁵ Inledningsvis låg fokus på det hedersrelaterade våldet men på senare år har

¹ Fadimes tal i riksdagen 2001.

² NCK, Rapport 2010:1, s. 12.

³ *Ibid.* s. 14.

⁴ *Ibid.* s. 12.

⁵ Skr. 2007/08:39.

även andra typer av hedersförtryck uppmärksammas och hamnat på den politiska dagordningen.⁶

Trots politiska satsningar är det hedersrelaterade våldets omfattning i Sverige fortfarande ett relativt utforskat område. De fåtal kartläggningar och undersökningar som utförts visar dock att situationen är allvarlig för många kvinnor runt om i landet. Rikspolisstyrelsen har uttalat att anmälningsbenägenheten för denna typ av brottslighet är mycket låg och att det antagligen finns ett mycket stort mörkertal.⁷ Information om exakt antal hedersrelaterade ärenden försvåras av att det inte finns någon enhetlig brottsstatistik kring hedersrelaterat våld eftersom brottsligheten inte har någon egen brottskod. Riksorganisationen Varken hora eller kuvad (VHEK) gjorde under 2016 två regionala undersökningar i Stockholm och Göteborg kring det hedersrelaterade våldets utbredning. Organisationen uppskattade att mer än 100 000 unga lever under hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige.⁸ I ett program från TV4s Kalla Fakta, som sändes under våren 2017, behandlades bland annat hot och trakasserier mot kvinnor i svenska förorter. I programmet framkom information kring hur kvinnor utsätts för omfattande hot, våld och trakasserier. Kvinnor som intervjuades vittnade även om hur de kände sig övergivna av samhället.⁹ Denna information tyder på att problemet är relativt utbrett och att mörkertalet är stort. Det visar även att hedersrelaterat våld och förtryck är ständigt närvarande i det svenska samhället och kräver omfattande åtgärder. Det är således ett aktuellt ämne som måste uppmärksammas och utredas ytterligare.

Det hedersrelaterade våldet och förtrycket kan ta sig olika uttryck. Det kan vara både fysiskt, psykiskt eller sexuellt. Våldet bottnar i föreställningar kring hur kvinnans beteende och sexualitet är starkt förknippat med familjens heder och anseende utåt. Detta resulterar i att beteenden som hotar eller bryter mot hedersnormerna måste förhindras eller bestraffas, vilket ofta sker genom våld och förtryck. Våldet utförs vanligtvis i den privata sfären av en närstående till kvinnan vilket osynliggör problemet, gör kvinnorna sårbara och försvårar skyddsåtgärder. I många fall är kvinnan beroende av förövaren vilket försvårar situationen ytterligare. Samhället bär därför ett stort ansvar för att hjälpa och skydda dessa kvinnor. Våld mot kvinnor är ett problem ur flera aspekter, exempelvis juridiskt, socialt, ekonomiskt och demokratiskt. Det är även ett hälsoproblem och ett jämställdhetsproblem. Genom våldet och förtrycket nekas kvinnor rätten till självbestämmande, till sin kropp och sin sexualitet. Detta utgör allvarliga hot mot demokratin och de grundläggande mänskliga rättigheterna. Rättsväsendet har därför en viktig roll när det gäller att förebygga och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck.

Staters skyldigheter att skydda kvinnor mot våld och diskriminering finns uttryckt i ett flertal internationella konventioner, exempelvis Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW),

⁶ Brå, Rapport 2012:1, s. 6.

⁷ Rikspolisstyrelsens informationsskrift, s. 7.

⁸ VHEK, Kartläggningar.

⁹ TV4, Kalla Fakta den 4 april 2017.

EKMR samt Istanbulkonventionen. Istanbulkonventionen är en konvention från Europarådet som behandlar könsrelaterat våld och våld i hemmet. Sverige har, genom att ratificera konventionerna, åtagit sig att vidta nödvändiga åtgärder för att motverka och bekämpa våld mot kvinnor. Frågan som denna uppsats således ställer sig är om det svenska rättsväsendets skydd mot hedersrelaterat våld och förtryck är tillräckligt och om det fungerar på ett effektivt sätt? Det är även intressant att undersöka huruvida strukturella ojämlikheter påverkar den straffrättsliga hanteringen av hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige. Våld mot kvinnor har sin grund i ojämlika maktförhållanden mellan könen där kvinnan betraktas som underordnad mannen. Våldet används således som ett medel för att kontrollera kvinnor och befästa deras position i maktordningen.¹⁰ Det är således intressant att ta analysen ett steg längre och undersöka huruvida de ojämlikheter som leder till våldsutövningen även påverkar lagstiftningen och rättstillämpningen. Uppsatsen ska följaktligen studera det straffrättsliga skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck ur ett strukturellt perspektiv samt ur ett genusperspektiv.

Alla människor har rätt till frihet, personlig säkerhet, självbestämmande samt personlig och sexuell integritet. I en demokratisk rättsstat som Sverige är det oerhört viktigt att dessa grundläggande värden upprätthålls. Rättsväsendet måste således kunna erbjuda ett adekvat skydd för grundläggande mänskliga rättigheter. För att utreda denna fråga krävs en undersökning av dels den svenska lagstiftningen, för att se om den kan anses tillräcklig för att skydda kvinnor mot hedersrelaterat våld och förtryck, och dels lagstiftningens tillämplighet i praktiken. Detta är viktigt eftersom lagstiftningen i sig inte kan anses erbjuda ett tillräckligt skydd utan den kräver även en effektiv och jämställd tillämpning för att skyddet ska bli heltäckande.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att utreda det straffrättsliga skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck mot kvinnor, samt studera hur strukturella ojämlikheter påverkar kvinnors möjligheter till skydd mot denna typ av våld i Sverige.

För att uppnå uppsatsens syfte ska följande frågeställningar besvaras:

1. Ger det svenska straffrättssystemet kvinnor ett tillräckligt effektivt skydd mot hedersrelaterat våld och förtryck?
2. Hur påverkar strukturella ojämlikheter det straffrättsliga skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck mot kvinnor?

¹⁰ SOU 2015:55, s. 185.

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen fokuserar på hedersrelaterat våld och förtryck mot kvinnor. Hedersrelaterat våld och förtryck drabbar även män och pojkar i viss uträkning, särskilt homo-, bi- eller transsexuella män, och syftet med uppsatsen är inte på något sätt förringa det hedersvåld som drabbar män. Uppsatsen fokuserar dock på hedersrelaterat våld och förtryck mot kvinnor eftersom majoriteten av de som utsätts är kvinnor. Våldet mot kvinnor är även mer relevant för den genusrättsliga analysen samt för att belysa de strukturella problem som finns kring hedersvåld och förtryck. Hedersrelaterat våld mot män är däremot ett mycket intressant problem som bör utredas ytterligare inom ramen för andra arbeten.

Uppsatsen är avgränsad till att endast behandla hedersvåld och förtryck inom ramen för straffrätten. Denna avgränsning har gjorts trots att problematiken är av betydelse även inom andra rättsområden, såsom socialrätt och migrationsrätt. Avgränsningen har gjorts dels på grund av utrymmesbrist samt för att kunna ge en mer djupgående analys av det straffrättsliga skyddet. Fokus ligger även på lagstiftningen samt dess tillämpning och effektivitet. Enskilda myndigheter och andra institutioners arbete med hedersrelaterat våld berörs endast översiktligt. Uppsatsen utgör även en redogörelse av svensk rätt och ger endast en mycket kort beskrivning av viktiga internationella konventioner om mänskliga rättigheter som berör ämnet. Denna avgränsning har gjorts eftersom det är ostridigt att Sverige har en skyldighet att skydda människor mot kränkningar av mänskliga rättigheter. En djupgående genomgång av internationella konventioner har således inte varit nödvändigt för att uppnå uppsatsens syfte. Uppsatsen inkluderar inte någon komparativ studie utan fokuserar på svensk lagstiftning. Detta val har gjorts dels på grund av utrymmesskäl men också för att kunna ge en mer djupgående analys av det svenska straffrättssystemets hantering av hedersrelaterat våld och förtryck. En komparativ studie har således inte varit relevant för uppsatsens syfte.

1.4 Teori och metod

Till grund för denna uppsats ligger teorier kring genus och genusrättsvetenskap. En av de viktigaste genusteorierna som används som utgångspunkt i denna uppsats är Yvonne Hirdmans teori om det s.k. genussystemet. Genus är en översättning av det engelska begreppet *gender* och representerar det sociala och kulturella könet, till skillnad från *sex* (kön) som är det biologiska och oföränderliga könet.¹¹ Genus innefattar föreställningar om manligt respektive kvinnligt och speglar samhällets värderingar, attityder och erfarenheter kring de båda könen. Genus är föränderligt och kan variera mellan olika tidsepoker, kulturer eller geografiska områden. Genusforskningen analyserar hur kulturella och sociala

¹¹ Gunnarsson och Svensson, s. 136.

kön konstrueras samt vilka konsekvenser det får för individer och samhällets organisering.¹²

Hirdman definierar genussystemet som en dynamisk struktur där ett nätverk av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar fungerar tillsammans och bildar mönstereffekter och regelbundenheter. Genussystemet är en ordningsstruktur av kön som ligger till grund för andra sociala ordningar. Denna ordningsstruktur bygger på två viktiga principer: 1) isärhållandet av könen, där manligt och kvinnligt inte bör blandas, och 2) att mannen fungerar som norm där det som ses som manligt får företräde framför det som ses som kvinnligt. Det är isärhållandet som legitimerar den manliga normen och således resulterar i den kvinnliga underordningen.¹³ Hirdman menar även att alla är med och skapar genusordningen, både kvinnor och män, och att det ofta sker omedvetet genom en sorts normaliseringsprocess. Systemet resulterar även i ett genuskontrakt som innebär konkreta föreställningar om manligt och kvinnligt, hur respektive kön ska bete sig, klä sig, vad de ska arbeta med, vilka sysslor de har osv. Genuskontraktet förs vidare från ena generationen till den andra.¹⁴ Genus är något som påverkar samhället på alla nivåer eftersom föreställningar om kön påverkar exempelvis, arbetsmarknad, utbildning, politik, familjeliv, sexualitet samt identitetsskapande.¹⁵

Hirdmans genussystem har även haft stor betydelse för den rättsvetenskapliga genusforskningen. Teorin synliggör de två principer som resulterar i att genussystemet reproduceras. Den förklarar även hur individnivån förhåller sig till samhällsnivån och hur dessa två i sin tur förhåller sig till den kulturella nivån (symboliska nivån). Detta möjliggör studier kring hur kön och genus konstrueras rättsligt. Själva konstruktionen sker på samhällsnivån men påverkar och påverkas av individnivån samt den kulturella nivån.¹⁶ Genusrättsvetenskap är en sammanfattande beteckning för tre forskningstraditioner: kvinnorrätt, feministiskt perspektiv på rätten och genus och rätt. Kvinnorrätten fokuserar på kvinnors erfarenheter, intressen och levnadsvillkor. Den undersöker frågor som i vilken utsträckning och på vilket sätt rätten speglar manliga intressen och om och i så fall hur rätten står i motsättning mot kvinnors intressen. Den studerar även hur rätten kan användas för att förbättra kvinnors villkor och på ett bättre sätt företräda kvinnors intressen. Det feministiska perspektivet på rätten är ett forskningsområde som är starkt knutet till teorier kring könsmaktsordning och genussystem och studerar hur rättsliga strukturer kan begränsa de materiella möjligheterna till jämställdhet. Forskningsområdet kring genus och rätt fokuserar på hur sociala föreställningar kring kön utvecklas och reproduceras i rätten. Genusrättsvetenskapen bygger på teorier kring att kunskap inte är objektiv utan formad av människor och präglas av de

¹² *Ibid.* s. 134.

¹³ Hirdman, s. 50 f.

¹⁴ *Ibid.* s. 53 f.

¹⁵ Gunnarsson och Svensson, s. 135.

¹⁶ *Ibid.* s. 138.

värderingar och den kontext i vilken den befinner sig. Forskningsfältet strävar efter en jämställd rätt och rättsvetenskap.¹⁷

Denna uppsats utgår även från teorin om att ojämlikheten mellan könen i första hand förklaras på en strukturell nivå. Detta innebär att man undersöker ojämlikhet på en överindividuell nivå där fokus ligger på maktfördelningen. Här ses relationen mellan män och kvinnor som en fråga om ojämlikt fördelad makt som resulterar i ett strukturellt mönster som påverkas av föreställningar om kön och genus. Teorin besvarar inte frågan huruvida könen är lika eller olika utan ser ojämställdhet som en social konstruktion. Denna teori knyter an till Hirdmans genussystem som ger uttryck för en struktur i vilken könen samt manligt respektive kvinnligt ordnas i en viss hierarkisk ordning. Rätten har en viktig roll att spela i denna utveckling då lagstiftning resulterar i att manlig makt institutionaliseras och normaliseras eftersom mannen är normen.¹⁸

Denna uppsats är utarbetad utifrån två metoder där den huvudsakliga metoden är genusrättsvetenskaplig och den kompletterande metoden är rättsdogmatisk. Den genusrättsvetenskapliga metoden är genomgående för hela uppsatsen men är mest framträdande i analysavsnitten. Den rättsdogmatiska metoden används främst i den deskriptiva delen och då huvudsakligen i kapitel tre för att presentera gällande rätt på området. Den rättsdogmatiska metoden utgår från de accepterade rättskällorna och använder sig av utarbetade principer för hur dessa rättskällor ska appliceras. Rättskällorna utgörs primärt av lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och juridisk doktrin. Genom att analysera elementen i rättskälleläran resulterar rättsdogmatiken i en slutsats kring innehållet i gällande rätt eller hur en rättsregel ska uppfattas i ett visst konkret sammanhang.¹⁹

Den rättsdogmatiska metoden har valts för att på ett relevant sätt kunna presentera det svenska rättsläget kring hedersrelaterat våld och förtryck. För att uppnå detta krävs utredning och analys av de accepterade rättskällorna. Den rättsdogmatiska metoden är nödvändig för att uppnå uppsatsens syfte och utreda huruvida det svenska straffrättssystemet ger ett adekvat skydd mot hedersrelaterat våld och förtryck. För att uppnå uppsatsens syfte krävs en undersökning i två steg. För att undersöka det rättsliga skyddet mot hedersrelaterat våld krävs inledningsvis en genomgång av gällande lagstiftning. Det är i detta steg som den rättsdogmatiska metoden fyller sin funktion. Det andra steget innebär en analys kring hur lagstiftningen tillämpas och vilken effekt den får för våldsutsatta kvinnor i praktiken. För att uppnå detta steg krävs att den rättsdogmatiska metoden kompletteras av en genusrättsvetenskaplig metod.

Den genusrättsvetenskapliga metoden utgår från de teorier kring genus, ojämställdhet och genussystem som presenterats ovan. Metoden innebär ett kritiskt granskande av hur kön och genus utvecklas och reproduceras i rätten

¹⁷ *Ibid.* s. 27 ff.

¹⁸ *Ibid.* s. 145.

¹⁹ Kleineman, s. 21 och 26.

och rättsvetenskapen. Utgångspunkter för den genusrättsvetenskapliga metoden är att rätten inte är en bestämd entitet utan något som förändras över tid och tolkas i olika sammanhang. Rätt är något som skapas och tolkas av människor samt genom sin tillämpning får effekt för människor. Rätten fungerar normerande och påverkar våra värderingar och vårt agerande. Det är därför viktigt att rätten förstås utifrån den kontext i vilken den verkar. Den genusrättsvetenskapliga metoden förutsätter således kunskap och medvetenhet kring mer än de relevanta rättskällorna.²⁰

Genusrättsvetenskapen utgår från att rätten är ett mänskligt skapat fenomen som handhas av människor i konkreta situationer och inom en större kontext och att kön således påverkar rätten och vår kunskap om den. Syftet med genusrättsvetenskapen är att kritiskt granska rätten och synliggöra de värden som ligger till grund för den.²¹ Rätten bygger på mänskligt skapade normer och har stor påverkan på människor, vilket innebär att rätten är relaterad till kön. Genus är dock inte ett juridiskt begrepp utan är mer av ett teoretiskt begrepp.²² De feministiska rättsteorierna betonar vikten av att synliggöra och problematisera kontexten eftersom kunskap är social och kontextuell. Kön och föreställningar om kön spelar en väsentlig roll för organiseringen av samhället, vilket måste synliggöras och analyseras.²³

Hedersrelaterat våld och förtryck är något som i stor utsträckning drabbar kvinnor och flickor och där gärningspersonen i en majoritet av fallen är man. Denna fördelning tyder på att kön, eller föreställningar kring kön, har betydelse för våldsutövningen. Det är således viktigt att undersöka hur kön och föreställningar kring kön påverkar hur våldet hanteras straffrättsligt. Den genusrättsvetenskapliga metoden möjliggör ett perspektiv bortom de accepterade rättskällorna där strukturer och kontexter synliggörs. Detta perspektiv är nödvändigt för att uppfylla uppsatsens syfte och besvara frågeställningarna på ett adekvat sätt. För att se hur lagstiftningen tillämpas och påverkar de våldsutsatta kvinnorna krävs kunskap och medvetenhet kring hur genus konstrueras och reproduceras av rätten. För att få en djupare förståelse kring hur samhällsliga värderingar och normer påverkar rätten och dess tillämpning krävs att materialet studeras utifrån ett genusrättsligt perspektiv. Den genusrättsvetenskapliga metoden känns således nödvändig för att uppsatsens syfte ska uppnås.

1.5 Material

Materialvalet har präglats av de metoder som använts i uppsatsen. För att uppnå syftet har det även varit nödvändigt att gå utanför de traditionella rättskällorna och blicka mot andra forskningsdiscipliner. Visst tvärvetenskapligt material har varit nödvändigt för att på ett adekvat sätt förklara könsrelaterat våld, strukturell diskriminering, hedersbegreppet samt

²⁰ Svensson, s. 278 ff.

²¹ Gunnarsson och Svensson, s. 108.

²² *Ibid.* s. 134.

²³ *Ibid.* s. 141.

undersöka det hedersrelaterade våldet och dess orsaker. I detta arbete har olika rapporter och utredningar använts i första hand. Forskningsmaterial från Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) har använts eftersom de är ledande i Sverige kring forskning och kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck. Även offentliga utredningar och rapporter från brottsförebyggande rådet (Brå) har använts i stor utsträckning eftersom mycket av den information som finns kring det hedersrelaterade våldet i Sverige tagits fram i dessa dokument. När det gäller kartläggning och statistik kring det hedersrelaterade våldet i Sverige har det funnits bristfälligt med material. De rapporter som använts, från exempelvis riksorganisationen VHEK, Åklagarmyndigheten, Stockholm stad och Brå, är inte fullständiga eller heltäckande samt har i flera fall några år på nacken. De har trots detta inkluderats i uppsatsen eftersom de är det enda material som finns att tillgå samt att de ger en fingervisning kring omfattningen av hedersproblematiken. Det är dock viktigt att uppmärksamma att de inte ger en heltäckande bild av hedersvåldet i Sverige. De har även varit viktiga att inkludera eftersom de visar på bristen på material och statistik kring den hedersrelaterade brottsligheten i Sverige. Information från internationella organisationer, som Amnesty International och FN, har även använts tillsammans med litteratur och vetenskapliga artiklar för att problematisera hedersbegreppet och visa på olika perspektiv och utmaningar.

När det gäller utredningen av gällande rätt har de traditionella rättskällorna stått i centrum. Svensk lagtext har kompletterats med internationella konventioner för att ge en internationell utblick och redogöra för de viktigaste internationella instrumenten på området. När det gäller val av internationella instrument har urvalet gjorts utifrån tanken att ge ett övergripande perspektiv och inte någon detaljerad redogörelse. CEDAW valdes för att den utgör det viktigaste instrumentet för kvinnors mänskliga rättigheter och för att den är internationellt tillämplig med tanke på sin status som FN-konvention. Konventionen och inte minst CEDAW Kommitteens arbete har även varit av stor betydelse för utvecklingen kring könsdiskriminering samt bekämpningen av mäns våld mot kvinnor. EKMR valdes med tanke på sin status inom den svenska rättsordningen. Trots att den inte uttryckligen reglerar könsrelaterat våld innehåller konventionen flera viktiga bestämmelser och omfattande praxis kring diskriminering och personlig frihet och integritet. Detta kan indirekt tillämpas på hedersrelaterat våld och förtryck. Istanbulkonventionen har använts eftersom den uttryckligen reglerar våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld samt innehåller detaljerade åtgärder kring staters skyldigheter när det gäller denna typ av problematik. Andra konventioner som innehåller bestämmelser som kan tillämpas på den hedersrelaterade problematiken har inte använts. Detta val har gjorts eftersom det ansetts överflödigt och inte bidrar med information som är nödvändig för att uppnå uppsatsens syfte.

När det gäller den svenska lagstiftningen har ett urval av relevanta straffbestämmelser gjorts utifrån information från Åklagarmyndigheten och Brå kring de vanligast förekommande brotten vid hedersrelaterade ärenden. Hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig olika uttryck och det är därför

svårt att ge en komplett genomgång av vilka straffbestämmelser som kan bli aktuella. Därför har ett urval gjorts där endast de vanligaste brotten när det gäller hedersrelaterat våld och förtryck presenteras. De brott som oftast blir aktuella vid hedersrelaterat våld och förtryck återfinns i brottsbalkens (BrB) 3 kap. (brott mot liv och hälsa), i 4 kap. (brott mot frihet och frid) samt till viss del 6 kap. (sexualbrott) och uppsatsen fokuserar därför huvudsakligen på dessa områden. För hjälp med lagtolkning har förarbeten, praxis och doktrin använts i första hand. Brottsbalkskommentaren i Zeteo har använts eftersom den ger utförlig information kring tillämpning och tolkning av lagstiftningen.

När det kommer till praxis har hovrättsdomar använts i stor utsträckning eftersom det inte funnits relevanta domar från HD att tillgå. Urval av rättsfall har gjorts utifrån en sökning bland avgöranden i Zeteo på orden *hedersrelaterat* och *heder*. Sökningen har sedan begränsats till att innefatta endast straffrättsliga avgöranden med kvinnliga målsäganden. Urval har sedan gjorts utifrån domstolarnas resonering kring hedersaspekten. Fall där domstolen har fört en tydlig diskussion kring hedersmotiv har sedan använts i uppsatsen för att exemplifiera hur domstolen bedömer dessa fall. Även fall där hedersmotivet inte tagits upp i domskälen, men där det i domen framkommit information kring eventuella hedersaspekter, har valts ut för att visa en mer heltäckande bild av hur heder behandlas i domstolarna. Rättsfallen syftar inte till att ge en heltäckande rättsfallsutredning kring hedersvåld och förtryck utan används exemplifierande för att visa hur ärenden hanteras i praktiken.

Vetenskapliga juridiska artiklar, och i viss mån debattartiklar, har använts i analysen för att belysa problem samt presentera olika perspektiv. Att dessa i vissa fall representerar subjektiva värderingar har uppmärksammats men de har trots detta inkluderats eftersom de ansetts tillföra intressanta inlägg i diskussionen. När det gäller den straffrättsliga diskursen har även material kring våld mot kvinnor generellt använts i brist på material som berör hedersvåld specifikt. Denna doktrin har även visst värde i debatten kring hedersrelaterat våld eftersom det är en form av könsrelaterat våld och det finns flera likheter och gemensamma drag. Tillämpliga delar av materialet har således applicerats på hedersproblematiken för att ge en mer heltäckande bild. Litteratur som använts i detta syfte är exempelvis Monica Burmans avhandling om den straffrättsliga hanteringen av våld mot kvinnor samt Christian och Eva F. Diesens bok om övergrepp mot kvinnor och barn.

Vid redogörelsen för regeringens och rättsväsendets arbete har offentliga utredningar, Brås rapport 2012:1 om polisen utredningar av hedersrelaterat våld och Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld använts i stor utsträckning. Även material från exempelvis Rikspolisstyrelsen har använts för att utreda polisens arbete. Det är viktigt att poängtera att detta material i flera fall är internt och det bör således granskas källkritiskt då dess objektivitet kan ifrågasättas. I tillhörande analysavsnitt har därför flera artiklar som granskat och kritiserat utredningsarbetet inkluderats för att ge en mer nyanserad bild och presentera problematiken ur fler perspektiv. I detta syfte används exempelvis Eldéns och Westerstrand artikel kring hedersmord

samt Kaldal och Kankaanpää Thells artikel om hedersvåld och förtryck mot barn.

1.6 Forskningsläget

När det gäller hedersrelaterat våld och förtryck har majoriteten av forskningsinsatserna varit riktade mot att utreda hedersbegreppet samt förstå det hedersrelaterade våldet och förtrycket och dess orsaker. I Sverige har exempelvis NCK arbetat med detta, vilket resulterat ibland annat NCK Rapport 2010:1. Det finns även mycket internationell forskning på området, exempelvis från statsvetaren Susan Moller Okin, samt att FNs särskilda rapportör för våld mot kvinnor riktat mycket uppmärksamhet mot ämnet.

När det gäller den juridiska doktrinen har fokus länge legat på våld mot kvinnor generellt. Den hedersrelaterade problematiken har inte presenterats särskilt utan ingått i det större ämnet könsrelaterat våld. Den straffrättsliga hanteringen av våld mot kvinnor har exempelvis berörts i litteraturen av Monica Burman och Christian och Eva F. Diesen. När det gäller det hedersrelaterade våldet mer specifikt har störst fokus legat på det grövre våldet, exempelvis s.k. hedersmord. Hedersmord har bland annat berörts av Åsa Eldén, Jenny Westerstrand och Unni Wikan. Det ”mindre grova” våldet och förtrycket har inte fått lika stor uppmärksamhet inom doktrin och det finns endast bristfälligt med material kring detta. I doktrin har det nyligen berörts av Anna Kaldal och Emelie Kankaanpää Thell i deras artiklar i Juridisk Tidskrift (JT) kring hedersrelaterat våld och förtryck ur ett barnperspektiv. Det ”mindre grova” våldet har även synliggjorts till viss del i utredningar och rapporter från exempelvis Brå och Åklagarmyndigheten. Det råder dock stor brist på forskning kring den straffrättsliga hanteringen av hedersrelaterat våld och förtryck mot kvinnor. Denna uppsats syftar således att i viss mån fylla den lucka som finns idag och öka medvetenheten kring den straffrättsliga problematiken runt det hedersrelaterade våldet och förtrycket.

1.7 Disposition

Uppsatsen är indelad i fyra kapitel där det första kapitlet bland annat innehåller uppsatsens syfte, frågeställningar samt metod och materialval. Det innehåller även en presentation av ett antal viktiga begrepp och allmänna utgångspunkter för uppsatsen. En kort introduktion till begreppen genus, genussystem, genusrättsvetenskap, könsrelaterat våld och strukturell diskriminering ges i detta kapitel. Dessa begrepp är viktiga att ha med sig genom uppsatsens gång för att få en djupare förståelse samt en mer nyanserad analys.

Det andra kapitlet fokuserar på det hedersrelaterade våldet, dess orsaker och omfattning. I detta kapitel utreds hedersbegreppet, definitioner av hedersrelaterat våld och förtryck presenteras samt att statistik och kartläggningar av det hedersrelaterade våldet i Sverige presenteras.

Kapitel tre inleds med en kort genomgång av ett antal viktiga straffrättsliga grundprinciper samt en utredning kring straffrättens förhållande till våld mot kvinnor. Det ger även en kort introduktion till det hedersrelaterade våldets kopplingar till internationella mänskliga rättigheter. Detta kapitel presenterar den svenska straffrättsliga regleringen gällande hedersrelaterat våld och förtryck. Här ges en kortare beskrivning av de vanligaste straffbestämmelserna samt att hedersrelaterade motivs påverkan på straffvärdet utreds. En kortare rättsfallsstudie genomförs även där domstolarnas bedömning av hedersrelaterade motiv undersöks.

Det fjärde kapitlet är huvudsakligen ett analyskapitel där lagstiftningen och dess tillämpning analyseras. I detta avsnitt analyseras bland annat de särskilda utmaningar som hedersrelaterat våld och förtryck ställer på det svenska straffrättsystemet. Det undersöks hur det hedersrelaterade våldet hanteras i praktiken av exempelvis polis och åklagare. I anslutning till detta görs en analys av hanteringen av hedersrelaterat våld och förtryck inom rättsväsendet. Här ges även en kortare sammanfattning av uppsatsens slutsatser och en återknytning till syfte och frågeställningar görs. Analys sker löpande genom uppsatsen och är inte begränsad till det avslutande kapitlet.

1.8 Allmänna utgångspunkter

1.8.1 Allmänt

Uppsatsen ska inte gå in på djupet på ämnena strukturell diskriminering eller könsrelaterat våld utan vill endast ge en kortare presentation av begreppen. Detta för att ge en djupare förståelse av hedersrelaterat våld och förtryck samt för att kunna analysera våldet ur ett genus- samt strukturellt perspektiv. Begreppen är viktiga för denna uppsats eftersom hedersrelaterat våld och förtryck till stor del handlar om ojämlika maktförhållanden mellan män och kvinnor där våld används för att behålla kvinnor i en underordnad roll. Strukturell diskriminering är även viktigt att ha i åtanke när lagstiftningen och dess implementering analyseras. Begreppet förutsätter inte att lagstiftningen i sig är diskriminerande utan fokuserar på effekten som lagstiftningen får för den marginaliserade gruppen när den tillämpas inom en viss strukturell kontext. Båda begreppen återkommer genom uppsatsen och bör ha i åtanke under uppsatsens gång.

1.8.2 Könsrelaterat våld

Könsrelaterat våld är ett begrepp som ofta används i samband med att mäns våld mot kvinnor diskuteras. Våld mot kvinnor är ett omfattande samhällsproblem som drabbar kvinnor världen över. Trots att Sverige ligger i framkant gällande jämställdhetsfrågor är våld mot kvinnor fortfarande ett stort problem i Sverige.²⁴ Mäns våld mot kvinnor kan förklaras ur olika perspektiv. Individuella förklaringar betonar exempelvis psykiska diagnoser,

²⁴ Skr 2007/08:39, s. 9.

tidigare personliga erfarenheter samt missbruksproblematik och de strukturella förklaringarna fokuserar mer på hur maktstrukturer i samhället påverkar våldsutövningen mot kvinnor.²⁵ Diskussionen kring mäns våld mot kvinnor tog inte fart förrän i början på 1990-talet då problemet uppmärksammades av FN.²⁶ Könrelaterat våld har definierats av CEDAW Kommitteen som:

”violence that is directed against a woman because she is a woman or that affects women disproportionately. It includes acts that inflict physical, mental or sexual harm or suffering, threats of such acts, coercion and other deprivations of liberty”²⁷

Könrelaterat våld är ett allvarligt hot mot kvinnors mänskliga rättigheter och inskränker exempelvis rätt till personlig frihet och säkerhet, rätt till hälsa, rätt till kroppslig integritet, rätt till liv och rätt att inte utsättas för tortyr eller annan omänsklig eller förnedrande behandling. Problemet är utbrett världen över och kan ses som en av de vanligaste kränkningarna av mänskliga rättigheter. Trots uppmärksamheten så är det fortfarande till stor del ett dolt problem där mörkertalet är stort.²⁸ Enligt en SOU från 2015 bygger våld mot kvinnor till stor del på normer och attityder kring våld, kön samt femininitet respektive maskulinitet. För att kunna bekämpa det könrelaterade våldet krävs att de bakomliggande orsakerna till våldet analyseras.²⁹ En grundläggande orsak är att gällande maktordning föreskriver olika könsroller, antingen uttalade eller implicita, där ojämlikhet mellan könen råder och där män tillskrivs större friheter när det gäller sexuella relationer, större ekonomiska resurser och har ”rätt” att utöva våld. Mannen ses som norm i samhället.³⁰ Könrelaterat våld kan förstås som patriarkalt våld som bygger på en historisk social institution av manligt maktutövande. Fokus ligger på den strukturella maktutövningen där existerande maktrelationer reproduceras av staten och påverkar allmänhetens beteende och värderingar.³¹ Våldet kan ses som ett bevis för att det föreligger ojämlika maktförhållanden mellan könen där kvinnor ses som det underordnade könet. Våldet blir ett sätt att upprätthålla den rådande ojämlika maktstrukturen.³² Allt våld som kvinnor utsätts för kan inte klassas som könrelaterat våld utan begreppet förutsätter att våldet utövas på grund av könstillhörigheten. Våld som kvinnor utsätts för på grund av att de är kvinnor faller in under begreppet könrelaterat våld och begreppet återspeglar korrelationen mellan våld och samhällets ojämlika maktstrukturer.³³

Forskning visar att det finns grupper av kvinnor i Sverige som är särskilt utsatta när det gäller våld. En av dessa grupper är kvinnor med viss utländsk bakgrund. Även om våld mot kvinnor sker i alla länder och inom alla

²⁵ SOU 2014:6, s. 249.

²⁶ FNs Deklaration 1993.

²⁷ CEDAW Recommendation No. 19, paragraf 6.

²⁸ FNs Deklaration 1993, ingressen.

²⁹ SOU 2015:55, s. 19

³⁰ Johansson-Latham, s. 27.

³¹ NCK, Rapport 2010:1, s 25 f.

³² SOU 2015:55, s. 185.

³³ Russo och Prilott, s. 179.

samhällsklasser så visar forskning på att faktorer som låg inkomst och social isolering kan öka utsattheten. Något annat som kan ha betydelse är eventuell i bakgrund i ett land med bristande jämställdhet och migration till ett land med en annorlunda maktbalans kan resultera i ökat våld. Andra betydelsefulla faktorer för våldsutsatthet är språksvårigheter och okunskap om lagar och rättsväsende.³⁴ Kvinnor med utländsk bakgrund är ofta särskilt utsatta. Våldsutövaren är i många fall är kvinnans länk ut i samhället vilket gör det enklare för förövaren att kontrollera och isolera kvinnans samt att det försvårar samhälleliga insatser. Kvinnor som utsätts för våld är ofta utsatta för flera former av sociala ojämlikheter vilket innebär att de drabbas dubbelt så hårt. De drabbas både på grund av sin könstillhörighet och på grund av exempelvis etnicitet eller ålder. Det är därför viktigt att uppmärksamma olika ojämlikheter samt hur de integrerar med varandra eftersom de ofta förstärker en redan utsatt situation. Det är viktigt att våldet inte individualiseras utan att man även uppmärksammar de strukturella orsaker som ligger till grund för våldsutövningen.³⁵

1.8.3 Strukturell diskriminering

Ett begrepp som är viktigt att ha med sig när man talar om könsrelaterat våld och hedersrelaterat våld och förtryck är strukturell diskriminering. Begreppet kan något enkelt förklaras som beteende som är neutralt i uppsåt men som trots detta får diskriminerande effekter för vissa marginaliserade grupper. Det handlar om normer, sedvänjor och beteenden som missgynnar vissa grupper på ett strukturellt plan. Det innebär att samhällets normer och attityder resulterar i svårigheter för vissa grupper att åtnjuta rättigheter eller tillvarata möjligheter i förhållande till andra grupper. Diskriminerande effekter för vissa grupper kan uppkomma trots att lagar och regler till ytan är neutrala på grund av att de tillämpas inom en ojämlik strukturell kontext. Den strukturella kontexten återspeglar de maktförhållanden som samhället är uppbyggt på och strukturell diskriminering kan ses som ett verktyg för att upprätthålla dominant maktstruktur. Strukturell diskriminering uppkommer således när det förekommer ojämlika maktförhållanden, ofta historiskt grundade, och när individer eller institutioner agerar enligt de normer och sedvänjor som växt fram inom den ojämlika maktstrukturen. Strukturell diskriminering kräver inget uppsåt utan man ser till effekten som beteendet får för den missgynnade gruppen och huruvida det medför att gruppen sätts i en underordnad roll. Den strukturella diskrimineringen hotar principen om människors lika värde och är därför ett allvarligt samhällsproblem. Vilka grupper som diskrimineras beror på hur maktstrukturerna i samhället ser ut och diskrimineringen kan exempelvis grundas på kön, etnicitet eller sexuell läggning.³⁶ För denna uppsats är diskriminering på grund av kön och etnisk bakgrund av störst intresse.

³⁴ SOU 2014:6, s. 251.

³⁵ Eriksson, s. 76 och 80.

³⁶ SOU 2005:56, s. 21f.

2 Hedersrelaterat våld och förtryck

2.1 Hedersbegreppet

Hedersbegreppet är ett uråldrigt begrepp som genom åren haft stor betydelse för samhällen världen över och på ett eller annat sätt finns inom alla kulturer. Traditionen har till stor del sitt ursprung i samhällen där det saknades offentliga juridiska system och där familjer och grupper skapade sina egna lagar och regler. Kroppen sågs som ett betalningsmedel och kunde användas för att rena hedern. Hämd ansågs bidra till ett tryggare samhälle där heder kunde balanseras och där balansen kunde återställas när en skada inträffat. Denna tradition, som är uppbyggd under en tid då det saknades välfärd och statliga institutioner, lever till viss del kvar än idag trots att förutsättningarna förändrats radikalt.³⁷ Heder har inte sällan kommit i konflikt med lag och rätt, både genom historien och i dagens samhälle. Inom hederskulturen sanktioneras ofta våldsanvändning vilket lagen å sin sida fördömer. Detta medför att hederskoder ofta kolliderar med grundläggande värderingar i moderna rättsstater.³⁸

Hedersbegreppet är ett komplext begrepp som saknar en vetenskaplig definition. Begreppets betydelse varierar inom olika samhällen, samhällsgrupper, kontexter och är föränderligt över tid vilket försvårar en enhetlig definition.³⁹ Utmärkande för hederstänkandet är att det finns hederskoder som föreskriver en uppsättning regler som definierar vad som tillför eller reducerar heder. Dessa regler ses som grundläggande värderingar inom samhället eller gruppen.⁴⁰ Makthierarkier skapade av hederskoder lyfts ofta fram inom forskningen där heder ses som en manlig rättighet att bli behandlad som jämbördig. Heder är medfödd och kan inte ”utökas” utan endas förloras eller eventuellt återupprättas. Heder definieras av omvärlden och handlar om anseende samt att ses som jämbördig och hedervärd. Inom vissa sociala kontexter är heder ett manligt privilegium som inte kan appliceras på kvinnor. Kvinnor har dock en viktig ställning inom hedersbegreppet då kvinnor genom att uppträda ”ärbart” kan upprätta eller reducera en familjs heder. Kvinnans sexuella beteende är av särskild vikt för hederskontexten.⁴¹ Kvinnorollen är starkt begränsad till moders- och hustruskapet och en god kvinna ska underordna sig sin make samt hjälpa till med att bevara familjens heder genom att uppträda anständigt i enlighet med hederskoderna.⁴²

³⁷ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s. 13 f.

³⁸ Wikan, s. 72 f.

³⁹ Amnesty, Hedersmord, s. 5.

⁴⁰ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s. 16.

⁴¹ NCK, Begreppet heder.

⁴² Amnesty, Hedersmord, s. 5.

Denna uppfattning bygger på patriarkala värderingar om att kvinnor är männens egendom. Vanhedern bygger till stor del på hur omvärlden reagerar och är beroende av huruvida beteendet eller händelsen offentliggörs.⁴³ Systemet är hierarkiskt och bygger starkt på heteronormativa värderingar.⁴⁴ Heder är kollektiv och familjen har en gemensam heder som är kopplad till lojalitet, ansvar och makt. Mannens heder är kopplat till möjligheten att försörja familjen och kvinnans heder är knuten till hennes sexualitet.⁴⁵ Hederskoder har inte någon religiös anknytning utan är främst ett kulturellt och geografiskt förankrat fenomen som är mest framträdande i vissa områden kring medelhavet, Mellanöstern och Asien. Hederskontexten är dock inte exkluderad till dessa områden utan kontroll av kvinnor och deras sexualitet förekommer världen över. En historisk tillbakablick visar att heder, skam och kontroll även varit framträdande i Sverige och övriga Norden.⁴⁶

Gemensamma kännetecken för hederskoder är således att individens beteende påverkar hela gemenskapens anseende, individen är underordnad kollektivet, individens sexualitet är familjens angelägenhet, sexuella relationer och könsöverskridande umgänge är begränsat samt att könsnormer och könsroller måste accepteras.⁴⁷

2.2 Definition och innebörd av hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersbegreppet och dess relation till våldsutövning har diskuterats frekvent inom forskningen. Forskare har undersökt kopplingen mellan hedersnormer och olika makthierarkier som kön, klass och status.⁴⁸ Att våld betecknas som ett uttryck för hederskulturer är dock kontroversiellt och ämnet har resulterat i intensiva debatter under senare år.⁴⁹

Hedersnormer bygger på ett allmänt förhållningssätt gentemot familj och släkt och innebär inte nödvändigtvis att våld och förtryck förekommer. Det är dock inte ovanligt att hedersnormernas förverkligande kräver någon form av kontroll, förtryck eller våld.⁵⁰ Hedersrelaterat våld och förtryck utgörs ofta av våld eller hot som innebär en begränsning av personers handlingsutrymme eller självbestämmande. Att trotsa den rådande hedersnormen innebär att familjens eller kollektivets heder går förlorad och någon form av bestraffning krävs för att återupprätta hedern. Våldsutövarna är ofta familjemedlemmar eller släktingar.⁵¹

⁴³ Wikan, s. 65 f.

⁴⁴ SOU 2014:49, s. 216.

⁴⁵ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s. 15.

⁴⁶ NCK, Begreppet heder.

⁴⁷ SOU 2014:49, s. 215 f.

⁴⁸ NCK, Begreppet heder.

⁴⁹ NCK, Rapport 2010:1, s. 16.

⁵⁰ SOU 2014:49, s. 217.

⁵¹ NCK, Hedersrelaterat våld och förtryck.

Inom forskning finns tre huvudsakliga perspektiv kring hedersrelaterat våld. Det första perspektivet är *kulturellt* och där studierna fokuserar på hedersnormerna. Inom detta perspektiv finns både forskning kring hedersnormer i sig samt forskning som fokuserar på hedersnormer och dess relation till våld. Här ses ofta våldet som ett resultat av en icke-västerländsk hederskultur som bygger på patriarkala värderingar. Fokus ligger på hedersnormer där begreppet heder kopplas samman med social status och där värden som generositet, ärlighet, uppriktighet, lojalitet, oberoende samt att hålla sitt ord är av stor betydelse. Hedern är främst sammankopplad med manlighet och kvinnor måste uppträda anständigt för att inte äventyra familjens heder. Detta forskningsperspektiv poängterar vikten av att klargöra och förstå begreppet heder för att hjälpa våldsutsatta kvinnor på bästa sätt. Här ser man hedersvåld som en effekt av hedersnormer och kulturella traditioner.⁵²

Det andra perspektivet kallas *könsperspektivet* och utgår från allmänt erkända teorier kring mäns våld mot kvinnor⁵³ där våldet är en form av patriarkal maktutövning. Inom detta forskningsområde ser man våld mot invandrarkvinnor på samma sätt som annat våld mot kvinnor där grunden för våldsutövningen bygger på en manlig strukturell överordning. Här analyseras inte de särskilda hederskoderna utan mäns våld mot kvinnor ses som ett globalt strukturellt problem. Syftet med allt våld mot kvinnor är att kontrollera kvinnors sexualitet, oavsett var i världen det utövas. Här poängterar man att allt våld i nära relationer har inslag av heder eller skam och det inte är begränsat till specifika kulturer. Det talas till viss del om att avskaffa begreppet hedersrelaterat våld och förtryck eftersom det förminskar allvaret i brotten samt medför en kulturalisering av våldet och stigmatiserar invandrare.⁵⁴

Det tredje perspektivet benämns som *intersektionellt* och behandlar hedersvåld i ett sammanhang bortom kultur. Här adderas diskussioner kring exempelvis kolonialism och globalism. Inom detta perspektiv ses kön, klass och ras eller etnicitet som samverkande ordningar. Komplexiteten i ämnet belyses och man försöker gå bortom förståelsen av heder, kultur och kön. Relationen mellan materiell och icke-materiell heder studeras eftersom dessa samverkar för att konstruera en hedervärd man. Det intersektionella perspektivet ser våld mot kvinnor i ett sammanhang konstruerat av föreställningar kring kön, klass, rasism och etnisk diskriminering.⁵⁵

I denna uppsats används en kombination av ovan nämnda teorier. Hedersrelaterat våld och förtryck är i grunden en form av könsrelaterat våld som bygger på patriarkal maktutövning. Således är det nödvändigt att ta avstamp i könsperspektivet för att förstå orsakerna till våldsutövningen. Att helt bortse från de kulturella inslagen innebär dock att viktiga pusselbitar ignoreras. Könsrelaterat våld återfinns på ett eller annat sätt i alla kulturer

⁵² NCK, Rapport 2010:1, s. 18 ff.

⁵³ Se ovan i avsnitt 1.8.2.

⁵⁴ NCK, Rapport 2010:1, s. 25 ff.

⁵⁵ *Ibid.* s. 29 ff.

med det tar sig olika uttryck. Det är således viktigt att även undersöka hur kultur och tradition påverkar våld mot kvinnor. Detta underlättar arbetet med att motverka våldet eftersom åtgärder kan individanpassas för att på ett bättre sätt hjälpa våldsutsatta kvinnor. Det är likväl viktigt att ha ett intersektionellt perspektiv där man studerar faktorer bortom kön och kultur för att få en helhetsbild av problematiken. Andra faktorer, som klass och ras, spelar även in på våldsutövningen och måste uppmärksammas för att ge kvinnor ett adekvat skydd mot våld. Såldes tillämpas en kombination av dessa teorier i denna uppsats för att ge en så rättvisande bild som möjligt av det hedersrelaterade våldet och förtrycket.

Hedersrelaterat våld och förtryck utövas främst i två syften: preventivt och bestraffande. Det preventiva våldet används som påtryckning för att få kvinnor att rätta sig efter gällande hedersnormer och inte trotsa makthierarkin. Det bestraffande våldet används när kvinnan på något sätt agerat, eller tros ha agerat, på ett sätt som strider mot kollektivets värderingar och regler. Huruvida kvinnas agerade offentliggjorts är av stor vikt för familjens reaktion. Bestraffning är inte i samma grad påkallad så länge beteendet förblir dolt. Det är främst när omvärlden blivit varse om händelsen eller beteendet som familjen tvingas agera för att upprätta eventuell förlorad heder.⁵⁶

I ett försök att mer precist definiera vad som utgör hedersvåld har Purna Sen, forskare i genus- och utvecklingsfrågor samt tidigare programdirektör för Asienavdelningen vid Amnesty International, identifierat sex karaktärsdrag som är karakteristiska för hedersvåld: 1) problematiska könsroller gör att kvinnors beteende och sexualitet står i fokus, 2) kvinnor kan ha en roll i övervakningen av andra kvinnor, 3) kvinnor kan medverka i dödandet, 4) beslut om bestraffning tas kollektivt, 5) våldet ger en möjlighet att återfå förlorad heder och 6) våldet är ofta legitimerat i samhället eller inom en särskild krets.⁵⁷

Under senare år har den svenska regeringen satsat på utredningar, kartläggningar och forskning kring hedersrelaterat våld och förtryck. Enligt regeringens definition har hedersrelaterat våld sitt ursprung i kulturella föreställningar kring makt, kön och sexualitet. Hedersnormer knyter ofta an till kvinnors sexuella beteende och fokus ligger på begrepp som kyskhet och oskuld. Familjens heder är beroende av att kvinnorna i familjen uppför sig på ett sådant sätt som är förenligt med gällande hedersnormer. Vikten av att upprätthålla familjens heder leder till att kvinnor kontrolleras och begränsas. Denna kontroll kan bestå av begränsningar i vardagen, hot, våld och ibland även dödligt våld. Regeringen poängterar även att män, homosexuella, bisexuella och transsexuella personer utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.⁵⁸ Den definition av hedersrelaterat våld som Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten använder sig av lyder enligt följande:

⁵⁶ Amnesty, Hedersmord, s. 6.

⁵⁷ Sen, s. 50.

⁵⁸ NCK, Hedersrelaterat våld och förtryck.

Hedersrelaterad brottslighet är brott riktade mot någon – ofta en släkting – som, enligt gärningsmannens och övriga släktens uppfattning, riskerar att vanära eller har vanärat gärningsmannens, släktens eller gruppens heder, i syfte att förhindra att hedern skadas eller förloras alternativt för att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern.⁵⁹

Enligt denna definition är hedersbrott ett kollektivt sanktionerat brott som bygger på att familjens eller gruppens heder ska bevaras eller återupprättas. Polisen definierar i detta fall heder som ett värde som en person eller familj har i andras ögon. Detta värde kan undermineras inom gruppen genom att en familjemedlem betar sig oanständigt.⁶⁰

Hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig olika uttryck. Det kan vara psykiskt, socialt, fysiskt eller sexuellt. Psykiskt våld kan vara exempelvis kränkningar, förödmjukelser och undandragen kärlek. Socialt våld innefattar bland annat utfrysning, förbud att delta i vissa aktiviteter, övervakning eller tvång till viss klädsel. Fysiskt våld innebär exempelvis misshandel, frihetsberövande, ofredande eller ibland dödligt våld och sexuellt våld kan vara sexuella trakasserier, sexuellt tvång samt begränsande av kärleksrelationer. Kontrollen kan även vara mer allmän där familjen har begränsningar när det gäller klädsel, smink eller umgänge.⁶¹ Allvarliga typer av hedersrelaterad brottslighet är ofta organiserad och utstuderad och omfattar flera personer.⁶²

Utöver nämnda typer av våld och förtryck inkluderas även kvinnlig könsstympning och tvångsäktenskap eller arrangerade äktenskap inom ramen för hedersrelaterat våld och förtryck. Tvångsäktenskap ses ofta som en del av en patriarkal maktordning där kvinnor utsätts för tvång och förtryck. Konflikter kring ingående av äktenskap kan ofta vara bakgrunden till hedersrelaterat våld. Begreppen tvångsäktenskap och arrangerade äktenskap är dock problematiska att definiera eftersom tvång är en komplex term som leder till tolkningssvårigheter i relation till gränsen mellan medgivande och tvång.⁶³ Könsstympning av kvinnor, även kallad kvinnlig omskärelse, är en tradition som är nära kopplat med en traditionell syn på kvinnlig sexualitet. Ingreppet, som är en form av kvinnlig omskärelse, kan få stora medicinska konsekvenser, både fysiska och psykiska samt påverkar kvinnors självkänsla. Företeelsen är inte knuten till någon särskild religion men förekommer inom bland annat kristendomen och islam. Könsstympning utförs i ca 30 länder runt om i världen, främst i Afrika.⁶⁴

⁵⁹ Brå, Rapport 2012:1, s. 7 f.

⁶⁰ *Ibid.* s. 8.

⁶¹ *Ibid.* s. 18 f.

⁶² SOU 2014:49, s. 218.

⁶³ NCK, Tvångsäktenskap och arrangerade äktenskap.

⁶⁴ NCK, Könsstympning.

2.3 Hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige

Omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck är till stor del outforskad, både internationellt och i Sverige. Den forskning som gjorts pekar dock på att problematiken är utbredd och att det finns ett stort mörkertal.⁶⁵ Det finns ingen enhetlig statistik över hur många hedersrelaterade brott som begås i Sverige eftersom det inte finns någon specifik brottskod för de hedersrelaterade brotten. De hedersrelaterade brott som anmäls och lagförs inkluderas således i Brås statistik kring respektive brott, exempelvis mord, misshandel eller olaga hot.⁶⁶ De studier som gjorts i Sverige kring hedersrelaterat våld och förtryck präglas av svårigheten att definiera begreppet, vilket gör det svårt att studera problemets omfattning. Problemet är mångdimensionellt och det krävs ytterligare studier för att på ett bättre sätt kunna fastställa dess omfattning i Sverige.⁶⁷ Enligt Rikspolisstyrelsen är anmälningsbenägenheten för denna typ av brottslighet mycket låg och det finns sannolikt ett mycket stort mörkertal. Lågt förtroende för myndigheter och rädsla för att anmäla på grund av att eventuella gärningspersoner finns i offrets närhet är potentiella anledningar.⁶⁸ Under senare år har ett antal kartläggningar gjorts i Sverige för att utreda omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck. Dessa presenteras nedan men det är viktigt att poängtera att dessa inte ger någon helhetsbild utan endast en fragmentarisk bild av situationen samt att flera av dem är gjorda för nästan tio år sedan. De kan dock ändå ge en fingervisning om problemets omfattning.

År 2005 fick Åklagarmyndigheten i uppdrag av regeringen att kartlägga omfattningen av hedersrelaterade brottmålsärenden i Sverige. Resultatet publicerades 2006 och finns återgivet i Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld. Eftersom hedersrelaterat våld inte har någon specifik brottskod utgick undersökningen från ärenden som kommit till utredarnas kännedom via handläggande åklagare och poliser. Utredningen poängterar dock att det kan ha funnits ett mörkertal. Ärenden med hedersaspekter kan ha passerat obemärkt förbi på grund av brist på kunskap i ämnet eller att åklagare inte blivit uppmärksammade på den pågående kartläggningen. Det statistiska underlaget var därmed inte säkerställt. Utredningen undersökte 74 ärenden i sin helhet samt delar av ett antal andra ärenden där fullständig information inte fanns tillgänglig. Av dessa ärenden ansågs 54 vara hedersrelaterade och 42 av dem ledde till åtal. De i särklass vanligaste brotten var olaga hot och misshandel men även mord, mordförsök, grov fridskränkning, olaga frihetsberövande, ofredande, skyddande av brottsling och övergrepp i rättsak förekom. När det gäller gärningspersoner var det huvudsakligen fäder och bröder som varit inblandade i gärningen, men även mödrar och andra släktingar förekom i statistiken. Ett utmärkande drag var att majoriteten av gärningspersonerna var män. Målsäganden var i huvudsak unga kvinnor

⁶⁵ SOU 2014:49, s. 219 ff.

⁶⁶ Brå, Rapport 2012:1, s. 9.

⁶⁷ *Ibid.* s. 6.

⁶⁸ Rikspolisstyrelsens informationsskrift, s. 7.

mellan 17-25 år, även om både äldre och yngre kvinnor förekom. Motiven var oftast hämnd, bestraffning eller prevention. När det gäller äldre kvinnor var skilsmässa en vanlig anledning till våldsutövning.⁶⁹

I en rapport från 2012 presenterade Brå sin utredning gällande polisens arbete med hedersrelaterad brottslighet. Brå uppskattade i sin utredning att ca 300 hedersrelaterade ärenden anmäls vare år men de poängterar också att det finns ett stort mörkertal.⁷⁰ I sin rapport undersökte Brå ett urval av polisanmälningar relaterade till hedersrelaterad brottslighet som inkommit till polisen under 2009. När det gäller kvinnans situation i dessa ärenden konstaterade Brå att majoriteten av kvinnorna som utsatts var under 26 år (7/10 var under 26 och var tredje var omyndig). De vanligaste brottstyperna var olaga hot, ofta dödshot, och misshandel. De flesta fall av misshandel föll in under kategorierna ”misshandel” eller ”allvarlig misshandel” och endast en minoritet klassades som ”lindrig misshandel”. När gäller misstänka gärningspersonen var det mycket vanligt att det fanns en utpekad misstänkt när polisanmälan gjordes. Det var huvudsakligen endast en utpekad misstänkt, trots att hedersrelaterat våld kännetecknas av kollektivt sanktionerat våld. Gärningspersonen var oftast en vuxen manlig familjemedlem och det var mycket ovanligt med hedersrelaterade ärenden med endast kvinnliga gärningspersoner. Det var ett stort åldersspann, 16-73 år, bland de misstänkta men majoriteten var över 25 år. När det gäller familjerelationer var det vanligast att gärningspersonen var målsägandes far eller bror men det fanns även flera fall där den misstänkte var målsägandes partner eller före detta partner.⁷¹

I Brås utredning framgick även att många kvinnor är utsatta för social kontroll och förtryck. Var fjärde kvinna i utredningen var begränsad gällande kläder och smink. I flera fall var kvinnan även begränsad när det gäller kontakt med utomstående personer och kontroll av dator, telefon eller dagböcker var vanligt. Enligt undersökningen hade även var femte målsägande helt kontrollerad fritid och det var mycket vanligt att det förekom förbud gällande kontakt med det motsatta könet. Socialt förtryck var också mycket vanligt där ryktesspridning spelade en stor roll samt att förolämpningar och förödmjukelser var vanligt förekommande. Det visade sig även att hot om utfrysning och isolering var vanliga former av förtryck.⁷² I majoriteten av ärendena framgick det att våldet och förtrycket pågått under flera år och att det eskalerat i takt med att kvinnan blir tonåring.⁷³ Utredningen visade även att socialtjänsten i flera fall kände till kvinnans situation innan ärendet polisanmäldes.⁷⁴ Endast 16 av de 117 studerade ärendena blev personupplärade. Enligt Brå innebar detta att hedersrelaterad misshandel

⁶⁹ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s. 49 ff.

⁷⁰ Brå, Rapport 2012:1, s. 10.

⁷¹ *Ibid.* s. 15 ff.

⁷² *Ibid.* s. 20 ff.

⁷³ *Ibid.* s. 25.

⁷⁴ *Ibid.* s. 30 ff.

tycks bli personupplärd i något lägre utsträckning än misshandel av kvinnor generellt.⁷⁵

I en enkätundersökning som gjordes av Ungdomsstyrelsen (numera Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, MUCF) 2009 uppskattades ca 70 000 personer mellan 16-25 lever med begränsningar och kontroll när det gäller val av partner eller i förhållandet till äktenskap. Det var dubbelt så vanligt att kvinnor kände sig begränsade än att män gjorde det och majoriteten av de som kände sig kontrollerade vid val av framtida partner kom från en familj med utländsk bakgrund. Den grupp som var mest utsatt för denna typ av kontroll och begränsningar var unga kvinnor med utländsk bakgrund. Av de 70 000 som kände sig begränsade i förhållande till val av partner var det ungefär 8 500 som var oroliga över att inte själva få välja vem de skulle gifta sig med.⁷⁶ Även i Brås rapport studerades fenomenet tvångsäktenskap eller arrangerade äktenskap. I hälften av de studerade ärendena framgick det att kvinnan var begränsad i sitt val av partner och i flera fall där kvinnan var eller hade varit gift var det tydligt att det skett mot kvinnans vilja. I fall där kvinna ännu inte var gift framgick det av ett tjugotal ärenden att familjen önskade att gifta bort kvinnan. Äktenskapet skulle företrädesvis ingås i annat land och det förekom i vissa fall hot om att skicka kvinnan utomlands för att gifta bort henne mot hennes vilja. I Brås material fanns även ett antal minderåriga flickor som ingått äktenskap och utredningen uteslöt inte att antalet var större eftersom det i flera fall inte fanns information kring när kvinnan blivit bortgift.⁷⁷

År 2009 utkom Stockholm stad med en utredning kring omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck hos ungdomar i Stockholm. Studien syftade att utreda hur stor andel av flickor respektive pojkar som lever med hedersrelaterade normer och begränsningar samt hur detta tas i uttryck. Studien visade att 11 % av flickorna och 4 % av pojkarna levde med hedersrelaterade begränsningar. Majoriteten av ungdomarna som levde med hedersrelaterade normer hade en eller flera gånger blivit utsatta för kontroll, kränkande behandling, hot eller våld. De ungdomar som svarat att de förbjudits ha en kärleksrelation med en jämnårig person var också särskilt utsatta när det kom till fysisk och psykisk misshandel. Studien undersökte även bakgrundsfaktorer och fann vissa sammanlänkande faktorer hos de ungdomar som levde under hedersrelaterade begränsningar. Dessa faktorer var bland annat att ungdomarna oftare hade lågutbildade föräldrar än högutbildade föräldrar, oftare hade utländsk bakgrund än svensk bakgrund, oftare gick i kommunala skolor i segregerade förortsområden än andra skolor och oftare hade religiösa föräldrar än icke-religiösa föräldrar (dock var det inte kopplat till någon specifik religion). Studien visade även att flickors sexualitet begränsades och kontrollerades i större utsträckning än pojkars.

⁷⁵ *Ibid.* s. 59.

⁷⁶ Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5.

⁷⁷ Brå, Rapport 2012:1, s. 22 ff.

Utsatthet för kontroll, hot och våld utövat av närstående var även vanligare bland flickor än bland pojkar.⁷⁸

Under 2016 genomförde organisationen VHEK⁷⁹ två kartläggningar av diskriminering och förtryck i hederns namn, den ena i Stockholm och den andra i Göteborg. Studien i Stockholm omfattade intervjuer med 1 100 ungdomar i åldrarna 12-18 år bosatta i socialt utsatta förorter till Stockholm, samt ett 50-tal intervjuer med kvinnor och män i åldrarna 18-55 år inom samma område. Resultatet av studien visade att förekomsten av hedersrelaterat förtryck och diskriminering var omfattande och att många ungdomar lever med begränsningar i vardagen. Resultatet visade även att många unga och vuxna ansåg att omgivningen, familj, släkt, grannar och olika samfund kontrollerade deras sexualitet och livsutrymme samt att kollektivet var viktigare än individen.⁸⁰

Undersökningen i Göteborg omfattade 1 200 ungdomar mellan 12-18 år bosatta i socialt utsatta förorter samt ett 50-tal föräldrar inom samma område och visade på ett liknande resultat.⁸¹ Undersökningarna omfattade ungefär lika många tjejer som killar och majoriteten av de tillfrågade var kristna eller muslimer. VHEK menar att deras undersökningar tyder på att mer än 100 000 unga lever under hedersrelaterat förtryck i Sverige idag och att unga tjejer och kvinnor är de som drabbas hårdast. Det förekom stora likheter mellan de olika kartläggningarna när det gäller begränsningar i vardagen. I Göteborg svarade 31,6 procent av flickorna att de kände sig mycket hårt kontrollerade och 46,8 procent kände sig väldigt hårt kontrollerade. Motsvarande resultat i Stockholm var 25,4 procent samt 28,7 procent. Kontakt med motsatt kön var också starkt begränsat, särskilt för tjejer, och endast 23,1 procent av de tillfrågade flickorna i Göteborg svarade att de fick umgås med båda könen (motsvarande svar för killarna var 93,2 procent). Liknande mönster syntes hos flickorna i Stockholm där 83 procent av flickorna inte fick umgås med killar i skolan. Sexualiteten var också mycket begränsad och 70 procent av föräldrarna svarade att de förväntade sig att deras döttrar var oskulder när de gifter sig och ca 50 procent av ungdomarna svarade att deras föräldrar måste godkänna en framtida äktenskapspartner. Tillit för sociala myndigheter och polis var även mycket lågt hos de tillfrågade. Istället var det religiösa samfund som de satte sin tilltro till. Det låga förtroendet för myndigheterna är enligt VHEK mycket problematiskt. De menar att utanförskap är en stor anledning till detta och att många kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck inte känner sig delaktiga i samhället. Detta utanförskap slår särskilt hårt mot flickor och kvinnor eftersom de utsätts för dubbelt förtryck, både i

⁷⁸ Stockholms stad, rapport 2009, s. 94 ff.

⁷⁹ En ideell och politiskt och religiöst obunden förening som bildades 2005 som en avdelning av den internationella organisationen Ni Putes NiSoumises och som arbetar med frågor som rör feminism och antirasism.

⁸⁰ VHEK, Elvahundra, s. 56 ff.

⁸¹ VHEK, Tolvhundra, s. 56.

heders namn och diskriminering på grund av kön, etnicitet, tradition eller klasstillhörighet.⁸²

2.4 Analys

Heder är i grunden ett komplext begrepp och användandet av begreppet riskerar att ställa grupper mot varandra. Begreppet balanserar acceptans för kulturella och religiösa värderingar och grundläggande mänskliga rättigheter. Att knyta hedersbegreppet till en särskild kultur kan leda till stigmatisering av minoritetskulturer eller osynliggörande av kvinnors rättigheter. Denna kulturella kategorisering kan leda till att en slags rasistisk ordning utvecklas där majoriteten ses som civiliserade och moderna och invandrare grupper ses som omoderna kvinnoförtryckare. För att minimera risken för stigmatisering och diskriminering är det viktigt att fokusera på fler faktorer kring hedersbegreppet. Dessa faktorer kan exempelvis vara klass, status och etnicitet.⁸³

Hedersbegreppet i relation till mångkulturalism är något som diskuterats inom forskning och statsvetaren Susan Moller Okin har kraftigt kritiserat användandet av mångkulturalism som rättfärdigande av kvinnoförtryck. Hon menar att västvärldens tolerans inför kulturella skillnader och acceptans för minoriteters rättigheter leder till att kvinnors rättigheter ignoreras. Moller Okin argumenterar för att särskilda grupprättigheter för minoriteter är skadliga för kvinnor eftersom de inkräktar på kvinnors grundläggande rättigheter.⁸⁴ Hon menar även att västvärldens beskyddande av dessa kulturer kränker kvinnors lika skydd av lagen eftersom det resulterar i att kvinnor med utländsk bakgrund är mindre skyddade mot våld än andra kvinnor.⁸⁵ Försök att begränsa kvinnors rättigheter med hänvisning till kultur, tradition, religion eller familjens enhet förstärker bara föreställningar kring mäns rätt att kontrollera kvinnor.⁸⁶ Multikulturalismens betydelse för hedersrelaterat våld och förtryck har även diskuterats i Sverige. Kritik mot den svenska hanteringen till har stor del handlat om osynliggörande av den potentiella konflikten mellan kulturell frihet och grundläggande värderingar i det svenska samhället. Debatten kring kultur och mäns våld mot kvinnor har även kritiserats för att den ger bränsle åt rasistiska organisationer och gör en uppdelning mellan ”vi” och ”dem”.⁸⁷ Den kulturella förklaringen till våldet har även kritiserats eftersom den delar upp våld i kategorier om ”svenskt” och ”osvenskt”. De ”svenska” männens våld mot kvinnor ses inte som kulturellt medan invandarmäns våld ses som kulturspecifikt.⁸⁸

Användandet av hedersbegreppet har både förespråkare och motståndare inom forskningen. Ett argument mot användandet av hedersbegreppet är dess

⁸² VHEK, Kartläggningar.

⁸³ NCK, Begreppet heder.

⁸⁴ Moller Okin, s. 12.

⁸⁵ *Ibid.* s. 19 f.

⁸⁶ Johansson-Latham, s. 29.

⁸⁷ NCK, Rapport 2010:1, s. 14.

⁸⁸ *Ibid.* s. 16.

särställning i relation till andra former av våldsutövning. Det går att ifrågasätta varför just denna typ av våld ska definieras utifrån motivet. Genom att tillämpa hedersbegreppet kan även andra bakomliggande faktorer till våldet, exempelvis sociala, ekonomiska eller politiska motiv, komma i skymundan. Det är också problematiskt att begreppet inte har någon vedertagen vetenskaplig definition.⁸⁹ Begreppets bredd medför också problem eftersom det innefattar så mycket mer än bara kvinnors sexualitet. Detta gör att det endast har begränsad analytisk användbarhet när det gäller hedersrelaterat våld och förtryck mot kvinnor.⁹⁰

Christian och Eva F. Diesen anser att det inte är någon avsevärd skillnad mellan hedersrelaterat våld och annat våld mot kvinnor när det gäller de mekanismer som kommer till uttryck vid våldsutövningen. De poängterar dock att den kollektiva prägeln är en faktor som särskiljer dem, men att denna faktor främst får betydelse vid riskbedömningen och inte i den straffrättsliga hanteringen. Den viktiga gemensamma nämnaren är att gärningspersonen är en patriark som bestraffar den som överskrider egna eller kollektivets regler. Risken med att fokusera på hedersaspekten är att man riskerar att osynliggöra likheterna i mansförtrycket. Detta kan resultera i en klassificering av allt våld bland invandrarfamiljer som kulturellt motiverat och att fokus i fall med ”svenska” gärningspersoner istället ligger på individuella faktorer.⁹¹

Även Purna Sen menar att det är viktigt att inte stirra sig blind på hedersaspekten utan att se våldet i ett större sammanhang och inte bara som något kulturspecifikt. Att endast fokusera på kultur riskerar att leda till utanförskap och stigmatisering av vissa kulturer. Istället bör fokus ligga på bekämpande av könsrelaterat våld inom alla kulturer. Fokus på ”kvinnofientliga” kulturer tenderar att leda till slutsatsen att problemet försvinner om man överger den kulturen och blir en del av en annan kultur. Detta resulterar i att man vaggas in i en falsk trygghet där den bittra sanningen är att ingen kultur i världen kan säkerställa ett liv fritt från våld för kvinnor.⁹² FNs särskilda rapportör för mäns våld mot kvinnor har dock varnat för att rädslan för etnisk diskriminering riskerar att osynliggöra det faktum att våld och förtryck mot kvinnor är tydligare inom vissa grupper än andra. Fokus på etnisk diskriminering och tolerans för kulturer skymmer ofta det faktum att kvinnoförtryck och könsdiskriminering förekommer frekvent inom vissa grupper. Tolerans för kulturer kan leda till att åsikter som begränsar kvinnors rättigheter accepteras.⁹³ Problemet kring hedersrelaterat våld och förtryck bygger till stor del på kultur, makt och tradition. Kultur är dock föränderlig och kan anpassas till moderna och jämställda värderingar.⁹⁴

Som nämns ovan kan hedersvåldsdebatten lätt riskera att stigmatisera redan marginaliserade grupper. Samtidigt går det inte att ignorera hedersvåldets

⁸⁹ *Ibid.* s. 17.

⁹⁰ *Ibid.* s. 29.

⁹¹ Diesen och Diesen, s. 328.

⁹² Sen, s. 61 f.

⁹³ Coomaraswamy.

⁹⁴ Wikan, s. 92.

kopplingar till hedersnormer och vissa kulturspecifika drag. Att helt ignorera de kulturella kopplingarna riskerar att osynliggöra offer för hedersrelaterat våld och förtryck. Genom att endast se det som en del av mäns våld mot kvinnor generaliseras problemet samt att de specifika problem som hedersrelaterat våld och förtryck innebär ignoreras. Rädslan för att diskriminera eller stigmatisera vissa grupper kan lätt leda till att andra grupper förtrycks och diskrimineras genom att problem ignoreras. Inskränkningar av grundläggande mänskliga rättigheter och friheter får aldrig rättfärdigas av kulturella sedvänjor eller religiösa normer. Den rädsla som idag finns i Sverige för att stigmatisera vissa grupper genom att ta upp frågan kring hedersrelaterat våld och förtryck riskerar att förvärra utsatta kvinnors situation då problemet osynliggörs. Det går inte att helt blunda inför de kulturella särdrag som det hedersrelaterade våldet har då det är viktigt att förstå problemet för att hitta lämpliga lösningar. Det är dock viktigt att debatten är nyanserad och objektiv. Att sopa problemet under matta på grund av att det ger upphov till obekväma debatter gynnar inte någon utan understryker istället strukturella ojämlikheter. Det resulterar även i längden i att kvinnorna inte åtnjuter samma skydd och således diskrimineras på ett strukturellt plan.

Utifrån definitionen av könsrelaterat våld som presenterats i avsnitt 2.1 kan slutsatsen dras att hedersrelaterat våld och förtryck är en form av könsrelaterat våld. Kvinnor utsätts för våldet och förtrycket på grund av att de är kvinnor och kvinnosynen bygger på historiska maktstrukturer kring kvinnlig underordning. Hedersvåld är en del av ett strukturellt och institutionaliserat förtryck för att utöva kontroll av kvinnor. Det är dock viktigt att poängtera att detta inte betyder att allt könsrelaterat våld kan klassas som hedersrelaterat. Det hedersrelaterade våldet ska endast ses som en del i det stora pusslet som utgör könsrelaterat våld mot kvinnor. Detta innebär dock inte att begreppet hedersrelaterat våld och förtryck helt kan ersättas av den övergripande termen könsrelaterat våld. Det hedersrelaterade våldet har flera unika särdrag som inte finns inom annat könsrelaterat våld vilket medför att det finns ett värde i att behandla det som ett eget problem. För att kunna bekämpa problemet på ett adekvat sätt krävs det att man ser till de specifika utmaningar som hedersrelaterat våld ställer på samhället. Det måste behandlas separat för att inte osynliggöra kvinnorna som drabbas och generalisera offer för könsrelaterat våld. Könsrelaterat våld kan ta sig många uttryck och kräver således en rad olika åtgärder. För att kunna identifiera vilka åtgärder som krävs behöver man därför separera de olika typerna.

Det är viktigt att uppmärksamma att eventuella hedersnormer kan förstärkas när gällande maktstrukturer rubbas, vilket exempelvis kan ske vid migration. När familjer med bakgrund i kulturer med hederstänkande flyttar till exempelvis Sverige sker en viss kulturkrock där den traditionella familjestrukturen utmanas av svenska värderingar. Detta kan resultera i att familjemedlemmar vill ta avstånd från den ”svenska” kulturen för att bevara sin identitet och upprätthålla familjens maktstrukturer. Givetvis försvårar detta integrationsarbetet då hedersnormer viktigt hålls och ett utanförskap bildas. Hedersrelaterat våld och förtryck kan förvärras vid migration eftersom

regler och restriktioner som inte behövdes i hemlandet implementeras och används för att återställa makthierarkin inom familjen. Nya hårdare krav ställs i det nya samhället eftersom det krävs för att bevara den kulturella identiteten. Kvinnor drabbas hårdast av detta eftersom kvinnornas ökade möjligheter i det nya landet innebär förlorad status och kontroll för de manliga familjemedlemmarna. Detta resulterar i kontroll och förtryck i ett försök att upprätthålla den patriarkala makten inom familjen.⁹⁵ Detta visar på vikten av integration i det svenska samhället. Integrationen måste givetvis präglas av ömsesidig respekt men det är viktigt att det tydligt poängteras att våld och förtryck mot kvinnor inte tolereras i Sverige, oavsett dess kulturella eller religiösa bakgrund. Det visar även vikten av att arbetet mot mäns våld mot kvinnor sker på bred front och att det krävs interdisciplinära åtgärder för att få bukt på problemet.

Det är mycket problematiskt att det inte finns någon statistik kring omfattningen av det hedersrelaterade våldet och förtrycket. Det finns inte heller någon statistik kring hur våldet och förtrycket tas i uttryck vilket medför svårigheter när det gäller att förstå och motverka problemet. De kartläggningar som gjorts är till stor del otillräckliga och ger endast enstaka pusselbitar till det omfattande pussel som är hedersrelaterat våld och förtryck. Flera av undersökningarna fokuserar på ungdomar eller unga vuxna och omfattar inte vuxna kvinnor som lever i en hederskontext. Kvinnor som vill skilja sig är en grupp som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och som bör omfattas av kartläggningarna. Enligt betänkandet från den särskilda samordnaren mot våld i nära relationer uppger vissa kvinnojourer att en majoritet av de kvinnor som söker sig till dem varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och majoriteten av kvinnorna var mellan 25-45 år. Detta visar att hedersproblematiken inte endast avser unga flickor och unga kvinnor utan att även äldre kvinnor är utsatta. Utifrån de undersökningar som gjorts uppskattar den särskilda samordnaren att mer än 100 000 unga lever i en hederskontext, och då tillkommer även de vuxna kvinnor som utsätts. Denna bristande kartläggning är problematisk ur flera perspektiv eftersom den försvårar samhällets insatser samt osynliggör stora delar av den hedersrelaterade problematiken.⁹⁶

För att kunna motverka hedersrelaterat våld och förtryck är det oerhört viktigt att det finns kartläggningar kring problemets omfattning och karaktär. Bristen på statistik och information är talande i sig och visar hur problemet inte tas på allvar av samhället och hur våldsutsatta kvinnor lämnas åt sitt öde. Det krävs en omfattande kartläggning av det hedersrelaterade våldet samt att brottsligheten på något sätt kan följas upp genom statistik. När problemet inte synliggörs är det enklare att sopa det under mattan och det blir inte lika tydligt hur utbrett eller omfattande problemet är. Bristande statistik gör det också omöjligt att följa upp anmälningsfrekvens, uppklaringsprocent samt information kring offer och förövare. Oviljan att kartlägga och ta fram statistik tyder även på hur strukturella faktorer spelar in där problem som huvudsakligen rör marginaliserade grupper (kvinnor och etniska minoriteter)

⁹⁵ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s. 19.

⁹⁶ SOU 2014:49, s. 221 f.

ignoreras. Problemet sopas under mattan vilket resulterar i att de drabbade kvinnornas situation inte uppmärksammas och de nekas möjlighet att åtnjuta mänskliga rättigheter på lika villkor som majoritetsgruppen. Problemet måste synliggöras för kunna resultera i adekvata åtgärder samt en bättre situation för de drabbade kvinnorna. Att inte kartlägga och uppmärksamma problemet innebär att de utsatta diskrimineras på strukturell nivå och att Sverige bryter mot mänskliga rättigheter.

3 Den rättsliga regleringen

3.1 Straffrätt och våld mot kvinnor

Straffrättssystemet kan delas in i tre nivåer: kriminalisering, utdömande av straff och straffverkställighet.⁹⁷ På kriminaliseringsnivå är allmänprevention det huvudsakliga syftet eftersom man genom kriminaliseringen vill undertrycka skadligt beteende och göra samhället någorlunda anständigt. Domsnivån domineras av vedergällningsprincipen. Detta innebär att straffet i det enskilda fallet ska rättfärdigas av vad den enskilda gärningspersonen gjort sig skyldig till och på så sätt vara rättvist och proportionerligt. När det gäller verkställigheten präglas den av tankar kring individualprevention och humanitet. Detta kan sammanfattas genom att konstatera att man straffar för att motverka skadligt beteende och genom att bestraffa efter förtjänst.⁹⁸

Kriminalisering handlar om att samhället, genom införandet av olika straffbud, vill utöva social kontroll i enlighet med allmänna normer. Det ses som en sista utväg och bör endast användas i sista hand (*ultima ratio*) eftersom det är en kraftig sanktion och den mest ingripande metoden för att utöva social kontroll. Enligt Jareborg är detta dock inte alltid fallet i praktiken. Lagstiftare använder idag kriminalisering mer lättvindigt och det ses som ett sätt att visa att ett problem tas på allvar. Kriminalisering är en markör från lagstiftarens sida att ett beteende inte är önskvärt och bör förenas med en straffrättslig sanktion. På detta sätt kan lagstiftaren styra medborgarnas beteende i önskvärd riktning då den som bryter mot ett straffbud utpekas som klandervärd och ådöms ett straff. Denna styrning sker genom bland annat avskräckning, moralbildning samt vanebildning och tjänar till att uppfylla straffrättens allmänpreventiva syfte.⁹⁹ Kriminalisering har även en viktig symbolfunktion i dagens samhälle eftersom lagstiftaren genom att kriminalisera en handling pekar ut den som socialt förkastlig. Symbolfunktionen kan dock inte ensamt motivera en kriminalisering. För att vara motiverad måste en kriminalisering även fungera någorlunda effektivt. Poängen med ett hota med straff går förlorad om man inte kan utgå från att hotet har någon verkan i praktiken. Ineffektivitet kan exempelvis bero på att medborgarna är okunniga om vad lagen kräver av dem, att brottet har en låg upptäcktsrisk eller att rättsväsendet har begränsade resurser för att beivra brottsligheten.¹⁰⁰

För att kriminalisering krävs det även ett s.k. skyddsintresse. Detta kan vara exempelvis liv, hälsa, frihet, egendom eller allmän ordning och säkerhet. Även om det finns ett värde som är värt att skydda innebär det inte nödvändigtvis att kriminalisering bör ske. Det måste finnas ytterligare skäl

⁹⁷ Asp, Ulväng och Jareborg, s. 30.

⁹⁸ *Ibid.* s. 31.

⁹⁹ *Ibid.* s. 34 ff.

¹⁰⁰ *Ibid.*

för att bryta mot presumtionen om att inte tillfoga andra lidande. Huvudregeln är att gärningar inte ska kriminaliseras och för att bryta denna presumtion krävs att gärningen har ett straffvärde och att kriminaliseringen kan fungera någorlunda effektivt. Straffvärdet innebär att det ska finnas goda skäl för att straffbelägga en handling och att kriminalisering endast ska avse särskilt skyddsvärda intressen. Det som är avgörande för straffvärdet är den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit för det skyddsvärda intresset. Ju mer avlägsen en gärning är från skyddsintresset ju svårare är det att motivera en kriminalisering. Det mest grundläggande kravet för kriminalisering är att den måste avse gärningstyper och på så sätt vara generell. Vinsterna av kriminaliseringen måste även vägas mot kostnaderna för kontroll och lagföring.¹⁰¹

Det är viktigt att ett straffrättsligt system är trovärdigt och effektivt. Trovärdigheten bygger på att det måste finnas en korrelation mellan samhällsmedborgarnas och statens uppfattning om vilka beteenden som bör straffbeläggas. Att ett system är effektivt innebär att det ingriper mot oönskade beteenden på ett resurseffektivt sätt samt att det får tillräckligt genomslag.¹⁰² De allmänpreventiva verkningarna förstärks om systemet fungerar med en rimlig grad av effektivitet. För att allmän laglydnad ska upprätthållas krävs det tillräcklig normkunskap, tillräckligt stor sanktionssäkerhet vid normbrott samt att sanktionerna är tillräckligt stränga.¹⁰³ För att garantera rättssäkerhet och förutsebarhet måste kriminalisering även respektera ett antal viktiga rättssäkerhetsprinciper som exempelvis legalitetsprincipen som innehåller föreskriftskravet, retroaktivitetsförbudet, analogiförbudet och obestämdhetsförbudet.¹⁰⁴ Den måste även respektera konformitetsprincipen¹⁰⁵, proportionalitetsprincipen, humanitetsprincipen samt ekvivalensprincipen (likabehandling).¹⁰⁶

Kriminalisering är mycket kostandskrävande eftersom en rättssäker utredning och lagföring tar stora resurser i anspråk. Detta tillsammans med ovanstående principer som exempelvis *ultima ratio* och rättssäkerhetsprinciperna medför att kriminalisering bör användas restriktivt. En offentlig utredning av det straffsanktionerade området från 2013 anger följande fem vägledande kriterier för kriminalisering: 1) ett godtagbart skyddsintresse, 2) beteendet ska kunna orsaka skada eller fara för skyddsintresset, 3) kriminalisering får inte äventyra skuldprincipen, 4) något tillräckligt värdefullt motstående intresse får inte finnas och 5) annan mindre ingripande metod som är tillräcklig får inte finnas.¹⁰⁷

En grundläggande fråga för genusrättsvetenskap är att förstå hur rätten ger uttryck för och reproducerar ojämlikheter mellan könen. Inom den

¹⁰¹ *Ibid.* s. 39 ff.

¹⁰² *Ibid.* s. 42 f.

¹⁰³ Burman, s. 129.

¹⁰⁴ Asp, Ulväng och Jareborg, s. 46.

¹⁰⁵ *Ibid.* s. 48.

¹⁰⁶ *Ibid.* s. 50 f.

¹⁰⁷ SOU 2013:38, s. 498.

feministiska rättsteorin har det länge funnits kritik mot att den liberala västerländska rättsstaten till stor del utesluter kvinnor som rättssubjekt eftersom systemet bygger på principer kring könlösa individer. Traditionellt finns även en uppdelning mellan privat och offentligt inom rättssystemet. Rätten reglerar i första hand förhållandet mellan stat och individ eller mellan individer i det offentliga. Detta resulterar i att privatlivet till stor del ligger utanför den straffrättsliga ramen vilket innebär att flera rättsområden som är viktiga för kvinnor lämnas utanför.¹⁰⁸ Straffrättslig lagstiftning har ofta en konservativ prägel och bygger inte sällan på föråldrade principer som inte kan anses representativa för hela befolkningen. Kriminalisering är som nämnts ovan ett resultat av den makt som kan sättas bakom ett visst gruppintresse och speglar på så sätt de maktstrukturer som finns i samhället. Det är därför oundvikligt, menar Jareborg, att systemet har vissa drag av social orättvisa. Detta blir exempelvis synligt genom att flera förmögenhetsbrott värderas högre och har strängare straff än flera brott mot den personliga integriteten.¹⁰⁹

Traditionellt har inte straffrätten använts som ett medel för att åtgärda sociala problem. Idag syns dock en viss förändring och straffrätten används mer frekvent i detta syfte.¹¹⁰ Under senare år har röster höjts från feministiskt håll om att straffrätten bör användas för att skydda kvinnor mot våld i större utsträckning. I traditionell straffrätt står gärningspersonen och dennes rättigheter i fokus och brottsoffrets intressen negligeras till stor del. Mäns våld mot kvinnor sågs länge som ett politiskt och socialt problem som bäst hanterades utanför straffrättsliga ramar. Detta visar tydligt hur våld mot kvinnor underordnades annat våld då ”vanligt” våld ansågs lämpligt att hantera straffrättsligt medan våld mot kvinnor ställdes utanför den straffrättsliga regleringen.¹¹¹

När det gäller diskussionen kring användandet av straffrätt för att bekämpa mäns våld mot kvinnor talas ofta om tre viktiga begrepp. Dessa begrepp är effektivitet, normbildning och straffvärde. De två sistnämnda talar starkt för användningen av straffrätt vid våld mot kvinnor eftersom våldet anses ha ett högt straffvärde och att det finns ett behov av en markering från samhällets sida. Bristande effektivitet används å andra sidan ofta som ett argument mot användandet av straffrätt i dessa frågor. Det ansågs länge av lagstiftaren att de bakomliggande orsakerna till våldet inte kunde åtgärdas straffrättsligt. Således kunde inte straffrätten erbjuda det skydd som krävdes och blev därför ett ineffektivt medel. Det har dock skett en förändring under senare tid där normbildning nu väger tungt.¹¹²

¹⁰⁸ Eldén och Westerstrand, s. 37.

¹⁰⁹ Asp, Ulväng och Jareborg, s. 45.

¹¹⁰ Burman, s. 198.

¹¹¹ *Ibid.* s. 230 ff.

¹¹² *Ibid.* s. 398 f.

3.2 Internationella mänskliga rättigheter

Hedersrelaterat våld och förtryck utgör allvarliga kränkningar av mänskliga rättigheter. Varje människa har rätt till liv, frihet, hälsa och personlig säkerhet. Sverige har enligt ett antal internationella konventioner en skyldighet att skydda människor mot kränkningar av mänskliga rättigheter. Hedersvåld och förtryck innebär en begränsning av kvinnors livsutrymme, självbestämmande samt kontroll över deras kropp och sexualitet.¹¹³ När stater underlåter att ta ansvar för våld mot kvinnor med hänvisning till kultur fränkänner man kvinnorna deras grundläggande mänskliga rättigheter.¹¹⁴ Flera internationella konventioner, deklARATIONER och resolutioner har under senare år antagits för att ge kvinnor ett adekvat skydd från våld och diskriminering. Dessa instrument stadgar bland annat att alla människor har rätt att leva i ett jämställt samhälle fritt från diskriminering och med lika skydd från lagen. Några exempel på viktiga konventioner för kvinnors rättigheter i Sverige är CEDAW, EKMR samt Istanbulkonventionen.

CEDAW är ett av de viktigaste internationella instrumenten för att uppnå jämställdhet och var den första konventionen som särskilt uppmärksammade kvinnors rättigheter. Konventionen antogs av FNs generalförsamling 1979.¹¹⁵ Könrelaterat våld omnämns inte uttryckligen i konventionen men har senare kommit att omfattas genom CEDAW Kommitteens ”General Recommendation No. 19”. Där stadgas att våld mot kvinnor är en form av diskriminering som faller in under CEDAW. Således omfattas även könrelaterat våld av konventionen eftersom det utgör ett allvarligt hot mot kvinnors möjligheter att åtnjuta mänskliga rättigheter på lika villkor som män.¹¹⁶ EKMR är det viktigaste internationella instrumentet gällande mänskliga rättigheter i Sverige och konventionen gäller som svensk lag enligt 2 kap. 19 § regeringsformen. Konventionen behandlar mänskliga rättigheter på ett generellt plan och behandlar inte våld mot kvinnor speciellt. Flera av artiklarna är dock indirekt tillämpliga på hedersrelaterat våld och förtryck och konventionen ger ett starkt skydd för kvinnors självbestämmande, rörelsefrihet samt personliga integritet. Att konventionen efterlevs kontrolleras av Europadomstolen.¹¹⁷ Istanbulkonventionen antogs av Europarådet år 2011 och behandlar våld mot kvinnor och våld i hemmet. Konventionen, som trädde i kraft 2014, fördömer alla former av våld mot kvinnor och erkänner våld mot kvinnor som en form av könrelaterat våld. Den poängterar även det faktum att våld är ett av de mest effektiva sätten att upprätthålla den manliga dominansen och de rådande maktrelationerna.¹¹⁸

Enligt konventionerna har konventionsstater således en skyldighet att avskaffa könsdiskriminering och vidta lämpliga åtgärder för att främja

¹¹³ Rikspolisstyrelsens informationsskrift, s. 8.

¹¹⁴ Wikan, s. 274.

¹¹⁵ FN, antagande av CEDAW.

¹¹⁶ CEDAW Recommendation No. 19, paragraf 6 och 7.

¹¹⁷ EKMR.

¹¹⁸ Istanbulkonventionen, ingressen.

jämställdhet mellan män och kvinnor.¹¹⁹ Konventionsstater åläggs även att vidta lämpliga åtgärder för att säkerställa kvinnors utveckling och framsteg samt att främja kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter på lika villkor som män.¹²⁰ Stater ska även arbeta för att motverka ojämlika könsstereotypa fördomar, seder och bruk¹²¹ samt att män och kvinnor ska behandlas lika inför lagen och inför domstol.¹²² Konventionsstater ska vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att motverka våld mot kvinnor. De är skyldiga att skydda kvinnor mot alla former av våld samt att förebygga, lagföra och avskaffa våldet.¹²³ De är även skyldiga att vidta alla nödvändiga åtgärder för att säkerställa att brott utreds och lagförs effektivt.¹²⁴

3.3 Svensk rätt

3.3.1 Straffbestämmelser

3.3.1.1 Brott mot liv och hälsa

Brotten mot liv och hälsa återfinns i 3 kap. BrB och riktar in sig på fysiska våldshandlingar. Första paragrafen reglerar mord, vilket innebär ett uppsåtligt dödande av en annan person. Det icke-dödliga våldet regleras genom bestämmelserna kring misshandel, vilka återfinns i femte (normalgraden och ringa misshandel) och sjätte paragrafen (grov och synnerligen grov misshandel). Misshandel definieras som en handling som tillfogar en annan person *”kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd”*.

Rekvisitet *”kroppsskada”* innefattar exempelvis sår, svullnader, benbrott, leddskador, olika funktionsrubbningsar som exempelvis förlorad syn eller hörsel samt att det kan innefatta andra handlingar som exempelvis att raka av någon person håret. Sjukdomsrekvisitet innefattar även psykiska sjukdomar, psykisk invaliditet samt psykiskt lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt, exempelvis chocktillstånd. För att paragrafen ska vara tillämplig krävs att den kroppsliga störningen inte varit allt för lindrig eller hastigt övergående. Med vanmakt menas exempelvis fullständig eller partiell förlamning eller bedövning. Misshandel kan förövas på en rad olika sätt och det är därför inte lämpligt att i paragrafen precisera mer exakt vilka handlingar som faller in under bestämmelsen. Paragrafens tillämplighet på psykiskt lidande framgår inte tydligt av den språkliga utformningen, även om avsikten är att svårare former av psykiskt lidande ska omfattas av bestämmelsen. Lagstiftaren har således lämnat till rättstillämparen att avgöra var gränsen går. När det gäller rubriceringen ska särskild vikt läggas vid huruvida gärningen varit livsfarlig, tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars varit särskilt hänsynslös eller rå (grov misshandel). Vid synnerligen grov misshandel ska

¹¹⁹ Ex. CEDAW, artikel 2.

¹²⁰ *Ibid.* artikel 3.

¹²¹ *Ibid.* artikel 5.

¹²² *Ibid.* artikel 15.

¹²³ Istanbulkonventionen, artikel 1(1)(a).

¹²⁴ *Ibid.* artikel 49.

kroppsskadans bestående, graden av lidande eller gärningspersonens grad av hänsynslöshet beaktas.¹²⁵

Det fysiska hedersvåldet är det som fått mest uppmärksamhet i media och rättspraxis. Enligt Brå och Åklagarmyndigheten är misshandel det brott som oftast anmäls när det kommer till hedersrelaterade ärenden.¹²⁶

3.3.1.2 Sexualbrott

Sexualbrotten regleras i 6 kap. BrB och straffbelägger gärningar som innebär kränkningar av den sexuella integriteten, exempelvis våldtäkt, sexuellt tvång, sexuellt ofredande och sexuella övergrepp mot barn m.fl.

Hedersrelaterat våld kan även vara sexuellt betingat och något som speciellt uppmärksammas i rättspraxis är s.k. ”oskuldskontroller”. Dessa kontroller innebär att kvinnans underliv undersöks för att kontrollera om hon är oskuld. Detta fenomen togs upp av HD i ett viktigt avgörande från 2013 där domstolen konstaterade att gärningen skulle falla under begreppet ”sexuell handling”, trots att den inte hade något sexuellt syfte, och gärningsmannen dömdes för våldtäkt. HD stadgade att *”vissa handlingar ska alltid anses ha en påtaglig sexuell prägel. Exempel på sådana handlingar är vaginala, orala och anala samlag. Hit hör även handlingar som att föra in fingrar eller föremål i en kvinnas underliv. Avsikten med handlingen saknar betydelse. En handling av det aktuella slaget är alltid ägnad att kränka den sexuella integriteten, om den utförs utan ett giltigt samtycke.”*¹²⁷

3.3.1.3 Olaga frihetsberövande

Brottsrubriceringen olaga frihetsberövande återfinns i 4 kap. 2 § BrB och straffbelägger: *”Den som i annat fall än som sägs i 1 eller 1 a § för bort eller spärrar in någon eller på annat sätt berövar honom eller henne friheten”.*

Den brottsliga handlingen består av att beröva någon dennes frihet vilket innebär att man försätts i ett sådant tillstånd där man inte kan röra sig fritt. Detta kan ske genom att exempelvis föra bort, spärra in, hålla fast eller ställa någon under bevakning. Även ett kortare frihetsberövande kan falla in under denna paragraf. Bestämmelsen förutsätter, liksom andra brott, att handlingen täcks av gärningspersonens uppsåt. Brottet kan vara mer eller mindre grovt och faktorer som spelar in är tidsrymden och arten av intrånget. Inspärrande är exempelvis mer allvarligt än bevakning. Man ser även till huruvida gärningen har inneburit ett lidande (fysiskt eller psykiskt) eller en kränkning.¹²⁸

Enligt åklagarmyndighetens kartläggning är det i hedersrelaterade ärenden vanligt att gärningspersonen eller gärningspersonerna antingen direkt låser in målsäganden för att hindra henne att lämna bostaden, eller sätter denne under

¹²⁵ Brottsbalkskommentar i Zeteo, 3 kap. 5-6 §§.

¹²⁶ Se avsnitt 2.3 ovan.

¹²⁷ NJA 2013 s. 548, punkt 9.

¹²⁸ Brottsbalkskommentar i Zeteo, 4 kap. 2 §.

sådan bevakning att det i praktiken är omöjligt för henne att lämna bostaden.¹²⁹

3.3.1.4 Olaga tvång

Bestämmelsen kring olaga tvång återfinns i 4 kap. 4 § BrB och stadgar att: *”Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar någon att göra, tåla eller underlåta något döms för olaga tvång till böter eller fängelse i högst två år. Om någon med sådan verkan utövar tvång genom hot att åtala eller ange någon annan för brott eller att lämna menligt meddelande om någon annan, döms också för olaga tvång, om tvånget är otillbörligt.”*

Bestämmelsen är till för att skydda individens handlingsfrihet och straffbelägger den som tvingar en annan person att göra, tåla eller underlåta något. Tvånget måste ske genom våld eller hot. Våld kan exempelvis vara misshandel och hot handlar om att hota om brottslig gärning eller hot om att åtala eller ange någon för brott. När det gäller våldet krävs det att det varit tillräckligt kraftigt för att övervinna ett motstånd från offrets sida. Paragrafen kräver att tvånget lett till ett resultat samt att det täcks av gärningspersonens uppsåt. För att gärningen ska anses som grov ska det ha innefattat våld av allvarligt slag, hot som påtagligt förstärkts med hjälp av vapen eller liknande eller annars varit av särskilt hänsynslös art.¹³⁰

Olaga tvång är ett vanligt förekommande brott när det gäller hedersrelaterade ärenden. Något som framkommer i åklagarmyndighetens kartläggning är dock att trots att det ofta framkommer information kring olaga tvång i utredningen är det sällan som det tas upp i anmälan eller åtal. Olaga tvång kan ses som ett alternativ till olaga frihetsberövande. Paragrafen kan användas när det inte kan styrkas att målsäganden berövats friheten men där hon ändå, genom våld eller hot om våld, tvingats tåla något. Detta kan exempelvis vara att stanna i bostaden eller att undvika visst umgänge.¹³¹

3.3.1.5 Grov (kvinno)fridskränkning

Denna paragraf, 4 kap. 4a § BrB, tar sikte på handlingar som innebär upprepade kränkningar av den personliga integriteten. Paragrafen stadgar att *”Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för grov fridskränkning”*. Om brottet begås av en man mot en kvinna som denne är eller har varit gift med eller bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande

¹²⁹ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s.32.

¹³⁰ Brottsbalkskommentar i Zeteo, 4 kap. 4 §.

¹³¹ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s.34.

förhållanden döms istället till grov kvinnofridskränkning enligt andra stycket samma paragraf.

Denna paragraf infördes i slutet av 1990-talet som ett resultat av den ökade uppmärksamheten kring mäns våld mot kvinnor och det allvarliga samhällsproblem som detta innebär. För att bestämmelsen ska bli tillämplig krävs att flera brottsliga gärningar begåtts samt att det finns ett samband mellan dessa. Gärningarna ska rikta sig mot samma offer och offret ska vara en person som är närstående eller tidigare närstående eller gift, tidigare gift, sambo eller tidigare sambo till gärningspersonen. Närståendebegreppet omfattar exempelvis mor, far, syster, bror, barn eller styvbarn. Det krävs normalt att gärningsperson och offer bott eller bor tillsammans. Paragrafen innebär att enskilda brottsliga gärningar ses i ett sammanhang och bedöms som en helhet. Handlingarna ska ha inneburit en upprepad kränkning av offrets integritet och bestämmelsen fokuserar på den nedbrytande karaktär som systematiska kränkningar har. Lagrummet förutsätter att det är flera gärningar som var och en utgör ett brott, inte ett perdurerande brott som omfattar flera delgärningar. Gärningarna måste vara fler än två och vara ägnade att skada offrets självkänsla. Det är upp till rättstillämparen att avgöra vad som menas med ”upprepad kränkning”.¹³²

3.3.1.6 Olaga förföljelse

Olaga förföljelse är ett relativt nytt brott som infördes i 4 kap. 4b § BrB 2011 för att öka skyddet för upprepat våld, trakasserier och förföljelse. Det som kriminaliseras är förföljelse (även kallt stalkning) genom följande brott: misshandel, olaga tvång, olaga hot, kränkande fotografering, hemfridsbrott och olaga intrång, olovlig identitetsanvändning, ofredande, sexuellt ofredande, skadegörelse och åverkan samt överträdelse av kontaktförbud. Det som särskiljer regleringen är att brotten ska ha skett upprepat eller systematiskt mot en och samma person. Bestämmelsen utformades med fridskränkningens brotten som förebild och till skillnad från nämnda bestämmelse är olaga förföljelse inte begränsat till en närståendekrets. Det framgår inte av paragrafen hur många gärningar som krävs men ju allvarligare gärningen är desto färre gärningar krävs för att uppfylla kravet på upprepade kränkningar. Gärningarna ska även ha utgjort en kränkning av offrets integritet. Det som omfattas är således gärningar som upprepat angriper, plågar, terroriserar eller utsätter en annan person för obehag genom brottsliga gärningar. Förföljelsen ska objektivt sett framstå som påträngande eller besvärande. Enligt förarbeten är syftet med lagstiftningen att åstadkomma en straffskärpning för brott som var för sig är relativt lindriga, men som sammantaget utgör upprepade kränkningar av målsägandes integritet.¹³³

3.3.1.7 Äktenskapstvång

Brottet äktenskapstvång, 4 kap. 4c § BrB, infördes 2014 i anslutning till Sveriges ratificering av Istanbulkonventionen. Brottet består i princip av att

¹³² Brottsbalkskommentar i Zeteo, 4 kap. 4a §.

¹³³ Brottsbalkskommentar i Zeteo, 4 kap. 4b §.

någon, genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet, förmår någon att ingå äktenskap eller annat äktenskapsliknande förhållande. Brottet består således av två delar. Den första delen är själva tvånget eller utnyttjandet och den andra delen är effekten, att det leder till ett äktenskap. När det gäller graden av tvång gäller samma som för olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB. Rekviritet ”utnyttjande av utsatt belägenhet” innebär att gärningspersonen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning till honom eller henne, utnyttjar att offret lever under svåra ekonomiska eller sociala förhållanden, flyktingskap, befinner sig i vanmakt, lider av intellektuell funktionsnedsättning eller annan sjukdom eller har missbruksproblem. Offret ska inte ha haft något verkligt eller godtagbart alternativ än att ingå äktenskapet.¹³⁴

Ett rättsfall från Hovrätten över Skåne och Blekinge tog under 2016 upp ett fall som rörde bland annat äktenskapstvång. I detta fall förmåddes dottern i familjen att gifta sig med en man som familjen valt ut under en resa till Afghanistan. Dottern hade innan resan uttryckt rädsla för att bli bortgift under resan till Afghanistan, men blivit lugnad av familjen att hon inte skulle bli gift mot sin vilja utan kunde tacka nej till eventuella friare. Väl på plats arrangerades dock ett bröllop utan hennes vetskap. Både hovrätten och tingsrätten var eniga när det kom till brottet äktenskapstvång och ansåg att hot, i kombination med dotterns allmänt utsatta situation, förmådde offret att ingå äktenskapet. Fadern dömdes för att ha utnyttjat dotterns utsatta belägenhet.¹³⁵ Tingsrätten utvecklade vidare vad den utsatta belägenheten bestod av. Domstolen menade att offret befunnit sig i ett hus med till stor del obekanta människor, inte hade någonstans att ta vägen då det var orealistiskt att hon skulle lyckas resa i väg eller lämna landet, hon hade inte heller haft möjlighet att vända sig till lokala myndigheter utan hade inget annat val än att foga sig och delta i ceremonin. Hon hade således inte haft reell möjlighet att stå på sig och vägra delta.¹³⁶

3.3.1.8 Vilseledande till äktenskapsresa

Denna bestämmelse infördes i samband med bestämmelsen om äktenskapstvång år 2014 och 4 kap. 4d § BrB stadgar att *”Den som genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att personen genom olaga tvång eller utnyttjande av hans eller hennes utsatta belägenhet ska förmås att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c §, döms för vilseledande till tvångsäktenskapsresa”*.

Bestämmelsen är ett komplement till bestämmelsen om äktenskapstvång och utgör ett vilseledandebrott. Vilseledandet kan bestå i att framkalla en oriktig uppfattning hos offret eller att vidmakthålla eller förstärka en oriktig uppgift. Detta kan ske genom lögn eller att gärningspersonen betar sig på ett sådant sätt som förmedlar ett missvisande budskap. Vilseledandet kan exempelvis vara att förmedla att resan har ett annat syfte, exempelvis familjebesök eller

¹³⁴ Prop. 2013/14:208, s. 51 f.

¹³⁵ Hovrätten över Skåne och Blekinge mål B 1903-16, dom 2016-10-07, s. 9.

¹³⁶ *Ibid.* s. 34 i tingsrättens dom.

semesterresa. I bestämmelsen finns även ett krav på kausalitet mellan vilseledandet och den företagna utlandsresan. Det finns dock inget krav på äktenskapet kommer till stånd utan brottet anses fullbordat när offret anlant till utlandet.¹³⁷

3.3.1.9 Olaga hot

I 4 kap. 5 § BrB finns bestämmelsen om olaga hot. Den föreskriver att ”om någon lyfter vapen mot någon annan eller annars hotar med brottslig gärning på ett sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom, döms för olaga hot till böter eller fängelse i högst ett år.” Paragrafen är till för att skydda en enskild persons känsla av trygghet till person och egendom. Bestämmelsen kräver att hotet är allvarligt menat och framkallar allvarlig rädsla för att hotet ska aktualiseras. Situationen ska tolkas från offrets synvinkel. Det är inte nödvändigt att hotet uttalas direkt till offret utan det kan uttalas till en tredje person, om det är tänkt och möjligt att det ska komma till offrets kännedom. Det är utan betydelse för straffbarheten om gärningspersonen haft för avsikt att fullfölja hotet, men det kan få betydelse för straffmätningen. Hotet kan även avse annan än offret, exempelvis en närstående. Det krävs dock att hotet kommit till offrets kännedom. Grovt olaga hot döms ut om hotet förstärkts av vapen eller liknande eller om det annars varit av särskilt hänsynslös eller farlig art. Faktorer som kan vara av betydelse här är hotets innebörd, hur akut hotet är, om det riktats mot någon i skyddslös ställning, om det skett upprepade gånger eller om det resulterat i svårt psykiskt lidande.¹³⁸

Olaga hot är ett av de vanligaste brotten i hedersrelaterade ärenden. Hoten innefattar ofta dödshot, hot om att bli bortgift eller hot om misshandel. Det är inte alltid frågan om uttryckliga hot utan de kan även vara subtila eller underförstådda.¹³⁹

3.3.1.10 Ofredande

Ofredande regleras i 4 kap. 7 § BrB och stadgar att ”Den som handgripligen antastar eller medelst skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende eljest ofredar annan, döms för ofredande till böter eller fängelse i högst ett år”. Ofredade kan omfatta en rad skilda handlingar som exempelvis knuffar, slita i någons kläder, hindra någon från att komma fram eller otillbörligt närmande. För att klassas som hänsynslöst beteende krävs att det utgör en kännbar fridskränkning, vilket omfattar olika typer av trakasserier. Ofredande gränsar till flera andra brott vilket ibland kan leda till gränsdragningsproblem. Gränsdragningen mellan misshandel och ofredande samt ofredande och sexuellt ofredande kan ibland vara problematisk.¹⁴⁰

Åklagarmyndighetens kartläggning visar att flera målsägande förföljs och bevakas av familj och släkt. Detta bör kunna betraktas som ett ofredande om

¹³⁷ Brottsbalkskommentar i Zeteo, 4 kap. 4d §.

¹³⁸ Brottsbalkskommentar i Zeteo, 4 kap. 5 §.

¹³⁹ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s.35 f.

¹⁴⁰ Brottsbalkskommentar i Zeteo, 4 kap. 7 §.

det ses som ett hänsynslöst beteende. Ett ofredande kan även vara att bli utsatt för upprepade regelrätta förhör, få sin mobiltelefon, dator eller dagbok kontrollerad, utstå upprepande kränkande tillmälen eller uppmanas att ta sitt liv. Upprepade ofredanden över en längre tidsperiod kan även bedömas som grov fridskränkning, antingen ensamt eller tillsammans med andra gärningar. Denna typ av beteende kan även användas som en försvårande omständighet vid andra gärningar, exempelvis misshandel eller olaga hot. Åklagarmyndighetens kartläggning visar att ofredande är en av de gärningar som upplevs som mest kränkande för målsäganden.¹⁴¹

3.3.1.11 Brytande av telehemlighet

I 4 kap. 8 § BrB regleras brytande av post- eller telehemlighet och paragrafen föreskriver att *”Den som olovligen bereder sig tillgång till ett meddelande, som ett post- eller telebefordringsföretag förmedlar som postförsändelse eller i ett elektroniskt kommunikationsnät, döms för brytande av post- eller telehemlighet till böter eller fängelse i högst två år”*.

Enligt åklagarmyndighetens kartläggning är detta något som målsäganden ofta berättar om men som mycket sällan tas upp i anmälan eller i åtalet. Kontroll av mobiltelefon och dator är vanligt förekommande som en del i det hedersrelaterade förtrycket. Denna typ av brottslighet kan även ingå som ett led i grov fridskränkning om det utgör en del i en upprepad kränkning.¹⁴²

3.3.1.12 Könstympling

Könstympling ses ofta som en del av det hedersrelaterade våldet och är i Sverige kriminaliserat genom lag (1982:316) med förbud mot könstympling av kvinnor. Lagen stadgar att *”Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympta dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könstympling) får inte utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte.”* Andra paragrafen kriminaliserar gärningar som bryter mot första paragrafen.

3.3.2 Straffvärdesbedömningen

3.3.2.1 Brottsbalken

När ett brotts straffvärde bedöms ska den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit beaktas tillsammans med gärningspersonens avsikter och motiv. Enligt 29 kap. 1 § BrB ska det särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt ingrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person. Att bedöma det konkreta straffvärdet innebär att gärningen placeras ut på den tillämpliga straffskalan utifrån gärningens förkastlighet i relation till andra brott inom samma brottsrubricering.¹⁴³

¹⁴¹ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s. 38.

¹⁴² *Ibid.* s. 39.

¹⁴³ Kaldal och Kankaanpää Thell, Del II, s. 367.

När det gäller hedersrelaterad brottslighet är det ofta gärningspersonens motiv som får betydelse för straffvärdesbedömningen. Hedersrelaterade gärningar är ofta relativt välplanerade och det finns ett klart motiv till gärningen. Detta innebär att det kan verka i straffskärpande riktning enligt 29 kap. 1 § BrB. Avsikten med hedersrelaterad brottslighet är ofta bestraffande eller preventiv. Dessa avsikter bör, enligt Åklagarmyndigheten, verka i straffskärpande riktning. Handlingarna innebär också allvarliga kränkningar av målsägandes mänskliga rättigheter vilket bör ses som försvårande.¹⁴⁴ Hedersmotivet är det som verkar försvårande och gärningspersonens avsikt måste därför ha en direkt koppling till gärningen. Hederskontexten eller de kulturella värderingarna utgör inte i sig bevis för att hedersmotiv föreligger. Det finns enligt rättegångsbalken (RB) en möjlighet att inhämta yttranden från sakkunniga i denna fråga, både i utredningen (RB 23 kap. 14 §) och under rättegången (RB 40 kap.). Detta utnyttjas dock relativt sällan.¹⁴⁵

I 29 kap. 2 § BrB räknas ett antal försvårande omständigheter upp som ökar en gärnings straffvärde och som särskilt ska beaktas i straffvärdesbedömningen. Omständigheterna är exemplifierande och innebär inte en uttömmande lista utan de ska endast markera de vanligaste och mest betydelsefulla. Den aktuella omständigheten ska vara hänförlig till det konkreta brottet. När det gäller hedersrelaterad brottslighet är det några punkter i paragrafen som bör kunna tillämpas i flera fall. Det kan exempelvis vara att gärningspersonen visat stor hänsynslöshet eller utnyttjat någons skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig.¹⁴⁶ Den åttonde punkten kan också bli aktuell vid hedersrelaterad brottslighet mot barn och ungdomar under 18 år (den är dock främst avsedd att skydda mindre barn). Punkten riktar in sig på brott som varit ägnade att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i förhållande till närstående. Enligt Åklagarmyndigheten bör det kunna verka straffskärpande att målsäganden berövas möjlighet att bo kvar i sitt hem, fortsätta skolgång eller arbete samt ha fortsatt kontakt med familj och vänner.¹⁴⁷

Hedersrelaterade motiv eller andra aspekter av hedersrelaterat våld och förtryck kan således verka straffskärpande enligt svensk rätt i och med bestämmelserna i 29 kap. 1-2 §§. Huruvida denna möjlighet utnyttjas av domstolarna i praktiken undersöks vidare i nästa avsnitt.

3.3.2.2 Praxis

Hedersrelaterat våld och förtryck finns inte särreglerat i svensk rätt. Det är således upp till rättstillämparen att bedöma hur hedersaspekten påverkar bedömningen utifrån de bestämmelser som finns i brottsbalken. Det finns i Sverige ett flertal rättsfall där domstolarna tagit ställning till hur hedersproblematik påverkar straffvärdesbedömningen. Denna rättsfallsstudie syftar dock inte till att ge en heltäckande bild av svensk domstolspraxis kring

¹⁴⁴ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s. 45.

¹⁴⁵ *Ibid.* s 23.

¹⁴⁶ Brottsbalkskommentar i Zeteo, 29 kap. 2 §.

¹⁴⁷ *Ibid.*

den hedersrelaterade brottsligheten. Rättsfallen utgör endast ett urval av de rättsfall som finns tillgängliga och syftar till att exemplifiera hur hedersrelaterat våld och förtryck hanteras i svenska domstolar. Rättsfallen har valts ut utifrån en sökning bland avgöranden i Zeteo på orden *hedersrelaterat* och *heder*. Sökningen har sedan begränsats till att innefatta endast straffrättsliga avgöranden med kvinnliga målsäganden. Domstolens resonerande kring hedersaspekten har sedan haft avgörande betydelse för vilka rättsfall som valts ut. Fall där domstolen har fört en tydlig diskussion kring hedersmotiv och hedersaspekter har använts i uppsatsen för att exemplifiera hur domstolen bedömer dessa fall. Även fall där hedersmotivet inte tagits upp i domskälen, men där det i domen framkommer information kring eventuella hedersaspekter, har valts ut för att visa en mer heltäckande bild av hur heder behandlas i svenska domstolar.

I ett hovrättsfall från 2013, som rörde ett brutalt hedersmord på en ung kvinna som bragts om livet av sin bror med cirka hundra knivhugg, konstaterade hovrätten att det hedersrelaterade motivet utgjort en försvårande omständighet. Hovrätten tillämpade även ett flertal av de försvårande omständigheter som återfinns i 29 kap. 2 § BrB. Gärningsmannens hänsynslöshet och brutalitet spelade in samt att gärningen riktat sig mot en närstående i hennes hem där hon varit skyddslös.¹⁴⁸ Hovrätten konstaterar även, i likhet med tingsrätten, att *"under tiden före hennes död visar utredningen att han vid flera tillfällen reagerat kraftigt mot hennes sätt att leva och hennes vilja att själv få bestämma över sitt liv. Han har t.ex. kallat henne hora, kontrollerat vem hon varit tillsammans med, hotat och misshandlat hennes tidigare pojkvän, slagit henne och hotat att döda henne."*¹⁴⁹

Ett annat brutalt mord togs upp i Svea hovrätt 2013 där gärningsmannen brutalt mördat sin hustru på grund av att han trodde att hon varit otrogen. Strax före mordet hade maken även våldtagit offret och knivhotat henne. I tingsrättens resonemang om straffvärdet, som hovrätten sedan inte invänder mot, konstaterade domstolen att det var uppenbart att syftet med mordet var att återupprätta sin egen och sin familjs heder efter misstankarna kring otrohet. Det hedersrelaterade motivet påverkade således straffet i skärpande riktning.¹⁵⁰ Även i detta fall framkom information kring tidigare misshandel, hot samt kontroll från makens sida.¹⁵¹

I ett misshandelsfall från 2015, där en kvinna blivit misshandlad av sin bror, använder sig hovrätten av de försvårande omständigheterna i 29 kap. 2 §. Domstolen konstaterade att det var försvårande att gärningarna begåtts mot närstående i hennes eget hem samt att gärningen haft som särskilt syfte att begränsa och kränka hennes självbestämmande.¹⁵² Tingsrätten konstaterade även i sin dom att det var uppenbart att det rört sig om hedersrelaterat våld.

¹⁴⁸ Hovrätten över Skåne och Blekinge mål B 332-13, dom 2013-05-07, s. 5.

¹⁴⁹ *Ibid.* s. 3.

¹⁵⁰ Svea hovrätt mål B 905-13, dom 2013-10-16, s. 45 i tingsrättens dom.

¹⁵¹ *Ibid.* s. 16 i tingsrättens dom.

¹⁵² Göta hovrätt mål B 1536-15, dom 2015-12-30, s. 3.

Det framgår dock inte exakt hur detta påverkade straffvärdesbedömningen.¹⁵³ Även i detta fall framkom information kring systematiska kränkningar och våld. Brodern uttalade bland annat att han ”aldrig använder knutna händer mot sin syster”, att han ”aldrig slår på känsliga ställen”, att det ”i deras samhälle är det den äldsta broderns uppgift att se till att allt går rätt till” samt att han blev provocerad av systemens klädval och att hon inte lydde honom.¹⁵⁴

Ett annat misshandelsfall togs upp i Svea hovrätt 2016 där två föräldrar stod åtalade för misshandel av sin dotter. Fadern förnekade att det rört sig om ett hedersrelaterat motiv medan dotter berättade att hon kontrollerats av sina manliga släktingar, att hon begränsats i sina livsval samt att brodern och farbrodern kallats till gärningsplatsen vid gärningstillfället. Hovrätten gick på dotterns linje och fastställde att det rört sig om ett hedersrelaterat motiv och ansåg att detta fick betydelse inom ramen för bedömningen enligt 29 kap. 1 § BrB. Fadern dömdes till misshandeln och modern frikändes.¹⁵⁵

I ett fall från Hovrätten över Skåne och Blekinge från 2017 åtalades en man för misshandel och grovt olaga hot mot sin syster. Han hade slagit henne, rakat av henne delar av hennes hår samt hotat henne med pistol eftersom hon vägrat lämna ut koden till sin mobiltelefon när brodern vill kontrollera om hon hade kontakt med killar. I utredningen framkom uppgifter om en stark hederskultur men tingsrätten valde att inte belysa detta i sina domskäl.¹⁵⁶ Hovrätten valde dock att uppmärksamma hedersmotivet i sina domskäl där de stadgade att det är ”klarlagt att motivet har varit att kränka målsäganden på grund av hennes religiösa och kulturella uppfattning avseende relationer”. Detta är något som enligt hovrätten fick betydelse för bedömningen enligt 29 kap. 1 § BrB.¹⁵⁷

Det har även förekommit flera fall där det funnits information som pekar på hedersrelaterade motiv men där domstolen valt att inte beröra frågan. I ett mordfall som togs upp i Svea hovrätt 2016 diskuterades förekomsten av ett hedersrelaterat motiv. I detta fall hade gärningsmannen dödat sin hustru med över 60 knivhugg samt även stympat hennes ansikte. Mannen var dömd för en misshandel av hustrun tidigare samma år. Misshandeln hade skett efter det att hon burit en, enligt honom, opassande klänning på ett bröllop och kvinnan hade därefter begärt äktenskapsskillnad samt under en tid levt på skyddat boende. Tingsrätten ansåg att utredningen om hedersrelaterat motiv inte gick att styrka fullt ut. Detta trots att det funnits tecken på att deras äktenskap varit ett arrangerat, att mannen inte accepterat äktenskapsskillnaden, tidigare upprätt hotfullt, aggressivt och kontrollerande gentemot offret samt att hennes klädsel haft betydelse för misshandeln och mordet. Det fanns likväl ett antal mycket försvårande omständigheter som vägde tungt i straffvärdesbedömningen utan att det hedersrelaterade motivet beaktades. Flera av de punkter i 29 kap. 2 § BrB som vanligtvis används vid

¹⁵³ *Ibid.* s. 8 i tingsrättens dom.

¹⁵⁴ *Ibid.* s. 5 f. i tingsrättens dom.

¹⁵⁵ Svea hovrätt mål B 1158-16, dom 2016-09-09, s. 6 f.

¹⁵⁶ Svea hovrätt mål B 2887-16, dom 2017-01-16, s. 8 i tingsrättens dom.

¹⁵⁷ *Ibid.* s. 3.

bedömningen av hedersrelaterade ärenden fick betydelse även i detta fall.¹⁵⁸ Hovrätten fastställde tingsrättens dom.¹⁵⁹

Ett annat mordfall från Svea hovrätt från 2016 röde ett brutalt mord på en kvinna och en man utfört av kvinnans tidigare make. I utredningen framkom vittnesuppgifter kring hur gärningsmannen uttalat att han måste döda offren för att återupprätta sin heder som han tappat i och med att offret lämnat honom för en annan man. Det uttalades även att enligt deras seder och bruk är detta (mord) något som måste göras för att inte tappa ansiktet. Andra vittnen berättade om kvinnors situation i deras hemland Afghanistan. De talade om hur kvinnor mördas varje dag på grund av att de gör något som trotsar männen samt att det är oacceptabelt enligt deras kultur att en ogift kvinna bor med en annan man.¹⁶⁰ Trots dessa uppgifter togs hedersaspekten inte upp i varken tingsrätt eller hovrätt.

I ett lite äldre fall från HD rörande grov fridskränkning uppkom även frågan kring huruvida brottet var hedersrelaterat. I domen framkom att dottern under ca två års tid utsatts för misshandel, trakasserier samt hotfulla och nedsättande tillmälen från föräldrar och syskon. Dottern anklagades för att vara hora och kritiserades för sina klädval eller för att hon använde smink. Hon blev även hotad med att skickas till Kosovo för att bli bortgift. Tingsrätten uttryckte exempelvis följande angående föräldrarnas motiv: *”det står under alla omständigheter klart att de haft ett gemensamt intresse av att begränsa Z:s rörelsefrihet och få henne att leva efter de regler som föräldrarna ställde upp”*.¹⁶¹ Riksåklagaren återopade senare i HD att det förelåg ett hedersrelaterat motiv som skulle verka straffskärpande men fick inget gehör från domstolen, som ansåg att hedersaspekten inte var tillräckligt utredd. Föräldrarna förnekade att motivet varit hedersrelaterat och anförde istället att gärningarna utförts i uppfostringssyfte eftersom de oroade sig för dotterns livsföring samt var oroliga för henne.¹⁶²

Ett annat fall togs upp av Hovrätten för västra Sverige 2017 och rörde misshandel och olaga hot där fadern hotat och slagit sin hustru samt de gemensamma barnen.¹⁶³ I domen framkom information kring att gärningsmannen anklagat sin dotter för att vara ”hora” eftersom hon inte velat gifta sig med sin kusin och att dottern hela livet känt att heder var en viktig del av deras kultur. Det framkom även att fadern varit pressad av släktingar i Turkiet och att han uttalat att hans heder stod på spel när det gällde dotterns giftermål.¹⁶⁴ Trots dessa uppgifter fördes inte hedersaspekten fram i varken tingsrättens eller hovrättens domskäl.

¹⁵⁸ Svea hovrätt mål B 1520-16, dom 2016-04-19, s. 23 f. i tingsrättens dom.

¹⁵⁹ *Ibid.* s. 2.

¹⁶⁰ Svea hovrätt mål B 7595-16, dom 2016-11-11, s. 45 i tingsrättens dom.

¹⁶¹ NJA 2004 s. 437, s. 458.

¹⁶² *Ibid.* s. 467 f.

¹⁶³ Hovrätten för Västra Sverige mål B 1343-17, dom 2017-02-24, s. 1.

¹⁶⁴ *Ibid.* s. 4 i tingsrättens dom.

Ovan nämnda rättsfall visar att det går att skärpa straffet för brott med hedersrelaterade motiv enligt gällande rätt. Hedersaspekten får ofta betydelse enligt 29 kap. 1 § BrB men även de försvårande omständigheterna i 29 kap. 2 § BrB används i vissa fall. Framställningen ovan syftar även till att påpeka att hedersaspekter inte behandlas konsekvent i svenska domstolar. Vad detta beror på samt vad det får för konsekvenser diskuteras i nästa kapitel.

4 Vad görs och vad kan förbättras?

4.1 Inledning

Detta kapitel syftar till att föra en avslutande diskussion kring det straffrättsliga skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck. I den första delen av kapitlet kommer gällande lagstiftning att analyseras utifrån ett genus- samt ett strukturellt perspektiv. De särskilda utmaningar som det hedersrelaterade våldet medför kommer att presenteras och diskuteras.

Den andra delen fokuserar på hur lagen tillämpas i praktiken. Här kommer de åtgärder som vidtagits av bland andra regeringen samt av myndigheter inom rättsväsendet för att motverka och hantera hedersrelaterat våld och förtryck presenteras i korthet. Dessa insatser kommer sedan att diskuteras och analyseras. Denna del är viktig för den strukturella analysen. Som nämnts ovan i avsnittet om strukturell diskriminering är det den diskriminerande effekten som får betydelse för bedömningen i dessa fall. Detta innebär att en lagstiftning som i sig inte är diskriminerande kan få diskriminerande effekter på vissa grupper om den tillämpas i en ojämlig kontext. Det är således viktigt att ta steget längre och se bortom lagstiftningen för att kunna utreda huruvida det straffrättsliga skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck är adekvat. Detta avsnitt ska därför undersöka vad som görs för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck, hur dessa åtgärder fungerar i praktiken samt föreslå potentiella förändringar.

4.2 Analys av gällande lagstiftning

4.2.1 Allmänt

Som presenteras ovan är Sverige enligt ett flertal konventioner om mänskliga rättigheter skyldigt att agera mot våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. Det är därför viktigt att undersöka om den svenska lagstiftningen kan anses erbjuda det skydd som de internationella instrumenten kräver. Genom feministiska initiativ och krav på ett mer jämställt samhälle har straffrätten getts ökat inflytande för bekämpning av våld mot kvinnor. Detta är mycket viktiga framsteg. Burman konstaterar i sin avhandling att en icke-användning av straffrätt när det kommer till mäns våld mot kvinnor reproducerar historiska föreställningar om att våld mot kvinnor är ett socialt problem som hör hemma i den privata sfären. Även om inte straffrätt är den enda åtgärden för att bekämpa våldet är det en betydelsefull

åtgärd eftersom man riskerar att se våldet som mindre klandervärt och minska samhällets ansvar om det inte hanteras inom straffrättens ramar.¹⁶⁵

Straffrätten har gått i rätt riktning när det gäller mäns våld mot kvinnor under senare år och man kan se en ökad användning av straffrätt för att åtgärda det omfattande samhällsproblem som könsrelaterat våld innebär. Dessa framsteg kan ses genom exempelvis införandet av brott som grov kvinnofridskränkning, könsstypning och äktenskapstvång. Detta visar på en ändrad inställning från lagstiftarens sida när det gäller straffrättens användbarhet för att bekämpa mäns våld mot kvinnor. Det finns dock fortfarande luckor att fylla och detta avsnitt är avsett att föra en diskussion kring dessa frågor.

Relevansen av att diskutera straffrättssystemets hantering av hedersrelaterat våld och förtryck kan ifrågasättas utifrån det faktum att, som vi sett ovan, den svenska lagstiftningen till stor del redan täcker de handlingar som utgör hedersrelaterat våld och förtryck. Det är dock viktigt att diskutera hedersbrott i en egen kontext eftersom brotten har vissa särskilda karaktärsdrag som kräver att man ser på dem ”med andra glasögon”. Den hedersrelaterade brottsligheten ställer även en del frågor till det svenska straffrättssystemet som behöver besvaras.

4.2.2 Den kollektiva och systematiska prägel

Hedersvåldets kollektiva prägel ställer till en del problem för svensk straffrätt, som till stor del fokuserar på enskilda gärningspersoner. Detta är något som kritiserar av Eldén och Westerstrand i sin artikel om den rättsliga hanteringen av hedersmord. De menar att rättsordningens fokus på den ”direkta” gärningspersonen innebär att offrets hela levnadskontext fragmenteras och försvinner. Hedersvåld innebär ofta systematiskt våld och förtryck som utövas av flera gärningspersoner, vilket i många fall förbises av rättsordningen. Detta resulterar i att flera av de personer som varit inblandade i förtrycket går ostraffade.¹⁶⁶

Straffrättens fokus på gärningspersonen gör det även svårt att föra in rättsliga argument kring brottsoffrets intressen och kvinnans våldsverklighet hamnar i skymundan. Eldén och Westerstrand menar att det är ytterst viktigt att kvinnans hela situation förs fram i den rättsliga argumentationen eftersom det saknas juridiska instrument och begrepp som inrymmer hennes erfarenheter. Det svenska straffrättssystemet är fragmentariskt och fokuserar på enskilda händelser och handlingar. Det är endast i undantagsfall som en serie gärningar som konstruerar ett levnadsmönster eller kontrollerat tillstånd är i fokus. I denna åtskiljande diskurs separeras olika våldsformer (exempelvis hot och våld), olika gärningsmän och olika offer. Händelser separeras även från dess kulturella sammanhang. Hedersvåld passar inte in i en åtskiljande diskurs eftersom våldet ofta är systematiskt och det finns ett samband mellan olika

¹⁶⁵ Burman, s. 404.

¹⁶⁶ Eldén och Westerstrand, s. 36 f.

våldsformer. Vid dessa brott krävs ett sammanhållet perspektiv eftersom det är viktigt att belysa det ”mindre grova” våldet för att också kunna förstå det grövre våldet. Tolkningar av våldet måste alltid göras i en kulturell kontext.¹⁶⁷ Det fragmentariska perspektivet inom straffrätten används idag för att upprätthålla mäns kontroll över kvinnor och detta invanda synsätt måste utmanas och brytas för att kvinnor ska kunna leva fria från våld.¹⁶⁸

Den kollektiva prägeln är något som särskiljer det hedersrelaterade våldet och ofta är mer än en gärningsperson inblandad. I många fall utsätts den ”direkta” gärningspersonen av stora påtryckningar från omgivningen, vilket inte återspeglas i den straffrättsliga hanteringen. Det hedersrelaterade våldet kräver ett vidare perspektiv där andra personers inblandning även utreds och straffas. Mahmoudi menar att om fler personer ställs till svars för sin direkta eller indirekta inblandning i hedersvåldet blir det i längden svårare att uppmana till brottsligheten.¹⁶⁹

Den fragmentariska diskursen är även problematisk ur ett genusperspektiv eftersom den bygger på föreställningar kring typiskt ”manligt” våld där handlingar är separerade från varandra, ofta sker i en offentlig miljö samt mellan två jämlika parter. Straffrätten tar inte i tillräcklig utsträckning hänsyn till den våldsverklighet som många kvinnor lever upplever. Våld och förtryck mot kvinnor utförs systematiskt, ofta i den privata sfären samt att det inte sällan föreligger någon form av maktförhållande eller beroendeställning mellan förövare och offer. Detta resulterar i att flera fall av könsrelaterat våld mot kvinnor, som exempelvis hedersrelaterat våld, inte kan behandlas på ett effektivt sätt inom det straffrättsliga systemet. Den utsatta kvinnan hamnar således i kläm på grund av att systemet bygger på föreställningar kring våld som återspeglar manlig våldskultur. För att på ett bättre sätt hantera våld mot kvinnor krävs att systemet blir mer kontextualiserat och ser helhetsbilden istället för enskilda fragment och separata händelser.

Dessa problem visar även på hur strukturella ojämlikheter påverkar den straffrättsliga hanteringen. Det visar på hur de värderingar och attityder kring våld, som i grunden är manligt betingade och som ligger till grund för det straffrättsliga systemet, får diskriminerande effekter för kvinnor. Den rådande maktstrukturen, som utgår från den manliga normen, innebär att kvinnors våldsverklighet osynliggörs inom de straffrättsliga ramarna. Lagstiftningen är i sig könsneutral men får likväl negativa effekter för kvinnor eftersom den bygger på och tillämpas i en struktur som är manligt dominerad. Lagstiftningen får även diskriminerande effekter på andra minoritetsgrupper i samhället, exempelvis personer med utländsk bakgrund, eftersom den är uppbyggd kring majoritetsgruppens uppfattningar kring våld. Detta innebär att lagstiftningen inte är anpassad till att hantera mer främmande våldstyper, som exempelvis hedersrelaterat våld och förtryck. Ett resultat av detta blir att

¹⁶⁷ *Ibid.* s. 38 ff.

¹⁶⁸ *Ibid.* s. 51.

¹⁶⁹ Mahmoudi, s. 247.

denna grupp missgynnas på en strukturell nivå när straffrätten inte kan hantera våldet på ett adekvat sätt och erbjuda fullgott skydd mot våldet.

4.2.3 Straffbestämmelsernas utformning och anpassning

Flera av dagens straffbestämmelser är dåligt utformade för att passa in på hedersrelaterat våld och förtryck. Ett exempel på detta är olaga hot, där straffbestämmelsen utgår från momentana kränkningar. Inom den rättsliga doktrinen är hot ett relativt okomplicerat brott och ses ofta som en gärning i stunden. Bestämmelsen synliggör inte hot som syftar till att kontrollera en annan persons tillvaro. Mäns användande av våld och hot för att kontrollera kvinnor har förbigåtts med tystnad av lagstiftaren. Bestämmelsen tar sikte på hotet i sig och inte hotets roll som ett kontrollmedel och syftar till den konkreta och avgränsade situationen. Hot i ett hederskulturellt sammanhang är dock annorlunda. Hotet försvinner inte utan är ständigt närvarande. Det kan exempelvis bygga på att kvinnan har ett ”dåligt rykte”, vilket är något som är mycket svårt eller i princip omöjligt att bli av med. I dessa situationer blir den svenska konstruktionen av hot olämplig. Hotet framkallar inte bara en fruktan utan det utgör även en del i en konkret och omfattande begränsning av kvinnans handlingsutrymme.¹⁷⁰

Ett annat problem är latent hot och outtalade normer som leder till att individen känner sig hotad och begränsas i sin livsföring. Ett exempel på detta är att kvinnan vet att ett visst beteende kan leda till att brottslig gärning riktas mot henne, även om detta inte är något som uttalats. Vetskapen om hotet leder således till en begränsning av kvinnans livsutrymme. Bestämmelsen om olaga hot omfattar även förtäckta hot, om hotet i övrigt uppfyller rekvisiten. De hedersrelaterade hoten kan dock vara indirekta eller subtila på ett sådant sätt att endast medlemmar av gruppen vet dess innebörd, vilket leder till betydande bevisvärigheter. Latenta hot faller utanför bestämmelsen och resulterar i kontroll och begränsningar som inte omfattas av den straffrättsliga regleringen. Detta innebär att vetskapen kring de outtalade normerna om potentiell bestraffning begränsar livsutrymmet för kvinnan utan att det kan regleras straffrättsligt. För att beteendet ska falla in under olaga tvång istället krävs att våld, misshandel eller hot om brottslig gärning tvingar någon att göra, tåla eller underlåta att göra något. Detta blir problematiskt när det föreligger bakomliggande hot som gör att individen fogar sig men när dessa hot inte kan klassificeras som ”hot om brottslig gärning” så som lagen föreskriver.¹⁷¹

Ett annat problematiskt beteende ur straffrättslig synvinkel är hot om eller faktisk utfrysning. Social uteslutning är en typ av beteende som kan förekomma inom den hedersrelaterade kontexten där familjen drar in kärlek och skydd mot individen. Detta ses ofta som en av de mest kränkande behandlingarna av de drabbade och det kan få stora psykiska konsekvenser.

¹⁷⁰ Eldén och Westerstrand, s. 42 f.

¹⁷¹ Kaldal och Kankaanpää Thell, Del II, s 364 f.

Konkret kan det innebära att offret inte får äta tillsammans med resten av familjen eller att ingen i familjen pratar med den utsatta kvinnan. Detta är något som inte uppenbart faller in under någon straffbestämmelse. Teoretiskt sett kan det falla in under misshandel, då bestämmelsen även omfattar allvarliga slag av psykisk misshandel. Det krävs dock medicinsk påvisbar effekt vilket kan vara svårt att bevisa. Social utfrysning är även svårt att klassificera som olaga hot eller olaga tvång eftersom det inte innebär något hot om brottslig gärning. När det gäller olaga hot krävs det att hotet medför allvarlig fruktan för säkerhet till person eller egendom vilket innebär att våldet inte ska vara ringa eller att det medför avsevärd olägenhet. Hot om social utfrysning faller inte nödvändigtvis in under rekvisitet. Det finns även andra hot som inte nödvändigtvis faller in under straffbestämmelserna. Det kan exempelvis vara hot om ökad bevakning eller andra inskränkningar i självbestämmanderätten men där det som hotas med inte nödvändigtvis utgör brottslig gärning. Bannlysning eller uteslutning skulle eventuellt kunna falla in under ofredande men då krävs det att ofredandet ska uppfattas vid gärningstillfället, vilket inte alltid är fallet om offret fogar sig efter utfrysningen. Det som ligger närmast till hands för denna typ av beteenden är misshandel eller ofredande. Det är dock inte självklart att beteendet faller in under någon av dessa bestämmelser.¹⁷²

Tillämpligheten av bestämmelsen olaga frihetsberövande är inte heller helt oproblematiske när det kommer till hedersrelaterad brottslighet. Hedersrelaterat förtryck kan ofta innebära att kvinnan ställs under bevakning av familjemedlemmar eller släktingar. Detta är något som kan falla in under bestämmelsen om olaga frihetsberövande, men bara om bevakningen sker på viss plats. Innebörden av detta blir att flickor och kvinnor som ständigt bevakas även utanför hemmet, exempelvis på väg till och från skolan eller i andra offentliga miljöer, faller utanför lagens tillämpningsområde. Beteendet kan eventuellt falla in under brottet ofredande, men endast om det kan anses uppfylla samtliga rekvisit i paragrafen. Detta är inte helt självklart.¹⁷³

Ett bra exempel på när brott kontextualiserats är brottet grov (kvinno)fridskränkning där flera gärningar slås samman och omfattas av ett bredare begrepp. Den sammanhållna situationen är i fokus och de enskilda brotten ses som mer allvarliga i den sammantagna kontexten. Bestämmelsen är dock inte helt anpassad till att hantera hedersrelaterat våld eftersom den fokuserar på enskilda personers våld mot enskilda offer.¹⁷⁴ Hedersrelaterad brottslighet kan rymmas under fridskränkningsbrotten, men det är inte alltid fallet. Bestämmelsen uppställer vissa begränsningar, som exempelvis närståendebegreppet, rekvisitet om upprepad kränkning av den personliga integriteten samt gärningarnas sammanhållning i tid och rum. Utgångspunkten för bestämmelsen är att det ska vara samma gärningsperson som utför samtliga gärningar mot målsäganden, även om det teoretiskt sett är möjligt att döma för medgärningsmannaskap. I praktiken är det dock så att den kollektiva prägel och antalet gärningspersoner ofta diskvalificerar

¹⁷² *Ibid.* s 361 ff.

¹⁷³ *Ibid.* s. 362.

¹⁷⁴ Eldén och Westerstrand, s. 50.

hedersrelaterat våld från fridskränkingsbestämmelserna. Det är problematiskt att personer som utsätts för upprepad brottslighet av flera gärningspersoner inte åtnjuter samma straffrättsliga skydd som personer som utsätts av endast en gärningsperson. Det blir ännu mer problematiskt om gärningspersonen befinner sig utanför närståendekretsen.¹⁷⁵

Ett alternativ kan vara att lämna plats för gruppdynamik i fridskränkingsbrotten. Detta kan dock resultera i tillämpningssvårigheter och riskera att urholka bestämmelsen. Det kan leda till svårigheter kring avgörandet av vad som är en separat gärning, när det ska ses som en upprepad kränkning, hur närståendekretsen ska definieras eller vilka samband som krävs. En ändring i fridskränkingsbrotten skulle dock resultera i att offrets hela situation kan beaktas på ett annat sätt, vilket talat för att en ändring skulle kunna accepteras trots tillämpningssvårigheterna. Det skulle även kunna fungera som ett incitament för familjemedlemmar att avstå från att utföra vissa gärningar eftersom det finns risk för straffrättsliga repressalier. En ökad användning av fridskränkingsbrottet skulle även resultera i att tvångsmedel kan användas i fler fall, vilket skulle vara positivt för utredningen av brottet.¹⁷⁶ Ett annat alternativ kan vara att använda sig av paragrafen olaga förföljelse eftersom denna inte ställer något krav på relation mellan offer och förövare. Problematiken kring den kollektiva prägeln kvarstår däremot även vid tillämpningen av denna bestämmelse.

Införandet av brottsrubriceringen grov kvinnofridskränkning har enligt Diesen och Diesen ökat möjligheterna att fälla seriemisshandlare inom relationer. Det har resulterat i bättre utredningar, ökat användande av tvångsmedel och bättre stöd till utsatta kvinnor.¹⁷⁷ Detta visar den positiva effekt som en uttrycklig kriminalisering kan ha på lagföringen. Relationsvåld var kriminaliserat redan innan grov kvinnofridskränkning infördes i brottsbalken men trots detta har lagändringen haft positiv inverkan på beivrandet av våld mot kvinnor i nära relationer. Det visar det symboliska värde som en kriminalisering har eftersom det tydliggör samhällets ståndpunkt gentemot ett visst beteende. Det underlättar även för rättsväsendet eftersom det blir tydligare vad som är kriminaliserat och hur straffbestämmelserna ska appliceras på våldet. Införandet av olaga förföljelse är likväl en positiv utveckling som visar hur lagstiftaren kontextualiserar brott. Detta resulterar i en förhöjd straffnivå för brott som separat skulle ses som relativt lindriga men som sammantaget utgör en avsevärd kränkning av offrets personliga integritet. Dessa exempel visar den positiva utvecklingen som skett inom svensk straffrätt under senare år och hur straffrätt kan användas för att ge kvinnor ett ökat skydd mot våld.

Det är bekymmersamt att flera beteenden som utgör hedersrelaterat våld och förtryck inte uppenbart faller in under något straffbud eller att straffbudena är dåligt anpassade till denna typ av brottslighet. Det är givetvis problematiskt ur ett brottsofferperspektiv då flera av de handlingar som ses som mest

¹⁷⁵ Kaldal och Kankaanpää Thell, Del II, s 366 f.

¹⁷⁶ *Ibid.* 378 f.

¹⁷⁷ *Ibid.* s. 352.

kränkande för de drabbade, exempelvis social utfrysning och ständig bevakning, inte nödvändigtvis är kriminaliserat. Beteendet utgör i många fall starka inskränkningar av självbestämmandet och påverkar individens välbefinnande, vilket utgör kränkningar av grundläggande mänskliga rättigheter. Problemet är även oroande ur ett rättssäkerhetsperspektiv eftersom osäkerheten kring straffbestämmelsernas tillämplighet på denna typ av förtryck hotar förutsebarheten och ekvivalensprincipen (att lika fall ska behandlas lika). Det öppnar för godtycklig tillämpning samt gör det svårt att förutse huruvida en viss handling kan falla in under ett straffbud. Svårigheter att passa in en gärning under gällande straffbud utgör ytterligare en svårighet för polis och åklagare i sitt arbete eftersom det är svårt för dem att veta huruvida beteendet är kriminaliserat eller inte. Denna gränsdragningsproblematik kräver att gällande lagstiftning ses över och att klarare riktlinjer ges kring hur bestämmelserna kan tillämpas på hedersrelaterat våld och förtryck. En utredning kring hur nuvarande bestämmelser kan tillämpas på olika fall av hedersrelaterat våld och förtryck, eller eventuellt en lagändring för att anpassa bestämmelserna till fler situationer, skulle medföra stora förbättringar för brottsoffer, rättsväsende samt gynna rättssäkerheten.

Lagstiftningens bristande anpassning till det hedersrelaterade våldet och förtrycket innebär i praktiken att de kvinnor som utsätts för denna typ av våld inte erbjuds lagens fulla skydd. Kvinnorna missgynnas därför på grund av att lagen inte tar hänsyn till deras våldsverklighet. Detta är ytterligare ett exempel på hur dominanta maktstrukturer kan leda till diskriminerande effekter för vissa samhällsgrupper. Lagstiftningen utgår från en annan våldsverklighet, som motsvarar det våld som majoritetsgruppen i regel utsätts för, och är därför inte anpassad till att behandla andra typer av våld. Detta resulterar i praktiken i en form av strukturell diskriminering där kvinnorna inte skyddas mot våld och förtryck i tillräcklig utsträckning.

4.2.4 Psykiskt våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck innehåller ofta psykiska inslag. Användningen av psykiskt våld och kontroll osynliggörs till stor del inom den straffrättsliga diskursen. Psykiskt våld och kontroll är i stor utsträckning inte kriminaliserat och ses ofta som ett område som inte heller kan kriminaliseras.¹⁷⁸

En relevant fråga att ställa sig är vad förtryck egentligen är? Detta är något som är svårt att uttala sig generellt om, särskilt inom en straffrättslig diskurs. Förtryck kan falla in under det kriminaliserade området, det icke-kriminaliserade men integritetskränkande området eller inom det tillåtna området.¹⁷⁹ Att begränsas i sitt val av kläder, smink eller umgänge kan ibland ses som en typ av förtryck men kan inte anses falla in under det kriminaliserade området. Kriminalisering av förtryck resulterar således ofta i

¹⁷⁸ Burman, s. 391.

¹⁷⁹ Kaldal och Kankaanpää Thell, Del II, s. 359.

svåra gränsdragningsproblem mellan vad som anses klandervärdt och vad som anses tillåtet.¹⁸⁰ Att införa ett förtrycksbrott är bekymmersamt ur flera synvinklar eftersom det är svårt att definiera och konkretisera vad förtrycket innebär. Det är även svårt att dra gränser mellan vad som är lagligt inom exempelvis uppfostran och vad som ska räknas som klandervärdt. Det är också svårt att dra en gräns mellan hederskontext och hedersmotiv. Att kriminalisera förtryck och hedersbrott medför därför stora utmaningar.¹⁸¹

Ett stort problem kring frågan om det går att straffrättsligt reglera hedersrelaterat förtryck är att många kvinnor som utsätts är minderåriga. Detta resulterar i en konflikt med föräldrabalken och föräldrars rätt att uppfostra sina barn. Det finns en tydlig gråzon mellan föräldrars rätt till att uppfostra och vad som kan klassificeras som förtryck.¹⁸² Föräldrars möjlighet att begränsa sina barns frihet minskar dock ju närmare 18 års ålder barnet kommer.¹⁸³ Detta fenomen diskuteras även av Kaldal och Kankaanpää Thell där de konstaterar att vårdnadshavare har rättigheter och skyldigheter gentemot barnet och att familjen har en viss rätt att leva enligt sina sedvänjor och sin kultur. Detta ger vårdnadshavare ett stort utrymme och det är därför viktigt att samhället säkerställer att barnets rättigheter respekteras.¹⁸⁴

Eldén och Westerstrand anser att det är viktigt att även det ”mindre grova” våldet synliggörs inom straffrätten och klassificeras som våld. Detta för att på ett bättre sätt förstå och undvika det grövre våldet. De menar att kvinnors rätt till frihet från mäns våld behöver göras till ett uttryckligt skyddsintresse. Idag finns inte något enskilt straffbud som på ett adekvat sätt träffar den omfattande kränkning och kontroll som kvinnor utsätts för. Det är även viktigt att hela våldsverkligheten belyses för att på ett korrekt sätt kunna agera mot våldet.¹⁸⁵

Även om det är svårt att få en straffrättslig reglering kring psykiskt våld och förtryck effektiv och rättssäker, är det viktigt att diskutera hur straffrätten på ett bättre sätt kan hantera mäns kontroll av kvinnor. Könrelaterat våld generellt, och hedersrelaterat våld i synnerhet, har ofta frekventa inslag av psykiskt våld och det utgör ett effektivt sätt att kontrollera kvinnan. Det psykiska våldet ses även ofta av de drabbade som det mest kränkande och det som påverkar dem mest. Det är därför viktigt att straffrätten ses över för att hitta lösningar på hur den på ett bättre sätt kan hantera psykiskt våld. I dagsläget är det mycket svårt att döma någon för förtryck och psykiskt våld eftersom det är svårt att passa in under nuvarande straffbud. Alternativa lösningar kan exempelvis vara att införa ett ”förtrycksbrott” som omfattar psykisk kontroll och våld, eller genom att se över nuvarande straffbud. Ett stort problem gällande ett eventuellt förtrycksbrott är givetvis de bevissvårigheter det medför. Detta talar emot kriminalisering eftersom det gör

¹⁸⁰ *Ibid.* s. 362.

¹⁸¹ *Ibid.* s. 377 f.

¹⁸² SOU 2014:49, s. 217.

¹⁸³ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s. 32

¹⁸⁴ Kaldal och Kankaanpää Thell, Del I, s. 780 f.

¹⁸⁵ Eldén och Westerstrand, s. 51.

det svårt att på ett effektivt sätt beivra brott. Trots detta krävs det att lagstiftare och domstolar blir mer lyhörda kring hur det psykiska våldet påverkar kvinnor. Det är svårt att bekämpa våld mot kvinnor så länge samhället accepterar att män psykiskt förtrycker och kontrollerar kvinnor. Det är därför viktigt att det tas på allvar och ses som ett klandervärd beteende av samhället.

Det är problematiskt ur ett genusperspektiv att den svenska straffrätten inte hanterar psykiskt våld och förtryck på ett bättre sätt. Så länge män tillåts att psykiskt kontrollera och förtrycka kvinnor kan ett jämställt samhälle inte uppnås. Lagstiftningen måste bli tydligare med att denna typ av våld inte är tillåtet. Först när detta görs på ett lämpligt sätt kan kvinnor leva fria från våld och förtryck. Det psykiska våldet resulterar även ofta i fysiskt våld. Genom att ingripa mot det psykiska våldet på ett tidigt stadium kan grövre våld således undvikas. Nuvarande lagstiftning är i dagsläget inte tillräcklig för att erbjuda kvinnor ett adekvat skydd mot hedersrelaterat våld och förtryck.

4.2.5 Särkriminalisering

Det har på senare år diskuterats huruvida hedersrelaterade motiv ska utgöra en uttryckligen försvårande omständighet enligt 29 kap. 2 § BrB. Regeringen uttryckte senast 2016 att en utredning kring en straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv ska inledas i samband med att kriminaliseringen av tvångsäktenskap och barnäktenskap utvärderas.¹⁸⁶ Tidigare motioner med önskemål om att införa en särskild straffskärpningsgrund har avslagits av riksdagen. Riksdagen har ansett att gällande lagstiftning redan går att använda för att skärpa straffet för brott med hedersmotiv. Den särskilda samordnaren för våld i nära relationer tog upp denna fråga i sitt betänkande från 2014 och ställde sig då frågande till huruvida ett uttryckligt omnämnande av heder skulle göra att fler blev lagförda eller förbättra utfallet för de utsatta. Hon menade att det fanns en risk att fokus på just heder riskerade att generalisera våld inom en viss etnisk grupp. Detta skulle kunna leda till att brott klassificeras som hedersrelaterade och straffet skärps endast på grund av tillhörighet i gruppen. För att en lagändring ska kunna ske krävs att allas likhet inför lagen kan säkerställas. Det finns även frågetecken kring hur en sådan bestämmelse ska utformas och hur heder ska definieras.¹⁸⁷

Detta är något som även tas upp av Kaldal och Kankaanpää Thell i sin artikel och de konstaterar att det inte är omöjligt enligt dagens lagstiftning att beakta hedersmotiv som försvårande omständighet. De anser att en explicit status endast är nödvändig om dagens lagstiftning inte ger ett tillräckligt skydd eller om hedersmotivet inte beaktas i tillräckligt stor utsträckning. Det som talar emot en uttrycklig reglering är potentiell stigmatisering av kulturella grupper, svårigheter kring att straffrättsligt definiera hedersmotiv, samt gränsdragningsproblematiken mellan gärningar som utförs i en hederskontext men utan ett hedersmotiv och gärningar som har ett hedersmotiv.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Skr. 2016/17:10, s. 141 f.

¹⁸⁷ SOU 2014:49, s. 234 f.

¹⁸⁸ Kaldal och Kankaanpää Thell, Del II, s 368.

Utredningar visar dock att hedersmotivet ofta förbises av polis, åklagare och domstolar, vilket kan tala för att uttryckligen införa det som en försvarande omständighet.¹⁸⁹ Att lagstifta inom ett område med gränsdragningsproblematik samt snävt tillämpningsområde kräver noga överväganden eftersom det kan vara bekymmersamt ur legalitetshänseende. Det kan även ses som utpekande av en viss grupp.¹⁹⁰

Riksorganisationen GAPF går ett steg längre och anser att hedersbrott bör särregleras i BrB på grund av de unika särdrag som hedersbrottslighet har. Organisationen anser att en särreglering skulle leda till effektivare utredningar och ge en tydlig signal om att samhället inte accepterar hedersrelaterat våld och förtryck. En egen brottsbeteckning skulle även innebära mer tillförlitlig statistik och kartläggning kring det hedersrelaterade våldet samt tydligt visa för de drabbade att den typ av kontroll och begränsningar som de utsatts för inte tolereras.¹⁹¹ Även advokat Elisabeth Massi Fritz vill se att begreppet hedersbrott finns med i brottsbalken för att säkerställa att förövare blir lagförda på rätt sätt, att det resulterar i längre straff, samt att utvisning används i större utsträckning än idag. Det skulle även leda till en förändrad attityd kring hedersvåld och på så sätt få en viktig symbolfunktion.¹⁹²

Efter en genomgång av praxis blir det också uppenbart att domstolarna i flera fall verkar ha svårt att hantera det komplexa hedersbegreppet. När det finns ett klart hedersmotiv är domstolarna ofta tydliga med att framföra att det medför en straffskärpning enligt 29 kap. 1 § BrB. I flera fall, där det framkommer information kring ett potentiellt hedersmotiv, väljer dock domstolarna att inte beröra frågan ytterligare. Detta är problematiskt ur ett rättssäkerhetsperspektiv eftersom det äventyrar förutsebarheten och ekvivalensprincipen. En förklaring till detta kan vara att domstolarna inte har tillräcklig kunskap kring hedersrelaterat våld och förtryck och därför inte känner sig bekväma med att använda hedersmotiv annat än i självklara fall. Det kan även finnas en viss rädsla för att eventuellt stigmatisera en viss grupp, samt göra felaktiga gränsdragningar mellan hedersmotiv och hederskontext. Denna försiktighet kan vara problematisk för brottsoffret. Domstolarnas motvilja att klassificera brott som hedersrelaterade riskerar att missa hedersrelaterad brottslighet och på så sätt inte kunna ge målsäganden adekvat stöd och skydd utifrån hennes situation.

Det går även att fundera kring huruvida domstolarnas ovilja att beröra hedersbegreppet beror på strukturella orsaker. Strukturer, attityder och värderingar är ständigt närvarande och påverkar alla nivåer i samhället. Det är därför rimligt att anta att det även påverkar domstolarnas arbete. Att det hedersrelaterade våldet och förtrycket inte uppmärksammas och behandlas av domstolarna kan således bero på att det är kvinnor, och framför allt kvinnor med utländsk bakgrund, som drabbas av våldet. Problemet berörs inte på ett

¹⁸⁹ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s. 377 f.

¹⁹⁰ Kaldal och Kankaanpää Thell, Del II, s. 380.

¹⁹¹ GAPF, 12 konkreta åtgärder, s. 3.

¹⁹² Barnombudsmannen, Signaler 2012, s. 18.

adekvat sätt eftersom det inte är ett problem som drabbar den dominanta majoriteten. Attityder i samhället kring våldskultur och könsroller återspeglas även i domstolens bedömningar av hedersrelaterat våld och förtryck. Domstolen är därför mindre benägna att uppmärksamma hedersvåldet eftersom det finns maktstrukturer i samhället som mer eller mindre tolererar våld mot kvinnor. Våldet blir inte heller uppmärksammat eftersom det inte är ett "svenskt" problem som drabbar den etniska majoriteten. Det måste introduceras en ökad strukturell medvetenhet i domstolsväsendet där ett aktivt förhållningssätt tillämpas för att åtgärda de strukturella problemen. Lagstiftningens effekter kan inte bli jämlika så länge den tillämpas av ett domstolsväsende där strukturella ojämlikheter är närvarande.

Domstolarna behöver även få mer kunskap kring hedersrelaterad brottslighet för att på ett bättre sätt hantera misstänka hedersrelaterade ärenden. Det är viktigt att faktorer som pekar mot hedersmotiv uppmärksammas av domstolarna så att de kan utredas på ett korrekt sätt. Domstolarna borde i större utsträckning ta hjälp av experter för att bilda sig en korrekt uppfattning av situationen och en potentiell hederskontext. En uttrycklig reglering av hedersrelaterade motiv som försvårande omständighet skulle kunna vara ett sätt att uppmärksamma domstolarna på problemet och leda till att det beaktas i fler fall. Att införa hedersbrott som en separat straffbestämmelse i brottsbalken skulle även kunna leda till en förbättrad situation eftersom det tydliggör för domstolen hur hedersbegreppet ska behandlas. En sådan reglering skulle kunna utformas på liknande sätt som fridskränkingsbrotten. Regleringen är dock inte helt oproblematisk med tanke på gränsdragningsproblematiken, svårigheten att definiera hedersbegreppet samt risken för stigmatisering. Ett hedersbrott utformat på liknande sätt som fridskränkingsbrotten blir även verkningslöst så länge övriga straffbestämmelser inte är anpassade till att hantera hedersvåld och förtryck. Att se över nuvarande lagstiftning så att den blir bättre anpassad till hedersproblematiken samt att införa en uttrycklig straffskärpningsgrund är därför de rimligaste alternativen. Detta eftersom en uttrycklig reglering av hedersbrott medför vissa osäkerheter i dagsläget med tanke på de definitions- och gränsdragningsproblem som finns.

4.3 Analys av regeringens och rättsväsendets arbete

4.3.1 Nationella åtgärder och utredningar

Under senare år har en rad olika dokument författats för att förbättra och harmonisera polisens arbete gällande hedersrelaterade ärenden. Dokumenten har fokuserat på att öka kunskapen, uppmärksamma riskfaktorer och varningssignaler, samt ge riktlinjer för utredningsarbetet.

Det är en låg tröskel för att en förundersökning ska inledas. Enligt 23 kap. 1 § RB räcker att det finns skäl att anta att brott som hör under allmänt åtal har begåtts. Detta ger polisen ett stort mandat för att utreda eventuell brottslighet

och medför även att de har en skyldighet att utreda när det finns tecken på att brott begåtts. Polisen har ett stort ansvar när det gäller att skydda brottsoffer vilket innebär att de måste arbeta med hot- och riskhantering för att avgöra vilka skyddsåtgärder som krävs. Det är viktigt att dessa följs upp och kompletteras.¹⁹³

En användarmanual för bedömning av risk för patriarkalt våld med hedern som motiv (PATRIARK) togs fram 2005 av Henrik Belfrage för att underlätta myndigheternas riskbedömning. PATRIARK är en checklista som används av polisen för att bedöma risk för hedersrelaterat våld. Syftet med guiden är att utgöra ett praktiskt standardiserat hjälpmedel vid riskbedömningar och åtgärdsplanering. Checklistan är uppdelad i två delar, den ena relaterar till riskfaktorer hos gärningspersonen och den andra relaterar till sårbarhetsfaktorer hos den som utsätts.¹⁹⁴ En annan guide som används inom polisen är SARA:SV (Spousal Assault Risk Assessment guide – Short Version) som används för att bedöma risken för upprepat partnervåld. Denna guide kan även användas vid hedersrelaterad brottslighet som sker i en partnerrelation.¹⁹⁵

Information och stöd till målsäganden är viktigt och polis och åklagare har en lagstadgad skyldighet att upplysa målsäganden om dennes rättigheter och möjligheter till stöd.¹⁹⁶ När det gäller skyddsåtgärder har polisen enligt Rikspolisstyrelsen möjlighet att vidta följande skyddsåtgärder för att skydda brottsoffer: rådgivning, information och säkerhetssamtal, utse en kontaktperson hos polisen, skydda personens personuppgifter, lämna ut larmpaket, ordna med förbättrat skalskydd (exempelvis skyddat boende eller byte av bostad) eller hjälpa med ansökan om kontaktförbud. Vid bedömningen av vilka skyddsåtgärder som är lämpliga är det viktigt att beakta individuella förhållanden, personens inställning samt miljö och situation.¹⁹⁷

På uppdrag av regeringen har Rikspolisstyrelsen under senare år arbetat med att förbättra arbetet kring hedersrelaterat våld och förtryck. Detta har gjorts utifrån ledorden utbildning, samverkan och informationsspridning. Att öka samverkan med andra myndigheter har varit av hög prioritet och handböcker och andra utbildningsmaterial har utvecklats för att ge stöd åt anställda inom polisen.¹⁹⁸ Rikspolisstyrelsen gav 2009 ut en informationsskrift gällande hedersrelaterat våld och förtryck där de tillhandahåller information kring hur polisen bör arbeta med hedersrelaterade ärenden. I skriften framhålls vikten av att inhämta stödbevisning, få offer att medverka i utredningen, få den misstänkte att erkänna gärningen samt att vara uppmärksam på riskfaktorer som kan tyda på att brottsligheten är hedersrelaterad.¹⁹⁹

¹⁹³ Nylén, s. 203 ff.

¹⁹⁴ PATRIARK.

¹⁹⁵ Belfrage och Strand 2010, s. 6.

¹⁹⁶ Nylén, s. 207 f.

¹⁹⁷ *Ibid.* s. 230 f.

¹⁹⁸ Rikspolisstyrelsens informationsskrift, s. 36.

¹⁹⁹ *Ibid.* s. 24 f.

Under 2012 presenterade Brå en rapport kring polisens arbete gällande hedersrelaterat våld och förtryck där de lämnade kommentarer och förslag på förbättringar. Brå identifierade flera brister kring polisens hantering av denna typ av ärenden. De konstaterade att polisen inte konsekvent ställer frågor kring hur kvinnans sammantagna situation ser ut eller om hon upplever övrigt förtryck eller våld.²⁰⁰ Utredningen kritiserade även polisen när gällde utredning av ytterligare brottslighet mot målsäganden. I flera fall som Brå studerat, där det framkommit att målsägande blivit utsatt för våld av någon annan än den misstänkte, valde polisen att inte ta upp detta i anmälan. I vissa fall fanns det rättfärdigande omständigheter för detta, så som att händelsen var preskriberad, att den skett utomlands, eller omfattats av en tidigare anmälan. Det var dock inte helt ovanligt att det inte framkommit någon giltig anledning till att informationen inte tagits upp i anmälan.²⁰¹

Det fanns även flera bekymmersamma aspekter kring polisens agerande när det handlade om tvångsäktenskap eller arrangerade äktenskap. I flera av polisutredningarna som studerats av Brå framgick det att kvinnan blivit gift mot sin vilja. Det var dock mycket sällsynt att detta fick någon framträdande roll i utredningen. Informationen användes oftast som bakgrundsinformation och följdes inte upp ytterligare av polisen.²⁰² Det ska dock poängteras att denna rapport beskriver läget innan tvångsäktenskap var uttryckligen straffbelagt i svensk rätt och ska därför beaktas med viss försiktighet. Även innan äktenskapstvång infördes i BrB kunde företeelsen ändå falla in under straffbestämmelser som olaga hot eller olaga tvång. Det har därför fortfarande en viss betydelse för att visa polisens hantering av hedersrelaterad brottslighet.

Brå kritiserade även bristen på rutiner kring hedersrelaterat våld och förtryck samt att utbildning och kunskapsläge inte var konsekvent inom hela organisationen. Hedersrelaterade ärenden kräver erfarenhet, kunskap och engagemang eftersom de ofta är komplicerade.²⁰³ Brå lyfte även fram att möjligheten att hålla förhör vid anmälningstillfället inte använts i tillräckligt stor utsträckning, trots att vikten av detta framhållits i flera sammanhang. Väl på plats dokumenterades ofta informationen väl, men ibland missade polisen att tydliggöra de aspekter som pekade mot att brottsligheten var hedersrelaterad.²⁰⁴ En problematisk aspekt som lyftes fram i rapporten var att polisen ofta missat helhetsbilden eftersom fokus legat på det enskilda brottet. Endast i ett fåtal fall hade polisen försökt bilda sig en uppfattning om kvinnans sammanhållna situation. De hedersrelaterade aspekterna lyftes sällan fram tillräckligt i anmälan och trots att ärendet definierades som hedersrelaterat var sällan orsakerna till kategoriseringen välmotiverade.²⁰⁵ När det gällde förhör av vittnen fick polisen kritik eftersom det i flera fall förekommit information kring att vittnen funnits men att förhör trots detta inte

²⁰⁰ Brå, Rapport 2012:1, s. 19.

²⁰¹ *Ibid.* s. 20.

²⁰² *Ibid.* s. 23.

²⁰³ *Ibid.* s. 29.

²⁰⁴ *Ibid.* s. 34 f.

²⁰⁵ *Ibid.* s. 35 f.

skett.²⁰⁶ När det kommer till övrig stödbevisning var det inte heller alltid som polisen utnyttjat möjligheten att begära in socialtjänstjournalen.²⁰⁷

Något som försvårade polisens utredning var att nästan hälften av alla målsäganden i något skede av utredningen uttryckte att de inte ville delta. Detta påverkade även personuppklaringen eftersom det är svårt att vinna framgång med åtalet om målsäganden inte deltar. Det fanns olika anledningar till att kvinnan valde att inte delta. Det var exempelvis att hon kände rädsla för att delta, att hon ansåg att utredningen skulle förvärra situationen, att hon inte längre hade kontakt med gärningspersonen eller att hon tagit kontakt med polisen för att få stöd och hjälp och inte för att gärningspersonen skulle straffas. I några fall valde kvinnan att helt eller delvis ändra sin historia för att tona ner hotbilden och få rättsväsendet att lägga ner utredningen.²⁰⁸

Utredningen sammanfattades med att Brå konstaterade att det är få hedersrelaterade ärenden som kommer till polisens kännedom. Det råder brist på kunskap och erfarenhet inom polismyndigheten gällande denna typ av ärenden. Det krävs bättre samordning och samarbete mellan myndigheter för att på bästa sätt fånga upp utsatta kvinnor. Polisen bör bli bättre på att se helheten i kvinnans situation och förbättra bemötandet av våldsutsatta kvinnor. Det krävs även vissa specifika utredningsstrategier som är inriktade på hedersrelaterad brottslighet och särskilt anpassade för att utreda denna typ av brott. Polisarbetet bör präglas av ett öppet och flexibelt tankesätt utan fördomar och stereotypiska värderingar.²⁰⁹

I Sverige har vi obligatorisk åtalsplikt vilket innebär att åklagare är skyldiga att åtala brott under allmänt åtal om bevisningen är tillräckligt stark och om det på objektiva grunder kan förväntas att en fällande dom kan åstadkommas.²¹⁰ Hedersrelaterade ärenden är vanligen åklagarledda. Åklagare ska, enligt RB 23 kap. 3 §, vara förundersökningsledare i ärenden där någon utsatts för brott av närstående eller tidigare närstående. Detta innebär att det är åklagaren som tar beslut om vilka åtgärder som ska genomföras men arbetet är till stor del ett samspel mellan åklagare och polis.²¹¹

År 2005 fick åklagarmyndigheten i uppdrag från regeringen att undersöka och analysera handläggningen av hedersrelaterade ärenden. Detta arbete utfördes för att kartlägga omfattningen, identifiera problem och utforma eventuella åtgärder. Arbetet resulterade i en handbok för hedersrelaterat våld som utkom 2006. Handboken bygger på en analys av 69 hedersrelaterade ärenden.²¹² Handboken innehåller information kring varningssignaler, åtalsstrategier,

²⁰⁶ *Ibid.* s. 36 f.

²⁰⁷ *Ibid.* s.38.

²⁰⁸ *Ibid.* s.39 ff.

²⁰⁹ *Ibid.* s 71 ff.

²¹⁰ Nylén, s. 224.

²¹¹ Brå, Rapport 2012:1, s. 33.

²¹² Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld, s. 5.

målsägandes säkerhet och trygghet, förhör, bevissäkring samt användning av målsägande biträde och tolk.²¹³

Även i denna utredning riktas viss kritik mot hanteringen av hedersrelaterade ärenden. Vid en närmare undersökning av anmälningarna framkom det ofta att målsäganden blivit utsatt för ofredanden, brytande av telehemlighet och olaga tvång utan att detta tagits upp i åtalet. Även berättelser gällande olaga frihetsberövanden var mer frekvent i anmälningarna än vad åtalen återspeglade. I knappt hälften av ärendena förekom information om tvångsgifte eller arrangerade äktenskap. Åklagarmyndigheten uppmärksammade att trots att det förekommit information om tvångsgifte åtalades det inte i något fall för olaga tvång i relation till agerandet (observera att detta var innan lagstiftningen kring tvångsäktenskap infördes).²¹⁴ I ca 30 procent av fallen uppgav målsäganden att han eller hon inte ville delta i utredningen och det var även relativt vanligt att målsägandes uppgifter ändrades i efterhand. Endast i några enstaka fall togs hedersaspekten upp som en försvårande omständighet i gärningsbeskrivningen eller uppmärksammades av domstolarna i domskälen.²¹⁵

Ovanstående material visar på en ökad uppmärksamhet kring problemet hedersrelaterat våld och förtryck. Polis och åklagare har fått viss utbildning och material har tagits fram för att på ett bättre sätt hantera hedersrelaterade ärenden. Det är positivt att problemet uppmärksammas och att olika åtgärder vidtagits. Flera utredningar tyder dock på att det fortfarande finns brister i hanteringen av hedersrelaterat våld och förtryck och att våld mot kvinnor fortfarande inte prioriteras särskilt högt inom rättsväsendet.²¹⁶ Det är därför viktigt att utreda varför dessa brister förekommer samt hur de eventuellt kan åtgärdas.

Regeringens handlingsplan kring våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld utvärderades av Brå 2010. Det konstaterades att det varit ett betydelsefullt startskott för arbetet med mäns våld mot kvinnor. När det gäller utbildning angående hedersrelaterat våld och förtryck har en rad utbildningssatsningar genomförts av myndigheterna inom rättsväsendet.²¹⁷ Brå konstaterade att kunskapen om problemet ökat, även om den fortfarande är något lägre än kunskapen om annat våld i nära relationer. Rapporten konstaterade även att det ställdes lägre krav på projekten kring hedersrelaterat våld än övriga projekt gällande våld mot kvinnor samt att projekten var mer grundläggande och övergripande. Det saknades även relevant uppföljning på de satsningar som gjorts under senare år. Ett annat problem var att det saknades konkret kunskap om fungerande metoder. Detta orsakar problem eftersom konkret stöd och vägledning om vilka åtgärder som fungerar saknas.²¹⁸ Regeringens satsningar utreddes även 2014 där det konstaterades att hedersrelaterat våld

²¹³ *Ibid.*

²¹⁴ *Ibid.* s. 49 ff.

²¹⁵ *Ibid.* s. 57 f.

²¹⁶ SOU 2015:55, s. 303 ff.

²¹⁷ Brå, Rapport 2010:4, s. 59.

²¹⁸ Brå, Rapport 2010:18, s. 27 ff.

fått fortsatt uppmärksamhet från politiskt håll under senare år. Trots detta menar utredningen att det finns indikationer på att våldsutsatta kvinnor fortfarande inte får tillgång till det stöd och skydd de behöver.²¹⁹

Regeringen konstaterade i sin utredning från 2015 att det i första hand inte är brist på lagstiftning som är problemet när det gäller myndigheters hantering av hedersrelaterat våld och förtryck mot kvinnor. Enligt 2015 års utredning ansågs dagens lagstiftning tillräcklig för att ge kvinnor ett effektivt skydd mot hedersrelaterat våld och förtryck. Det fanns dock brister vid tillämpningen av lagarna samt att det förekom okunskap, felprioriteringar och brist på resurser inom rättsväsendet. Utredningen menade att myndigheterna måste ta ansvar och leva upp till de krav som dagens lagstiftning ställer.²²⁰ Rättsväsendets förmåga att förebygga och beivra hedersrelaterat våld måste förbättras. Regeringen vill därför prioritera bland annat bemötandefrågor, effektivare och likvärdig utredning och lagföring, förbättrat återfallspreventivt arbete, stärkt förmåga för rättsväsendet att upptäcka, bedöma och förebygga våld samt bättre samordning mellan olika aktörer. Utredningen poängterade även att arbetet måste fokusera på att minska återfall och att ändra normer och attityder i samhället. Rättsväsendet spelar en viktig roll när det gäller att förebygga, synliggöra och beivra våld mot kvinnor. Antalet anmälningar måste öka eftersom det idag finns ett stort mörkertal när det gäller våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. Enligt utredningen kan detta ske genom ett ökat stöd till de utsatta.²²¹

Även upplysningsprocenten är bekymmersam eftersom den kan äventyra kvinnors förtroende för rättsväsendet. Rättsväsendet måste bli bättre på att utreda och klara upp misstänka brott och kvinnor måste få bättre stöd genom exempelvis målsägandebiträde, information kring förfarandet samt eventuell kontakt med brottsofferjouren eller kvinnojour. Den låga upplysningsprocenten har ofta ursäktats med att brottsutsatta inte medverkar i utredningen i tillräcklig omfattning vilket försvårar för polis och åklagare. Kritik har riktats mot rättsväsendet eftersom man anser att de inte gör tillräckligt för att få utsatta kvinnor att medverka. Istället för att se till sina egna brister väljer rättsväsendet att lägga skulden på brottsoffret. Polisens bemötande kan ha avgörande betydelse för utgången i utredningen och ett professionellt och respektfullt bemötande är nödvändigt för att inge trygghet och förtroende.²²² Det är nödvändigt att utveckla bättre metodstöd och guider för att underlätta och harmonisera arbetet. Det krävs fler och bättre standardiserade metoder och vägledning för bland annat riskbedömningar vid hedersrelaterade ärenden. Ett fortsatt utbildningsarbete av anställda som arbetar med frågor som rör hedersrelaterade ärenden är även nödvändigt.²²³ Regeringen beslutade även 2016 om inrättandet av en

²¹⁹ SOU 2014:71, s. 40.

²²⁰ SOU 2015:55 s. 207.

²²¹ *Ibid.* s. 300 ff.

²²² *Ibid.*

²²³ *Ibid.* s. 146 ff.

jämställdhetsmyndighet som ska arbeta med denna typ av frågor. Myndighetens ska inleda sin verksamhet den 1 januari 2018.²²⁴

4.3.2 Diskussion och analys

Kritik mot hanteringen av könsrelaterat våld inom rättsväsendet har även framförts i den rättsvetenskapliga doktrinen under senare år. Olika åtgärder och potentiella förändringar har diskuterats. Nylén pekar på en ökad anmälningsfrekvens gällande våld mot kvinnor men att det fortfarande är få som leder till åtal. Han anser att det till viss del beror på att det förekommer stora kompetensskillnader inom polis- och åklagarväsende. Det krävs att polisen genomför aktiva åtgärder eftersom en ökad lagföring så småningom resulterar i minskat våld. Ett aktivt förhållningssätt och ett tidigt ingripande är viktigt.²²⁵ När samhället ingriper i fall med könsrelaterat våld krävs det att man balanserar ett aktivt förhållningssätt med objektivitetskraven som finns i svensk straffrätt. Detta är inte enkelt utan kräver ett sakligt och sunt utredande av vad som hänt, särskilda kunskaper kring den psykologiska dynamiken, aktivt sökande och bevissäkring samt att utredarna inte har förutfattade meningar eller en schablonmässig inställning. Myter och föråldrade synsätt måste ersättas med sakkunskap och det krävs specialistkunskap för att kunna utreda dessa brott på ett effektivt sätt. Det är dock av största vikt att rättssäkerheten inte åsidosätts eller att beviskraven sänks för att underlätta lagföring.²²⁶

Diesen och Diesen anser att det krävs att utredaren gör ytterligare efterforskningar kring potentiella gärningspersoner, offer eller ytterligare händelser som bör ingå i åtalet. De framhäver även att utredningar om våld mot kvinnor sällan utreds korrekt, trots att det förekommer information som tyder på att kvinnan lever i en auktoritär och kontrollerande miljö. Förundersökningarna går sällan ett steg längre än ”det man har” för att utreda om det förekommit ytterligare fall av våld eller förtryck.²²⁷ För att hjälpa våldsutsatta kvinnor, samt utreda potentiella brott på ett effektivt sätt, krävs att man förstår kvinnans situation och den normaliseringsprocess som ofta sker vid upprepat våld.²²⁸

Målsägandens känsla av trygghet är av största vikt när det gäller att utreda och lagföra våld mot kvinnor. När kvinnan anmäler brott ses det som ett allvarligt svek av gärningspersonen eftersom kvinnan ställer sig på samhällets sida. Detta kan resultera i en ökad hotbild. Det är därför viktigt att kvinnor får det skydd och stöd de behöver för att våga ta steget att anmäla och aktivt delta i utredningen. Diesen och Diesen anser att det är talande att samhället överlåter ansvaret för utsatta kvinnors skydd till frivilligorganisationer istället för att ta eget ansvar för kvinnors säkerhet. Samhällets oförmåga att ge våldsutsatta kvinnor det stöd de behöver är ett allvarligt svek och en

²²⁴ Dir. 2016:108, s. 1.

²²⁵ Nylén, s. 197 f.

²²⁶ *Ibid.* s. 189.

²²⁷ Diesen och Diesen, s. 328.

²²⁸ Nylén, s. 186.

kränkning av deras mänskliga rättigheter. Om samhället kunde erbjuda bättre stöd- och skyddsåtgärder för utsatta kvinnor skulle detta leda till ett ökat beivrande av relationsvåld. När kvinnan känner sig trygg ökar chanserna att hon väljer att medverka i utredningen vilket gör det avsevärt lättare att åtala och utreda brottsligheten.²²⁹

Nylén poängterar vikten av att ge målsäganden stöd och information under processens gång. Det faktum att målsäganden ofta inte vill medverka fullt ut måste tas in i beräkningen och polis och åklagare måste kunna arbeta i motvind när målsäganden inte medverkar. De måste även ge henne stöd och motivation till att fortsätta processen. Nylén framhäver att det inte är ovanligt att schabloner, stereotyper eller en föråldrad kvinnosyn dyker upp inom rättsväsendet och påverkar utredningen. För att kunna hjälpa kvinnor som utsätts för våld krävs det mer kompetens, bättre bemötande och adekvata stödåtgärder.²³⁰

När det gäller utredningsarbetet krävs det att utredare anstränger sig för att lyfta fram annan bevisning och stödbevisning eftersom man inte alltid kan räkna med att kvinnan medverkar fullt ut i utredningen.²³¹ I fall med våld mot kvinnor förkommer ofta motargument från gärningspersonen som syftar till att misstänkliggöra och förringa kvinnans berättelse. Nylén menar att det finns tendenser inom rättsväsendet att godta mannens ursäkter som förmildrande omständigheter. Han menar även att polis och åklagare gör sociala helhetsbedömningar där man exempelvis accepterar en högre grad av våld inom vissa invandrargrupper. I det akuta polisarbetet utvecklas ofta stereotyper som kallas ”intuition” eller ”fingertoppskänsla”. Det krävs dock att man är uppmärksam på att de ofta bygger på de fördomar och attityder som är framträdande i samhället och på så sätt upprätthåller ojämlika maktstrukturer.²³²

Det förekommer ofta bevisvårigheter vid fall av hedersrelaterat våld och annat våld mot kvinnor. Dessa svårigheter beror exempelvis på att målsäganden utsätts för press från omgivningen, att gärningspersonen avsiktligt skadar på ett sådant sätt som inte lämnar spår eller att våldet inte är enbart fysiskt. Detta kräver en ökad uppmärksamhet hos utredare eftersom de måste söka efter indirekta bevis och arbeta aktivt för att få fram tillräcklig bevisning.²³³ Det krävs även, enligt Burman, att rättsväsendet lägger fokus på sin egen uppfattning om kön och våld och slutar se våldsutsatta kvinnor som ”besvärliga brottsoffer” för att de inte vill delta i utredningen eller tvekar att anmäla.²³⁴ Många av de bevisvårigheter som idag uppkommer vid hedersrelaterat våld och förtryck kan minskas vid en ökad förståelse kring våldet och kvinnornas situation.

²²⁹ Diesen och Diesen, s. 330 f.

²³⁰ Nylén, s. 193 f.

²³¹ *Ibid.* s. 192.

²³² *Ibid.* s. 194 f.

²³³ *Ibid.* s. 196.

²³⁴ Burman, s. 410.

Diesen och Diesen anser att skyddsåtgärder samt stöd i rättsprocessen är nödvändiga för att komma till rätta med de problem som idag finns gällande utredning och lagföring av våld mot kvinnor. Ett målsägandebitråde bör genast utses så att kvinnan kan få stöd redan i utredningens inledningsfas. Det krävs även ett ökat användande av frihetsberövandeåtgärder samt utfärdanden av kontaktförbud. I de flesta fall av relationsvåld kan man enligt Diesen presumera att en häktningsgrund föreligger (antingen recidivfara eller kollusionsfara). I sin undersökning kommer Diesen och Diesen fram till att utseende av målsägandebitråde samt användandet av frihetsberövande åtgärder var viktiga för fortsatt åtal i fall med våld i nära relationer. En annan viktig faktor var rubriceringen av brottet. När relationsvåld klassificerades som ”grov kvinnofridskränkning” ökade chanserna för användande av frihetsberövande samt att det visade att fallet togs på allvar. Detta visar vikten av att polisen undersöker om det skett upprepad brottslighet för att eventuellt kunna använda fridskränkningensbrotten.²³⁵

Den kollektiva prägeln och det slutna familjesystemet är karaktäristiska för hedersrelaterad brottslighet. Detta medför betydande bevis- och utredningssvårigheter vilket resulterar i att många ärenden inte leder till åtal eller fällande dom. Det får även betydelse för möjligheten att få en misstänkt frihetsberövad. Våldet har ofta gått långt när polisen blir inkopplad och det finns risk att kvinnans situation förvärras i och med anmälan. Den kollektiva prägeln medför även att, trots att en person frihetsberövas, så försvinner inte nödvändigtvis hotet mot den utsatta kvinnan eftersom flera personer ofta är inblandade.²³⁶

Kaldal och Kankaanpää Thell konstaterar i sin artikel att brottsutredningarna gällande hedersrelaterad brottslighet domineras av grova brott mot unga kvinnor. I relation till andra brott i nära relationer finns en skillnad när det kommer till den hedersrelaterade brottsligheten. I hedersrelaterade fall är det främst grövre brott som utreds och åtalas. Det finns således en skillnad kring i vilken utsträckning mindre grov brottslighet uppmärksammas och beaktas. När polisen fokuserar på den enskilda gärningen förbises helhetsbilden av förtrycket och bakomliggande lindrigare gärningar ignoreras. Brott som ofta ligger bakom det grövre våldet är ofredande, olaga tvång, olaga frihetsberövande, brytande av telehemlighet samt intrång i förvar. Trots att målsäganden berättat om dessa händelser är det mycket sällan de tas upp i anmälan. Det är även sällan som hedersaspekten tas upp som en försvårande omständighet i åtalet och endast undantagsvis tas det med i domskälen. Att polis och rättsväsende behöver prioritera grövre brott är i viss mån förståeligt. Det är dock viktigt att vara medveten om att ett ensidigt fokus kan resultera i att målsägandens situation inte tas på allvar och att hon således inte får adekvat skydd.²³⁷

Användningen av tvångsmedel framhålls ofta som en framgångsfaktor för att åtala fall av hedersrelaterat våld. Vid kollektivt sanktionerade brott är detta

²³⁵ Diesen och Diesen, s. 330 f.

²³⁶ Kaldal och Kankaanpää Thell, Del II, s 369 f.

²³⁷ *Ibid.* s. 370 ff.

oerhört viktigt eftersom det ofta föreligger osäkerhet kring vem som är gärningsperson, medgärningsperson, offer eller vittne. Därför är det viktigt att tidigt separera olika personer för att undvika att de talar samman. Här spelar även brottsrubriceringen en viktig roll eftersom den får avgörande betydelse för vilka tvångsmedel som får användas.²³⁸

Det är sällan polisen är första myndighet som kontaktas vid hedersrelaterad brottslighet. I flera fall har kvinna först haft kontakt med exempelvis socialtjänst, sjukvård, psykiatri eller skolpersonal. Detta visar på en ovilja att kontakta polis och en polisanmälan ses ofta som en sista utväg. Det är inte ovanligt att en polisanmälan ses som ytterligare en sak som drar skam över familjen. Många kvinnor väljer att anmäla eller kontakta myndigheter eftersom det finns en vilja att få skydd och stöd och fokus från målsägandes sida ligger inte alltid på att få någon dömd för brottet. Det finns även en rädsla för att myndigheterna inte ska kunna ge ett tillräckligt skydd eller stöd. Brå uppskattar i sin utredning att ca 300 hedersrelaterade ärenden anmäls vare år men de poängterar också att det finns ett stort mörkertal, mycket på grund av ovan nämnda faktorer kring rädsla och osäkerhet.²³⁹ De låga anmälningstalen och den låga uppklaringsprocenten vid hedersrelaterad brottslighet har även kommenterats av FN:s speciella rapportör för våld mot kvinnor, Yakin Ertürk. Under sitt besök i Sverige 2007 betonade hon att den svenska lagstiftningen gällande våld mot kvinnor är bra men att det finns problem med dess implementering. Dessa problem tas i uttryck genom den låga uppklaringsprocenten och de få anmälningar som görs till myndigheter.²⁴⁰

Det finns som sagt ett stort mörkertal när det kommer till den hedersrelaterade brottsligheten. Särskilt när det gäller de ”mindre grova” brotten som sedan i sin tur kan leda till grövre brottslighet. Det kan då ifrågasättas om kvinnorna som lever under dessa förhållanden, som kränker deras mänskliga rättigheter, ges ett tillräckligt skydd? Eldén och Westerstrand granskade i sin artikel från 2004 den rättsliga hanteringen av hedersmordet på Sara. De uppmärksammade att det i förundersökningen framkom bland annat att Sara utsatts för våld, hot och förtryck under lång tid och att detta utövats av olika gärningspersoner. Hennes fruktan togs inte på allvar av socialtjänsten och informationen kring Saras våldsverklighet ledde aldrig till rättslig prövning. Motiveringen var att man ansåg att Sara skulle förlora sin kulturella identitet vid ett ingripande och hennes förtryck sågs som underordnat. Det fanns mängder av uppgifter kring våld, hot och förtryck i förundersökningen men det var dock mycket dåligt dokumenterat och fördes inte fram i åtalet. När våldet osynliggörs redan hos socialtjänst och andra myndigheter försvåras polis och åklagares arbete. De verktyg som polis och åklagare har fungerar inte för att fånga kvinnors våldsverklighet.²⁴¹ Detta är ett återkommande

²³⁸ *Ibid.* s. 372 ff.

²³⁹ *Ibid.* s. 26 ff.

²⁴⁰ FN:s särskilda rapportör, Mission to Sweden, s. 21.

²⁴¹ Eldén och Westerstrand, s.43 ff.

mönster som återfinns i bland annat Brås utredning av polisens arbete²⁴² samt Åklagarmyndighetens handbok.²⁴³

I majoriteten av de rättsfall som studerats i anslutning till denna uppsats framkommer information kring upprepad brottslighet mot målsäganden. Trots att denna information funnits tillgänglig för polis och åklagare har de tidigare brotten inte tagits upp i anmälan eller åtalet. I flera fall har våldet eskalerat och ibland resulterat i dödligt våld. Detta är oroväckande eftersom det sänder signaler om att samhället tolererar de lindrigare våldet och förtrycket och att kvinnans utsatta situation inte tas på allvar. Det är problematiskt att många kvinnor utsätts för grovt våld i onödan då ett tidigare ingripande från samhället eventuellt hade kunnat förhindra att våldet eskalerar.

Organisationen VHEK pekar på att internationella överenskommelser om mänskliga rättigheter och svensk lagstiftning ofta sätts på undantag i svenska förorter eftersom efterlevnaden är mycket begränsad. De skriver i sin kartläggning att *"det är en skrämmande utveckling som eskalerar alltmedan det samhället står och tittar på med händerna i fickorna utan att förstå vikten av att lagar efterlevs."*²⁴⁴ Detta är ett problem som togs upp i TV4s Kalla Fakta som sändes den 4 april 2017. Programmet talade om ett utbrett hedersförtryck där kvinnor och flickor kontrolleras och begränsas. Kvinnor som intervjuades i programmet berättade om hur de kände sig övergivna av samhället. De utsattes för upprepade hot, kränkningar, våld och förtryck samt att det förekom omfattande könsdiskriminering och könssegregation. Programmet vittnade även om att ryktesspridning och trakasserier mot flickor och kvinnor ökar samt att samhället dragit sig tillbaka och lämnat efter sig ett maktvakuum.²⁴⁵ Eldén och Westerstrand menar att kvinnor inte tycks åtnjuta rättsstatens fulla skydd.²⁴⁶

Efter att ha tagit del av det material som ligger till grund för denna uppsats är det inte svårt att hålla med dem. Det är ett samhälleligt svek att kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck inte tas på allvar. Bristande kunskap och fungerande rutiner för hanteringen av hedersrelaterade ärenden leder också till att kvinnor inte anmäler brott av rädsla för att inte tas på allvar och för att situationen ska förvärras. Detta är mycket bekymmersamt ur ett genusperspektiv eftersom kvinnorna nekas rätten till rättvisa på grund av samhällets bristande hantering av våldet. I ett demokratiskt och jämställt samhälle ska alla behandlas lika inför lagen och ha samma möjligheter att åtnjuta mänskliga rättigheter. Flera kartläggningar av det hedersrelaterade våldet tyder dock på att detta inte är fallet för många våldsutsatta kvinnor.

Trots att Sverige satsat stort på att motverka mäns våld mot kvinnor visar ovanstående material att det inte nödvändigtvis resulterat i en förändring i

²⁴² Brå, Rapport 2012:1.

²⁴³ Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld.

²⁴⁴ VHEK, Elvahundra, s. 57 f.

²⁴⁵ TV4, Kalla fakta den 4 april 2017.

²⁴⁶ Eldén och Westerstrand, s. 51.

praktiken. I många fall brister det i implementeringen. Det finns en tydlig diskrepans mellan vad som eftersträvas och vad som genomförs i praktiken. Det är därför relevant att ställa frågan vad denna diskrepans kan bero på?

Nylén anser att de lagändringar och insatser som gjorts för att bekämpa våld mot kvinnor inte är tillräckliga för att bemöta ett så komplext problem. Han påpekar att det är ett problem som finns i hela samhället och att det på flera håll i ledande samhällsorgan finns motkrafter av olika slag som slätar över problematiken samt konserverar en diskriminerande kvinnsyn.²⁴⁷ Burman menar att det är ytterst viktigt att reformer genomförs för att förbättra kvinnans ställning samt öka jämställdheten. Det är dock viktigt att uppmärksamma att reglerna tillämpas i ett rättssystem som inte alltid delar de värderingar som reformen bygger på, som kan se värderingarna som irrelevanta eller i värsta fall som hot mot rättssystemets etablerade värderingar.²⁴⁸ Diesen och Diesen menar att det råder brist på strukturell medvetenhet när det kommer till praxis och tillämpning av gällande lagstiftning. I praktiken individualiseras ofta problemet och händelsen isoleras istället för att betraktas ur en strukturell synvinkel.²⁴⁹ De strukturella problem som resulterar i att våld mot kvinnor förekommer behandlas inte vilket leder till att problemet endast berörs på en ytlig nivå och roten till problemet ignoreras.

Det är anmärkningsvärt att bristande rutiner och okunskap kring hedersproblematiken uppmärksammats i olika sammanhang under senare år²⁵⁰ men utan att någon märkbar förbättring skett. Det är därför viktigt att ta det steget längre och se vad det finns för orsaker till detta. Bristerna kan bero på flera faktorer, exempelvis okunskap kring hedersrelaterat våld och förtryck, bristande resurser, gränsdragningsproblematik mellan vad som är tillåtet och inte tillåtet eller otydliga riktlinjer och rutiner när det gäller hedersrelaterad brottslighet. Det kan även finnas strukturella orsaker till den bristfälliga hanteringen av hedersrelaterade ärenden. Underliggande normer och värderingar återspeglas på alla nivåer i samhället och påverkar vårt handlande och beteende. Kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld drabbas ofta dubbelt eftersom de riskerar att diskrimineras, dels med avseende på kön, och dels med avseende på etnicitet.

Ojämligheter med avseende på kön återspeglas exempelvis i hur vi ser på våld mot kvinnor som något i den privata sfären, hur provokation rättfärdigar våld samt fördomar kring könsroller. Utländska kvinnor drabbas även av diskriminering med avseende på etnicitet. Hedersrelaterat våld ses som ett "icke-svenskt" problem och tas således inte på allvar och våldet tolereras av rädsla för att vara intolerant mot andra kulturer. Denna kulturella tolerans resulterar i praktiken i att samhället accepterar de värderingar som det säger sig arbeta emot. Den svenska regeringen strävar mot ett jämställt samhälle fritt från könsrelaterat våld. Trots detta kan det skymtas en underliggande

²⁴⁷ Nylén, s. 187.

²⁴⁸ Burman, s. 410.

²⁴⁹ Diesen och Diesen, s. 347.

²⁵⁰ Se exempelvis SOU 2014:49, Brå, Rapport 2012:1.

tolerans mot det hedersrelaterade våldet i och med bristande lagstiftning och undermålig hantering. Det måste på ett tydligare sätt poängteras att våld och förtryck mot kvinnor inte tolereras och att alla människor i Sverige ska kunna leva fria från våld och diskriminering. Mycket talar för att denna tolerans bygger på strukturella ojämlikheter som resulterar i diskriminering. Den strukturella diskrimineringen drabbar således kvinnorna på två plan eftersom de diskrimineras både med avseende på kön och etnisk bakgrund.

Strukturella orsaker till det hedersrelaterade våldet och förtrycket är idag allmänt kända och mycket forskning har riktats mot att upptäcka och förstå orsakerna till våldet. Detta är givetvis ett viktigt arbete som måste fortsätta, men det är även viktigt att se längre och undersöka de kulturella och strukturella problem som påverkar lagstiftning och rättstillämpning. De strukturella ojämlikheter som leder till våldsutövningen finns kvar och påverkar exempelvis hur lagar tillämpas och hur rättsväsendet arbetar. Den ojämlika kontexten försvinner inte i och med att rättsväsendet tar vid, utan påverkar givetvis även den straffrättsliga processen. Det är anmärkningsvärt att så lite fokus lagts på de strukturella problem som kan ligga till grund för det svenska straffrättsystemets misslyckade hantering av hedersrelaterat våld och förtryck. Mycket fokus har lagts på hederskulturer och den problematik den medför, medan lite fokus riktats mot hur vår egen kultur samtidigt påverkar kvinnorna. Detta resulterar inte sällan i ett dubbelt svek mot kvinnan där hon först utsätts för det könsrelaterade våldet och sedan återigen drabbas av strukturell diskriminering i rättsprocessen. Personer som arbetar med hedersrelaterat våld och förtryck inom rättsväsendet måste bli medvetna om hur den strukturella kontext vi lever i påverkar lagstiftning och rättstillämpning. Att ignorera de strukturella ojämlikheter som präglar vårt samhälle leder till strukturell diskriminering av marginaliserade grupper. Neutral lagstiftning får ojämlika effekter när den tillämpas i en icke-jämställd kontext. Detta är något som måste uppmärksammas och kräver ett aktivt arbete för att motverka de diskriminerande strukturer som finns i samhället. Strukturer och kulturer är inte oföränderliga utan kan förändras genom aktiva åtgärder.

Ett stort problem är att hedersvåld och förtryck inte betraktas som ett "svenskt" problem utan det hänvisas till andra kulturer. Detta gör att problemet inte tas på allvar och kvinnorna som drabbas diskrimineras. Fadime kallades i media för kurd och inte svensk.²⁵¹ Denna klassificering resulterar i ett utanförskap där hedersvåld inte erkänns som en del av Sverige. Hedersvåld är idag en del av det svenska samhället vilket måste accepteras för att förändring ska kunna ske. Denna uppdelning i "vi" och "dem" resulterar i att våldutsatta kvinnor hamnar i kläm när det svenska samhället avsäger sig ansvaret med hänvisning till respekt för religiösa eller kulturella värderingar. Det leder även till att kvinnorna drabbas av strukturell etnisk diskriminering. Kvinnorna åtnjuter således inte samhällets fulla skydd. Sverige måste acceptera hedersrelaterat våld och förtryck som ett "svenskt" problem och erkänna det som allvarliga kränkningar av kvinnornas mänskliga

²⁵¹ Wikan, s. 276.

rättigheter. Diskriminering och förtryck av kvinnor ska inte accepteras i en demokratisk rättsstat som Sverige, oavsett hänvisning till kultur, tradition eller religion.

Straffrätten står inte ensam i kampen mot våld mot kvinnor utan den är beroende på hur övriga samhället definierar, dokumenterar och agerar mot våldet. Det krävs därför att ett övergripande och intersektionellt perspektiv på problemet tillämpas för att nå bästa möjliga resultat.²⁵² Det förekommer fortfarande en okunskap kring vilka åtgärder som är effektiva för att förbygga och beivra mäns våld och förtryck mot kvinnor. Det finns inte heller några tecken på att våldet minskar, varken i Sverige eller globalt, vilket är oroande.²⁵³

För att komma tillrätta med problemen kring hedersrelaterat våld och förtryck är det oerhört viktigt med ökad kunskap om vad hedersrelaterat våld innebär och hur det på bästa sätt kan förbyggas och beivras. Detta menar även Elisabeth Massi Fritz, som påpekar att bristen på kunskap om hedersproblematiken leder till att samhället inte har tillgång till rätt verktyg för att hjälpa de utsatta.²⁵⁴ Det är därför viktigt att utbildningsåtgärder genomförs och att kompetens inom polis- och åklagarväsende ökar. Att ha vissa experter som hanterar hedersrelaterade ärenden och som har stor kunskap och erfarenhet av ärenden av detta slag är ett sätt att bättre komma åt problemen. Det är dock inte ensamt tillräckligt eftersom det krävs en bred kunskapsökning. Det är ofta ”vanliga” poliser som kommer i kontakt med målsäganden i första läget och det är då ytterst viktigt att de är uppmärksamma på faktorer som tyder på att ärendet är hedersrelaterat samt vet vilka initiala åtgärder som krävs. Det krävs även en utbildningssatsning gällande strukturell medvetenhet för att undvika att strukturella ojämlikheter påverkar rättsväsendets arbete i allt för stor utsträckning. För att komma till rätta med de strukturella problemen krävs att de uppmärksammas så att de kan bemötas med ett aktivt förhållningssätt. Integration är en annan mycket viktig pusselbit för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck samt minska de klyftor som finns mellan etniska grupper i samhället. Problemet kräver inte bara straffrättsliga åtgärder, utan det krävs interdisciplinära åtgärder för att på ett adekvat sätt komma till rätta med det omfattande problem som hedersrelaterat våld och förtryck utgör.

4.4 Sammanfattande slutsatser

Denna uppsats har haft som syfte att utreda det straffrättsliga skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck mot kvinnor, samt studera hur strukturella ojämlikheter påverkar kvinnors möjligheter till skydd mot denna typ av våld i Sverige.

²⁵² Eldén och Westerstrand, s. 51.

²⁵³ Johansson-Latham. 39 f.

²⁵⁴ Barnombudsmannen, Signaler 2012, s. 18.

Hedersrelaterat våld och förtryck har sin utgångspunkt i hederskoder som föreskriver en uppsättning regler som definierar vad som tillför eller reducerar heder. Dessa regler ses som grundläggande värderingar inom samhället eller gruppen. Heder i denna kontext är i första hand ett manligt privilegium om att bli betraktad som jämbördig och hedervärd. Kvinnor spelar dock en viktig roll eftersom heder är starkt förknippad med kvinnlig sexualitet och begrepp som oskuld och kyskhet är av stor betydelse. Kvinnan måste uppträda ärbart för att inte riskera familjens heder och kollektivet värderas högre än individen. Våld och förtryck blir ett sätt att kontrollera att kvinnan beter sig i enlighet med hederskoden eller som en form av bestraffning för brott mot hedersnormerna. Våldet och förtrycket kan ta sig olika uttryck och vara antingen fysiskt, socialt, psykiskt eller sexuellt. Det kan innefatta exempelvis dödligt våld, misshandel, hot, social uteslutning, bevakning samt kontroll av umgänge, fritid och klädsel. Hedersrelaterat våld och förtryck är en form av könsrelaterat våld som bygger på historiska maktstrukturer kring kvinnlig underordning och manlig dominans. Våldet innebär ett allvarligt hot mot kvinnors mänskliga rättigheter eftersom det inskränker deras rätt till liv, hälsa samt personlig och sexuell integritet. Det könsrelaterade våldet är även en form av könsdiskriminering som hindrar kvinnor att åtnjuta mänskliga rättigheter på lika villkor som män.

Sverige har en skyldighet enligt internationella konventioner att förhindra, utreda och straffa våld mot kvinnor samt att bekämpa könsdiskriminering. Frågan är dock om Sverige lever upp till denna skyldighet? För att utreda om den svenska straffrättsligalagstiftningen ger ett tillräckligt starkt skydd har en utredning i två steg utförts. Den första delen har undersökt huruvida den svenska lagsstiftningen i sig kan sägas erbjuda adekvat skydd och den andra delen har fokuserat på hur lagstiftningen tillämpas i praktiken.

När det gäller lagstiftningen kan det konstateras att de flesta av de handlingar som utgör hedersrelaterat våld är kriminaliserade i svensk rätt genom exempelvis straffbestämmelserna kring misshandel, olaga hot, olaga frihetsberövande, ofredande och olaga tvång. Det har även under senare år skett en positiv förändring när det gäller den straffrättsliga hanteringen av könsrelaterat våld. Brott som äktenskapstvång, könsstympning och grov kvinnofridskränkning har införts för att ge kvinnor ett bättre skydd mot våld. Hedersrelaterat våld är däremot inte uttryckligen reglerat i lagstiftningen, varken i någon straffbestämmelse eller i straffvärdesbedömningen. Det är således upp till rättstillämparen att avgöra hur hedersaspekten påverkar bedömningen. Enligt praxis som studerats får hedersaspekten oftast betydelse för straffvärdesbedömningen genom tillämpning av 29 kap. 1 § BrB där gärningspersonens motiv beaktas. Ett eventuellt hedersmotiv verkar enligt domstolen straffskärpande eftersom det innebär en omfattande kränkning av offrets integritet.

Rättsfallsstudien visar även på en viss svårighet för domstolen att hantera det komplexa hedersbegreppet. I ett flertal rättsfall framkom information kring eventuella hedersaspekter som inte berördes eller utreddes ytterligare av domstolen. Detta är oroande ur flera perspektiv. Dels ur ett

brottsofferperspektiv eftersom det osynliggör offrets utsatta situation och ignorerar de särskilda karaktärsdrag som det hedersrelaterade våldet har. Det är även bekymrande ur ett rättssäkerhetsperspektiv eftersom det riskerar att leda till en ojämn rättstillämpning samt äventyrar förutsebarheten. Oviljan att hantera ämnet visar också på hur strukturella ojämlikheter påverkar domstolarnas bedömning. Hedersrelaterad brottslighet berörs inte på ett adekvat sätt eftersom det inte är ett problem som drabbar den dominanta majoriteten. Attityder i samhället kring våldskultur och könsroller återspeglas således i domstolens bedömningar. För att hantera detta krävs ökad kunskap kring hedersrelaterat våld inom domstolsväsendet samt en ökad användning av experter för att belysa särskilda hedersaspekter. Det är även viktigt att domstolen vågar ta itu med begreppet och inte sopar det under mattan i rädsla för att stigmatisera vissa grupper eller agera intolerant mot vissa kulturer. Problemet måste belysas på ett professionellt och sakligt sätt och med strukturell medvetenhet för att ge kvinnor det stöd och skydd de behöver.

När det gäller lagstiftningen ger det hedersrelaterade våldet och förtrycket en del utmaningar till det svenska rättssystemet. Den svenska lagstiftningen är inte anpassad till att behandla delar av det hedersrelaterade våldet och förtrycket. Denna uppsats har belyst fyra områden som behöver uppmärksammas och åtgärdas för att ge kvinnor ett bättre skydd mot hedersvåld. Den första handlar om den kollektiva och systematiska prägeln. Det svenska straffrättssystemet är individualiserat och fragmentariskt vilket passar dåligt in på det hedersrelaterade våldet. Hedersrelaterat våld utförs ofta kollektivt eller är kollektivt sanktionerat vilket är svårt för den svenska lagstiftningen att fånga upp. Det fragmentariska perspektivet gör det också svårt att få en bild av kvinnans helhetssituation eftersom det svenska systemet fokuserar på enskilda händelser, enskilda offer och enskilda gärningspersoner. Systemet måste bli mer öppet för kontextualisering för att på ett bättre sätt belysa den komplexa hedersproblematiken och ge offren det skydd de behöver.

Ett annat problematiskt område, som delvis hör samman med det som nämns ovan, är att flera straffbestämmelser är dåligt utformade för att passa in på hedersrelaterat våld och förtryck. Mycket av detta beror på de särskilda karaktärsdrag som det hedersrelaterade våldet har. Några av de bestämmelser som behöver ses över för att bättre passa in på hedersproblematiken är olaga hot, olaga frihetsberövande och grov fridskränkning. Paragrafen kring olaga hot är inte anpassad till att hantera latent, subtila, uttalade och ständigt närvarande hot. Olaga frihetsberövande är på samma sätt dåligt anpassad till att behandla ständig övervakning i det offentliga, exempelvis i skolan och på fritiden. Fridskränkingsbrotten förutsätter att brotten är berövade av samma gärningsperson, vilket inte alltid är fallet vid hedersrelaterad brottslighet. Även närståendebegreppet blir problematiskt eftersom hedersrelaterat våld kan utövas av andra än den närmaste familjen. Lagstiftningen behöver ses över och anpassas för att bättre passa in på den hedersrelaterade brottsligheten och täcka de luckor som finns idag. Något annat som är svårt att få in under gällande lagstiftning är psykiskt våld och förtryck. Den psykiska aspekten är ofta vanligt förekommande när det gäller hedersvåld och förtryck och är även

det som ofta upplevs som värst av de utsatta. Trots detta är den svår att fånga upp straffrättsligt. Det psykiska våldet medför omfattande bevissvårigheter vilket gör det svårt att kriminalisera. Trots detta bör det omfattas av lagstiftningen eftersom det utgör ett effektivt sätt för män att kontrollera och förtrycka kvinnor. För att uppnå ett bättre skydd för kvinnor krävs det att psykiskt våld på ett bättre sätt omfattas av svensk lagstiftning.

I uppsatsen diskuteras även möjligheten till särkriminalisering av hedersbrott. Detta kan antingen ske genom att införa ett s.k. "hedersbrott" eller genom att uttryckligen benämna hedersmotiv som en försvårande omständighet i 29 kap. BrB. Hedersbrottet skulle kunna utformas på liknande sätt som fridskränkingsbrotten och omfatta flera olika gärningar. Det finns dock flera problematiska aspekter. Heder är svårt att definiera juridiskt och det finns även gränsdragningsproblem mellan hedersmotiv och hederskontext. Det finns även en risk att en sådan lagstiftning riskerar att stigmatisera vissa grupper. Ett något enklare alternativ är att uttryckligen reglera hedersmotiv som en försvårande omständighet i 29 kap. BrB. Detta skulle sända en signal om att problemet tas på allvar och göra det tydligare för domstolarna hur heder bör behandlas straffrättsligt. En genomgång och förändring av gällande lagstiftning för att bättre hantera den hedersrelaterade brottsligheten och ett införande av en straffskärpningsgrund i 29 kap. BrB skulle leda till att kvinnor erbjuds ett starkare skydd mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Sammanfattningsvis måste lagstiftningen kontextualiseras för att bättre hantera den kollektiva och systematiska prägeln och straffbestämmelser måste uppdateras för att hantera de problem som hedersvåld och förtryck medför. Psykiskt våld och förtryck måste även inkluderas på ett bättre sätt samt att hedersaspekten måste verka straffskärpande på ett tydligare sätt. Lagstiftningen måste även betraktas ur ett genus- och ett strukturellt perspektiv. Som lagstiftningen ser ut i dag resulterar den i att kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld även drabbas av strukturell diskriminering. Den svenska lagstiftningen bygger på historiska maktstrukturer där mannen fungerar som norm. Detta innebär att kvinnors våldsvärklighet osynliggörs i den straffrättsliga kontexten, både på lagstiftningsnivå och på tillämpningsnivå. I samband med en genomgång och förändring av gällande lagstiftning måste de strukturella problemen uppmärksammas och åtgärdas. En förändrad lagstiftning får endast en begränsad effekt eftersom de strukturella ojämlikheterna kvarstår. Lagstiftningen får, även om den i utformningen är neutral, diskriminerande effekter om den tillämpas i en ojämlik maktstruktur. En lagändring är således inte ensamt tillräcklig utan det krävs även struktur- och attitydförändringar i samhället för att den ska få önskad effekt.

Uppsatsen har även undersökt lagstiftningens tillämpning i praktiken. Undersökningen visar att regeringen, polis och åklagare under senare år arbetat med utbildning och informationsspridning kring det hedersrelaterade våldet. Olika handböcker och andra hjälpmedel har tagits fram för att underlätta arbetet. Detta är positivt eftersom det visar på en ökad uppmärksamhet kring hedersproblematiken och att problemet tas på allvar.

Trots detta visar ett flertal rapporter att det finns brister i den praktiska tillämpningen. I rapporterna framkommer bland annat att det finns ett stort fokus på det enskilda brottet och att andra potentiella brott som målsäganden berättat om inte tas upp i anmälan eller åtalet. Det är inte heller alltid som hedersaspekten uppmärksammas och utreds utförligt. Rapporterna visar även på vissa brister kring stöd och skydd till målsäganden.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns uppenbara brister i rättsväsendets hantering av hedersrelaterat våld och förtryck. Dessa brister beror exempelvis på okunskap, bristande rutiner och riktlinjer, oklara rättsregler, bristande resurser samt inte minst strukturella ojämlikheter. För att komma tillrätta med problemen krävs utbildning, strukturell medvetenhet, utveckling av metodstöd och rutiner samt sociala åtgärder. Rättsväsendet har ett stort ansvar för att förbättra situationen för våldsutsatta kvinnor och tillhandahålla ett starkare skydd mot våld och diskriminering.

Sammantaget kan det konstateras att det skett en positiv utveckling på området där problemet getts ökad uppmärksamhet och åtgärder har utförts för att förbättra situationen. Trots detta finns det fortfarande luckor som behöver fyllas för att skyddet ska anses tillräckligt. Dessa luckor beror bland annat på strukturella ojämlikheter som resulterar i att våldsutsatta kvinnor missgynnas. Idag ges inte kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck ett adekvat skydd. Ett flertal åtgärder, både på lagstiftningsnivå, tillämpningsnivå samt strukturnivå, krävs för att kvinnor ska kunna leva fria från våld och förtryck och garanteras grundläggande fri- och rättigheter.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Böcker

Asp, Petter – Ulväng, Magnus - Jareborg, Nils: *Kriminalrättens grunder*, andra upplagan, Uppsala 2013.

Burman, Monica: *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*, Uppsala 2007.

Diesen, Christian – Diesen, Eva F.: *Övergrepp mot kvinnor och barn – den rättsliga regleringen*, andra upplagan, Stockholm 2013.

Gunnarsson, Åsa – Svensson, Eva-Maria: *Genusrättsvetenskap*, Lund 2009.

Wikan, Unni: *En fråga om heder*, Stockholm 2005.

Artiklar

Coomaraswamy, Radhika: "Preface: Violence against women and "crimes of honour", i: Welchman, Lynn – Hossain, Sara (red.), *"Honour": crimes, paradigms, and violence against women*, London & New York 2005.

Eldén, Åsa – Westerstrand, Jenny: "Hederns försvarare. Den rättsliga hanteringen av ett hedersmord", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, vol. 25(3), 2004, s. 35-56.

Eriksson, Maria: "Särskild sårbarhet – våldsutsatta kvinnor och barn som upplever våld", i: Heimer, Gun – Björck, Annika – Kunosson, Chrystal (red.), *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, tredje upplagan, Lund 2014.

Hirdman, Yvonne: "Genussystemet – reflektioner kring kvinnors sociala underordning", *Tidskrift för genusvetenskap*, nr 3 1988, s. 49-63.

Johansson-Latham, Gerd: "Mäns våld mot kvinnor i ett globalt perspektiv", i: Heimer, Gun – Björck, Annika – Kunosson, Chrystal (red.), *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, tredje upplagan, Lund 2014.

Kaldal, Anna – Kankaanpää Thell, Emelie: "Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del I: En kränkning av barn och ungas rätt till integritet?", *JT* nr 4 2015/16, s. 767.

Kaldal, Anna – Kankaanpää Thell, Emelie: "Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del II: Samhällets ansvar och förutsättningar att utreda och beivra brott", *JT* nr 2 2016/17, s. 349.

Kleineman, Jan: "Rättsdogmatisk metod" i: Korling, Fredric – Zamboni Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, första upplagan, Lund 2013.

Mahmoudi, Said: "Om hedersmord", debattartikel, *JT* nr 1 2002/03, s. 242.

Moller Okin, Susan: "Is multiculturalism bad for women?", i: Cohen, Joshua – Howard, Matthew – Nussbaum, Martha C (red.), *Is multiculturalism bad for women?: with respondents*, Princetown 1999.

Nylén, Lars: "Rättsväsendet – polisens, åklagarens och domstolens roller", i: Heimer, Gun – Björck, Annika – Kunosson, Chrystal (red.), *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, tredje upplagan, Lund 2014.

Russo, Nancy Felipe – Prilott, Angela: "Gender-Based Violence", *Annals of the New York Academy of Sciences*, 2006, Vol. 1087 Issue 1, s. 178-205.

Sen, Purna: "Crimes of honour, value and meaning", i: Welchman, Lynn – Hossain, Sara (red.), *"Honour": crimes, paradigms, and violence against women*, London & New York 2005.

Svensson, Eva-Maria: "Genusrättsvetenskap och juridiska metoder" i: Korling, Fredric – Zamboni Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, första upplagan, Lund 2013.

Rapporter

Barnombudsmannen, *Signaler: Våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar*. Stockholm 2012. [cit. Barnombudsmannen, Signaler 2012]

Belfrage, Henrik; *PATRIARK: Bedömning av risk för patriarkalt våld med heder som motiv*, Version 5, Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken 2005, senast reviderad 18 november 2011. [cit. PATRIARK]

Belfrage, Henrik - Strand, Susanne: *Strukturerad bedömning av risker vid hot och trakasserier med hedersrelaterad bakgrund*, Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken 2010. [cit. Belfrage och Strand 2010]

Brå, *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer: En första uppföljning av regeringens handlingsplan*, Rapport 2010:4, Stockholm 2010. [cit. Brå, Rapport 2010:4]

Brå, *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer: Slutredovisning av ett regeringsuppdrag*, Rapport 2010:18, Stockholm 2010. [cit. Brå, Rapport 2010:18]

Brå, *Polisens utredningar av hedersrelaterat våld*, Rapport 2012:1, Stockholm 2012. [cit. Brå, Rapport 2012:1]

GAPF, *För ett utökat och effektivt skydd mot utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck - 12 konkreta åtgärder*, Stockholm 2014. [cit. GAPF, 12 konkreta åtgärder]

NCK, *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt*, NCK-rapport 2010:1, Uppsala 2010. [cit. NCK, Rapport 2010:1]

Rikspolisstyrelsen, *Hedersnormer och hedersrelaterat våld*, Stockholm 2009. [cit. Rikspolisstyrelsens informationsskrift]

Schlytter, Astrid m.fl.: *Oskuld och heder - En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär*. Stockholms stad, Rapport 2009, Stockholm 2009. [cit. Stockholms stad, rapport 2009]

Ungdomsstyrelsen (numera MUCF), *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5, Stockholm 2009. [cit. Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5]

VHEK, *Elvahundra – En kartläggning av förekomsten av diskriminering och förtryck i hederns namn bland 1100 ungdomar och 50 tals föräldrar*, Stockholm 2016. [cit. VHEK, Elvahundra]

VHEK, *Tolvhundra – En kartläggning av attityder till samt förekomsten av diskriminering och förtryck i hederns namn bland 1200 ungdomar och 50 föräldrar i Göteborg*, Göteborg 2016. [cit. VHEK, Tolvhundra]

Åklagarmyndigheten, *Hedersrelaterat våld: Handbok*, Utvecklingscentrum Göteborg, december 2006, bilagorna 2 och 3 uppdaterade juni 2014. [cit. Åklagarmyndighetens handbok för hedersrelaterat våld]

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 2005:56 Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige.

SOU 2013:38 Vad bör straffas?

SOU 2014:6 Män och jämställdhet.

SOU 2014:49 Våld i nära relationer – en hälsofråga.

SOU 2014:71 Ett jämställt samhälle fritt från våld – Utvärdering av regeringens satsningar 2010–2014.

SOU 2015:55 Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck.

Propositioner och regeringskrivelser

Skr. 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.

Prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor.

Skr. 2016/17:10 Makt, mål och myndighet – feministisk politik för ett jämställt samhälle.

Kommittédirektiv

Dir. 2016:108 Inrättande av en jämställdhetsmyndighet.

Internationella konventioner

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, New York 18 December 1979, UNTS vol. 1249 s. 13. [cit. CEDAW]

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul 11 maj 2011, CETS No. 210. [cit. Istanbulkonventionen]

Europeiska konventionen om skydd för det mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Rom 4 november 1950, ETS No. 5. [cit. EKMR]

FN dokument

Generalförsamlingen, A/RES/34/180, New York 18 december 1979, "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women". [cit. FN, antagande av CEDAW]

Generalförsamlingen, A/RES/48/104, New York 20 december 1993, "Declaration on the Elimination of Violence against Women". [cit. FNs Deklaration 1993]

CEDAW Kommitteen, CEDAW/C/1992/L.1/Add.15, New York 1992, "CEDAW Committee's General Recommendation No. 19 on violence against women". [cit. CEDAW Recommendation No. 19]

Människorättsliga rådet, A/HRC/4/34/Add.3, New York 6 februari 2007, "Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk. Addendum Mission to Sweden". [cit. FNs särskilda rapportör, Mission to Sweden]

Elektroniska källor

Amnesty International, *Flickor och kvinnor mördas i hederns namn*, hämtat den 16 mars 2017 från <<https://www.amnesty.se/vad-gor-vi/kvinnors-rattigheter/vald-mot-kvinnor/hedersmord/>> [cit. Amnesty, Hedersmord]

Berggren, Nils-Olof m.fl.: ”Brottsbalken: en kommentar”, version 1 januari 2017, hämtad från https://zeteo-wolterskluwer-se.ludwig.lub.lu.se/document/brbkomm_ce66d77e3ce957ec85258108002ce430?anchor=xD9873B39AFA7CDCD85257F4500475108x [cit. Brottsbalkskommentar i Zeteo]

NCK, *Begreppet heder*, hämtat den 31 januari 2017 från <<http://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/begreppet-heder/>> [cit. NCK, Begreppet heder]

NCK, *Hedersrelaterat våld och förtryck*, hämtat den 31 januari 2017 från <<http://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>> [cit. NCK, Hedersrelaterat våld och förtryck]

NCK, *Könsstympling*, hämtat den 31 januari 2017 från <<http://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/konsstympling/>> [cit. NCK, Könsstympling]

NCK, *Tvångsäktenskap och arrangerade äktenskap*, hämtat den 31 januari 2017 från <<http://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/tvangsaektenskap-och-arrangerade-aktenskap/>> [cit. NCK, Tvångsäktenskap och arrangerade äktenskap]

Sahindal, Fadime: ”Fadimes hela tal i riksdagen”, Aftonbladet debatt, publicerad den 4 februari 2002, hämtad den 13 april 2017 från <<http://www.aftonbladet.se/debatt/article10257453.ab.>> [cit. Fadimes tal i riksdagen 2001]

VHEK, *Elvahundra och Tolvhundra*, Hämtat den 10 mars 2017 från <<http://vhek.se/elvahundra-tolvhundra/>> [cit. VHEK, Kartläggningar]

Övriga källor

Kalla fakta, *Flykten från moralpolisen*, sändes på TV4 den 4 april 2017, tillgänglig från <<https://www.tv4play.se/program/kalla-fakta>> [cit. TV4, Kalla fakta den 4 april 2017]

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 2004 s. 437.

NJA 2013 s. 548.

Hovrätten

Göta hovrätt mål B 1536-15, dom 2015-12-30.

Hovrätten för Västra Sverige mål B1343-17, dom 2017-02-24.

Hovrätten över Skåne och Blekinge mål B 332-13, dom 2013-05-07.

Hovrätten över Skåne och Blekinge mål B 1903-16, dom 2016-10-07.

Svea hovrätt mål B 905-13, dom 2013-10-16.

Svea hovrätt mål B 1520-16, dom 2016-04-19.

Svea hovrätt mål B 1158-16, dom 2016-09-09.

Svea hovrätt mål B 7595-16, dom 2016-11-11.

Svea hovrätt mål B 2887-16, dom 2017-01-16.